İHYÂ

17-19 Ekim 2022
ELAZIĞ-TÜRKİYE

Dünü-Bugünü-Yarını

http://islamvemedeniyet.firat.edu.tr/tr

İSLAM VE MEDENİYET 2. ULUSLARARASI SEMPOZYUMU (İhyâ) Özet Kitapçığı

İSLAM VE MEDENİYET 2. ULUSLARARASI SEMPOZYUMU (İhyâ)

Özet Kitapçığı

Editörler

Arş. Gör. Dr. Cemal URAL
Arş. Gör. Yunus TÜKEN
Dr. Öğr. Gör. Kainat ÖZPOLAT

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
Elazığ – 2022

İSLAM VE MEDENİYET
2. ULUSLARARASI SEMPOZYUMU
(İhyâ)

Özet Kitapçığı

Editörler

Arş. Gör. Dr. Cemal URAL
Arş. Gör. Yunus TÜKEN
Dr. Öğr. Gör.Kainat ÖZPOLAT

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları

Elazığ – 2022

İslam ve Medeniyet 2. Uluslararası Sempozyumu
(İhyâ) Özet Kitapçığı

Editörler
Arş. Gör. Dr. Cemal URAL
Arş. Gör. Yunus TÜKEN
Dr.Öğr. Gör. Kainat ÖZPOLAT

Dizgi
Arş. Gör. Dr. Cemal URAL

Redaksiyon
Arş. Gör. Yunus TÜKEN

Kapak Tasarımı
İsmail DELEN

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 4
Birinci Baskı, Aralık 2022, 50 Adet

Baskı-Cilt
Fırat Üniversitesi Basımevi
Fırat Üniversitesi Rektörlük Kampüsü
23100 Elazığ/Merkez
(0424) 237 00 00/ (Dahili 4494/4495)

ISBN: 978-605-73808-6-9
Sertifika No: 53026

Sempozyum Kurulları

Onur Kurulu:
Dr. Ömer Toraman (Elazığ Valisi)
Şahin Şerifoğulları (Elazığ Belediye Başkanı)
Prof. Dr. Fahrettin Göktaş (Fırat Üniversitesi Rektörü)

Düzenleme Üst Kurulu:
İsmail Alsancak (Elazığ Vali Yardımcısı)
Nazif Bilginoğlu (Elazığ Belediyesi Başkan Yardımcısı)
Prof. Dr. Bilal Üstündağ (Fırat Üniversitesi Rektör Yardımcısı)
Prof. Dr. Veysel Özdemir (Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı)
Selami Aydın (Elazığ İl Müftüsü)
Turgut Tunç (Elazığ Harput Hafız Abdullah Nazırlı Eğitim Merkezi Müdürü)
Mehmet Yiğit (Elazığ İl Milli Eğitim Müdürü)
Ahmet Demirdağ (Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürü)
Mahir Tuncer (Tapu ve Kadastro Elazığ Bölge Müdürü)
Dr. Osman Cem Karahüseyinoğlu (Elazığ Belediyesi)

Akademik Düzenleme Kurulu:
Prof. Dr. Veysel Özdemir (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dekanı)
Prof. Dr. Erkan Yar (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Atef İsmail Muhaysin (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)
Doç. Dr. Zeynep Sağır (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hüsamettin Yıldırım (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)
Dr. Öğr. Üyesi Murat Gökalp (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)
Dr. Öğr. Üyesi Zuhal Dağ (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)
Arş. Gör. Dr. Esra Gülengül (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)
Dr. Mehmet Ali Durur (Fırat Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu)
Metin Ermiş (Elazığ İl Milli Eğitim Şube Müdürü)
Öğr. Gör. Kainat Özpolat (Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi)
Arş. Gör. Muhammed Doğan (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)

Bilim Kurulu:
Prof. Dr. Abdelkarim Ahmad Al-Wrikat (University of Jordan, Ürdün)
Prof. Dr. Abdulkader Abdulrazzaq (Al-Iraqia University, Irak)

Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre Temiz (İnönü Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Alimoğlu Sürmeli (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Zuhal Dağ (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Arş. Gör. Dr. Esra Gülengül (Fırat Üniversitesi, Türkiye)

Sempozyum Sekreteryası:
Arş. Gör. Mesut Şen (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türkiye)
Arş. Gör. Abdullah Çağatay (Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türkiye)

İÇİNDEKİLER

TÜRKÇE ÖZETLER

HADİS LİTERATÜRÜNDE İHYÂ KAVRAMI

Arş Gör Abdullah ÇAN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Bolu/Türkiye
abdullahcan@ibu.edu.tr

İhyâ kavramı sözlükte canlandırmak, hayat vermek gibi manalara gelmektedir. İslâm hukukunda bir terim olarak ise ölü (sahipsiz) toprağın kullanım hakkını elde etmek amacıyla imâr ve ıslâh edilmesidir. İslam hukukunda bu terimin yerleşmesinde Hz. Peygamber'den rivayet edilen bazı hadislerin etkisi olmuştur. Bu rivayet genellikle "Kim ölü bir toprağı ihyâ ederse o toprak onundur…" şeklinde vârid olmuştur. Bununla birlikte İslam hukukçuları ölü arazilerin mülkiyetini elde etmek için bazı şartlar öne sürmüşlerdir, bu şartlara hadis şerhlerinde de değinilmektedir. Hadislerde ihyâ kavramı başka rivayetlerde de karşımıza çıkmaktadır. Kur'ân ve sünnetin ihyası, sahipsiz/başıboş hayvanın ihyâsı, bazı gün ve gecelerin ihyâsı ihyâ kavramının yer aldığı rivayetler arasındadır. İslam hukukundaki karşılığından bağımsız olarak İslâm düşüncesinde ihyâ kavramının terminolojik karşılığı bid'at ve hurafelerden İslâm'ı arındararak öz ve saf haliyle İslâmı yeniden canlandırmaktır. Bundan dolayı Kur'ân ve sünnetin ihyâsı ıslah ve tecdîd olarak isimlendirilen ihyâ hareketinin amaçları arasındadır ve bu hareketin öncelerinin ilgili rivayetlere atıf yapması beklenilen bir husustur. Bu hususları dikkate alarak bu çalışmada ihyâ kavramının geçtiği hadisler tespit ve tetkik edilmiş, sıhhat durumları ele alınmış ve hadis şârihlerinin ihyâ kavramının geçtiği bu hadisleri ne şekilde yorumladığı konu edilmiştir. Böylelikle ihya teriminin kavramsal sürecini anlamlandırma hususunda hadislerin, hadis şerhlerinin ve şârihlerin ne ölçüde etkili olduğu anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Ayrıca bu çalışma hukuksal bir terim olan ihyâ kavramının oluşumunda rivayetlerin ne ölçüde etkili olduğuna da ışık tutacaktır. Bununla birlikte Kur'ân ve sünnetin ihyasına dair rivayetlerin ihyâ hareketinin oluşumunda etkili olup olmadığı da ele alınan konular arasındadır. Çalışmayı önemli kılan bir diğer husus ise sünnetin ihyasına hadis şârihlerinin yaklaşımı olacaktır. Zira sünnetin ihyası hususunda klasik dönem ile modern dönemde farklı yaklaşımlar vardır. Hadis şârihlerinin sünnetin ihyasını nasıl yorumladığı klasik dönemde sünnetin ihyasının nasıl anlaşıldığını ortaya koyacaktır.

Anahtar Kelimler: Hadis, Sünnet, İhyâ, Sünnetin İhyası, Toprağın İhyâsı.

DİNDE BİR DEĞİŞİM HAREKETİ OLARAK İHYA OLGUSUNUN ORTAYA ÇIKMASINDA ETKİLİ OLAN SOSYAL ETMENLER

Doç. Dr. Abdurrahman GÜNEŞ
Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye
abdurrahmangunes@firat.edu.tr

Toplumsal değişim, kaçınılması ya da durdurulması mümkün olmayan sosyolojik bir gerçektir. Farklı bir ifade ile toplumsal değişim, her toplum için adeta değişmez bir yazgıdır. Şüphesiz ki bu genel kural toplumsal bir vakıa olarak din olgusu için de geçerlidir. Din, toplumsal değişimde bir yandan olumlu temel bir faktör olarak işlev görürken bazen aksine bu sürece karşı direnç gösterebilmektedir. Bu yönüyle ele alındığında dinin toplumsal değişim sürecinde çift yönlü bir işlev gördüğü anlaşılmaktadır.

İslam dini, ortaya çıktığı andan itibaren toplumsal hayatta devrim niteliğinde bir takım değişimler gerçekleştirmiştir. Hz. Peygamber, şirke dayalı mevcut toplumu tevhit çizgisine çekerek yeni bir toplum modeli oluşturma sürecinde çok ciddi mücadeleler vermiştir. Bu değişim sağlanırken o günkü toplumsal hayat içerisinde yaygınlık kazanmış olan fakat yeni dinle ters düşmeyen örf ve adet gibi bir kısım uygulamalar da aynen korunmuştur. Bu durum din ve toplumun karşılıklı etkileşimine güzel bir örnek teşkil etmektedir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra genişleyen fütuhatla birlikte birçok yeni kültürel unsurlarla karşılaşılmış ve bunun sonucunda daha önce olmayan yeni bir takım dinsel ve sosyal sorunlar zuhur etmiştir. Bu sorunların çözümü için bir dizi yeniliklere ve yorumlara ihtiyaç duyulmuştur. Evrensel bir nitelik taşıdığından İslam, temel sabitelerde ödün vermemek üzere her türlü sorunları yeni yorumlamalarla çözme potansiyeline sahip bir dindir. Esasında bir dinin evrenselliği ve her çağda uygulanabilirliği onun meşru yenilikler karşısında takındığı tavırla ölçülebilir. Nitekim Mecelle'de "Zamanın değişimi ile hükümlerin değişimi inkâr olunamaz" ifadesi, İslam dininin yeni olaylar ve problemler karşısında çözümsüz kalmadığını ve ihtiyaç duyulan esnekliği gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ancak dinin temel parametrelerini de yozlaştırarak yapılan ve adına yenilik denilen anlayış ve uygulamalar, dini otoriteler tarafından kabul görmemiştir. Zira dini aslından uzaklaştırmak ve ilahî vasfını göz ardı ederek günümüzün beşerî hayat tarzlarına uydurmaya çalışmak gibi çabalar, dini bilen ve hassasiyeti olan kesimlerce tepki ile karşılanmıştır. Böyle durumlarda dini yeniden aslına döndürmek üzere adına ihya denilen bir takım oluşumlar ortaya çıkmıştır.

Esasında dinde ihya, toplumsal bir protesto, değişim ve dönüşüm hareketi olarak kendini göstermektedir. İhya, her ne kadar eskiye dönüş süreci olarak görünse de nihayetinde dinde bir değişim hareketidir. Bu değişimin tezahür etmesinde teknolojik, ekonomik, kültürel, hukuki vb. gibi bir takım sosyolojik etmenlerin etkili olduğundan şüphe yoktur. Bu bildiride öncelikle din ve değişim ilişkisi sosyolojik bir bakışla ele alınmıştır. Daha sonra bu değişimi tetikleyen sosyal etmenlerin neler olduğu üzerinde durulmuş ve bütüncül bir bakış tarzıyla gerekli yorumlar yapılmıştır.
Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Din, Değişim, İhya, Sosyal Etmenler.

FIKHIN ŞEHİR MEDENİYETİ VE İHYASI

Prof. Dr. Adnan KOŞUM
Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Isparta/Türkiye
adnankosum@sdu.edu.tr

Bir toplum sahip olduğu kültürü ve değerlerini ancak, koruyarak ve yeni nesle aktararak medeniyetini devam ettirebilir. Ne yazık ki yeni nesil gelişmişlik, çağdaşlık adına batı kültür, medeniyet ve sanatının benimsenmesi ile tüm geleneksel kültüre ve kadim medeniyetimize sırtını dönmüş haldedir ve kendi milli değerlerinden habersiz olarak yetişmektedir. Bu yüzden çok köklü ve zengin bir kültürel geçmişi olan ülkemizde medeniyetimizin yapı taşlarını oluşturan bize ait bir takım değer ve uygulamaların yok olmaya başladığı görülmektedir. Bu nedenle kültürel mirasın ihyası, yeni nesle aktarılması ve öneminin kavratılması gerekmektedir.

Temel İslam bilimlerinden fıkıh bireysel olarak ferdin hayatına yön verirken ve onun davranışlarını şekillendirirken, eşzamanlı olarak onun yaşadığı ortama da etki etmiştir. İslam toplumunda fıkıh, sosyal, ekonomik, siyasi ve hukuki problemleri çözme aracı olmanın yanında, İslam medeniyetine yön veren en önemli bir amil olmuş ve İslam medeniyetindeki her kurum şeriat/fıkıh idealine dayalı olarak tasarlanmıştır. Bu yüzden de özelde İslam mimarisi ve estetiğini, genelde İslam medeniyetini anlamak için mutlaka fıkhı bilmek gerekir.

Bildirinin amacı fıkhın şehir medeniyetine ilişkin olarak, bugün artık unutulan veya terkedilen değerlerinin ne olduğunu ortaya koymaktır. Elinizdeki çalışma İslami değerlerin, özelde fıkhın, Müslümanların gerek bireysel ve toplumsal hayatlarında ve gerekse fiziksel evrenle kurdukları ilişkilerde belirleyici ve kurucu bir unsur olduğu tezinden hareketle kaleme alınmıştır. Bu bağlamda bu tezi destekleyici delil ve dokümanlar ortaya konulurken, artık çoğu geçmişte kalan ve kaybolmaya yüz tutan değerlerimiz de hatırlatılmaya ve değerlerin korunmasına, sahip çıkılmasına, ihyasına, en azından Müslümanların zihninde canlı tutulmasına gayret edilmiştir. Bahse konu değerlerin yansımalarını örnekler kabilinden ve özet olarak zikredecek olursak; fıkhın İslam medeniyetine en temel ve somut etkisi onun Müslümanların şehir biçiminde yapılanmalarına neden olmasıdır. Zira namaz için mukim ve cemaat olmak yerleşik hayatı (hadariliği), iskânı yani şehir halinde ve etrafında yaşamayı ve namaz ibadetinin eda edileceği bir mekân olan cami veya mescidi gerekli kılmıştır.

Benzer şekilde namaz kılınabilmesi için gerekli taharete/temizliğe ilişkin bazı fıkhî hükümler İslam medeniyetini büyük ölçüde etkilemiştir. Abdest ve gusül almaya imkân veren şadırvan, tuvalet, çeşme ve hamamların kurulmasına yol açmıştır. Hatta

istibra maksatlı olarak şadırvan şeklinde inşa edilen çeşmeler tuvalete biraz mesafeli bina edilmiştir. Namazın kılındığı vakte dikkat edilmesi, diğer bir takım ibadetler için vaktin önemli olması, zaman ölçümlerini yapan muvakkitlerin ve namaza çağırma amaçlı minarelerin ve bazı başkentlerde astronomi gözlemevlerinin kurulmasına neden olmuştur. Yüzün Mekke'ye çevrilmesi (istikbali kıble) camilerin ne şekilde inşa edilmesi gerektiğini belirlemiştir. Fıkhın seferilikle ilgili hükümleri yol üzerinde namazgahların inşasına sebep olmuştur. Aynı şekilde ibadet-muamelat beraberliği mabed-çarşı birlikteliğini de beraberinde getirmiş, şehir merkezinin hamam-mescid-kapalı çarşı şeklinde yapılanmasına müncer olmuştur. Yine fıkıh, insanlara mahrem yerleri ve mahrem kişileri bildirmiş, Müslümanlar da bu beyanları dikkate alan bir şuurla mimarilerini teşkil etmişler, şehirlerinin çeşme gibi kent mobilyalarını, evlerinin iç ve dış tasarımını buna göre yapmışlardır.

Artık bugün Müslümanların kendi medeniyetlerinin kodlarını ve değerlerini bilmek, kendi özlerine ve kimlerine dönmek gibi bir sorumlulukları söz konusudur. Yenidünya düzeninde mevcut medeniyet çatışmasında Müslümanların varlıklarını sürdürmeleri ancak bununla mümkündür. Bugünün kentlerinin ve mimarisinin sırtını dönemeyeceği kadar önemli ve köşe taşını oluşturan ve içinde yaşadığı fertlere huzur ve rahatlık getiren söz konusu fıkhi değerlerin öğrenilmesi ve bunların konut ve şehir mimarisinde eski canlılıklarını kazandırılmasının bir zorunluluk olduğu ortadadır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Medeniyet, Şehir.

MONOTEİST BİR HİNDU REFORMCU: RAM MOHAN ROY

Dr. Öğr. Üyesi Ali GÜL
Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Trabzon/Türkiye
aligul10@hotmail.com

Hinduizm içinde 19. yüzyıldan itibaren kimi reformistlere ve reform hareketlerine rastlanır. İç dinamikler kadar dış dinamiklerin de etkili olduğu bu dönemde, Ram Mohan Roy (1772-1833) öne çıkan bir isim olmuştur. İngiliz yönetimindeki Bengal'de doğan Roy'un hayatının ilk devresi hakkında az şey bilinse de genç yaşlardan itibaren geleneksel Hindu din anlayışına muhalif fikirler geliştirdiği anlaşılmaktadır. Roy, küçük yaşlarında Patna'da İslam medreselerinde dil eğitimi aldı. Roy'un bu süreçte suret/put karşıtlığı gibi birtakım İslami söylemlerden etkilendiği düşünülür. Sonrasında eğitimini sürdürmek için Benares'e giden Roy; Farsça, Arapça, Sanskrit ve İngilizce öğrendi. Bir süre İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nde çalıştı. Misyonerler vasıtasıyla Hıristiyanlığı tanıdı. Bu sırada dinî düşünce üzerindeki çalışmalarını sürdürdü. Tüm bu sürecin ardından Hindu kültüründe dinî, sosyal ve eğitimle ilgili alanlarda reformlara girişti. Hedefi Hindu dinini, boş inançlar olarak gördüğü unsurlardan arındırmaktı. Brahminler sınıfının üstünlüğünü tanımayan Roy; put tapımına şiddetle karşı çıktı, tek tanrıcı bir anlayışı savundu.

Bu bağlamda Hindu kutsal metin külliyatı içinde hususen Upanişadlara kıymet atfetti. İbadeti ise güzel ahlâk olarak tanımladı. Kast sistemine, çok eşliliğe, çocuk evliliğine, dul kadınların tekrar evlenme yasağına, sati uygulamasına (dul kadının, kocasının cenaze ateşine girmesi) cephe aldı. Satinin İngilizler tarafından yasaklanmasında onun yürüttüğü kampanyanın etkili olduğu söylenir. Hıristiyanlık'la yoğun şekilde ilgilenen Roy, Uniteryanizm'in tesiri altında kaldı. Kutsal Kitap'ı okumak için Grekçe ve İbranice öğrendi. İsa'nın ahlaki öğretilerini değerli bulduğunu ifade ederken onun Tanrı'nın oğlu olarak kabul edilemeyeceğini dile getirdi. Udanişadlardan bazı parçaları Bengalceye, Hintçeye ve İngilizceye çevirdi; bu çalışmalarıyla Fransız Doğu Cemiyeti tarafından onur üyesi seçildi. Öte yandan Roy, Hint toplumunun İngiliz yönetimi altında ilerleyebileceğine dair fikirler ortaya koydu. Hint halkının gelişimi için Batılı bir eğitim modelini gerekli gördü. Bu amaçla Anglo-Hindu Okulu'nu, ardından Vedanta Koleji'ni kurdu. Hindistan'ın ilk gazete yayıncılarından birisi oldu. Roy, 1828'de, Hindu reform hareketlerinin ilki olarak kabul edilen Brahmo Samac'ı (Brahmo Cemiyeti) kurdu. Hinduizm'i saflaştırmayı ve Hindular arasında etik bir bilinç oluşturmayı tasarlayan hareket, yüzyılın geri kalan

kısmında Hindu reformasyonunun önemli bir ögesi haline geldi. Devendranath Tagore, Keshab Chunder Sen gibi önemli reformistler Brahmo Samac içinden çıktı. Tüm bunlara önayak olan Roy, modern Hindistan tarihine “ilk reformist” olarak geçmiştir. Zaman zaman “modern Hindistan’ın babası” olarak tanımlanan Roy’un adını anmadan 19. yüzyıl Hindistan’ındaki herhangi bir fikir hareketinden bahsetmenin mümkün olmadığı ileri sürülür. Söz konusu veriler ışığında bu metin, bir yandan Hinduizm içinde önde gelen bir reformisti ve çalışmalarını ele almaya, diğer yandan İslam kültürünün de etkin olduğu Hint topraklarında reform hareketlerinin düşünsel zeminini irdelemeye gayret edecektir.

Anahtar Kelimeler: Ram Mohan Roy, Brahmo Samac, Hinduizm, Dinî Reform, Sosyal Reform

MODERNİZM SONRASI İHYA HAREKETLERİ: FUNDAMENTALİZM Mİ İSLAMİ UYANIŞ MI?

Dr. Öğr. Üyesi Ayhan ERCÜMENT
Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Muş/Türkiye
a.ercument@alparslan.edu.tr

Güçlü bir dinamizmle doğan dinler, ortaya çıkıp teşekkül ettikleri dönemden uzaklaşıp tarihsel ve mekânsal zeminde yeni kültürel coğrafyalara yayılmasıyla birlikte eski dinamizmlerini kaybedebilirler. Aynı şekilde İslam'da da tarihsel süreçle birlikte dinin sosyopolitik ve kültürel etkisinde bir azalma olduğu buna bağlı olarak da dinî ve ahlaki anlamda bir çözülme yaşandığı ve sahih İslam'dan uzaklaşıldığı kaygısı duyulmaya başlanmıştır. Yani orjinden uzaklaşıldıkça İslami özün aşındığı endişesi duyulmaya başlanmıştır. Bu nedenle yaklaşık 11. yüzyıldan günümüze kadar İslami özü tekrar gerçekleştirmeye ve onu Müslümanlar açısından idealize edilen dönem olan Asr-ı Saadette olduğu gibi sosyopolitik ve kültürel her alanda ikame etmeye yönelik birtakım ihya hareketleri ortaya çıkmıştır. İhya hareketlerinin genellikle farklı düşünce, kültür ve inanç biçimleriyle karşılaşma sonrasında bir ihtiyaç olarak gündeme geldiği söylenebilir. İslam düşüncesinin teşekkül devrini hemen müteakiben Gazali ve İbn Teymiye'nin öncülüğünü yaptığı ihya hareketi, Yunan Felsefesi ve tasavvuf gibi düşünsel; Haçlılar ve Moğollar gibi siyasi karşılaşmalardan sonra gündeme gelmiştir. 19. yüzyıla kadar olan daha sonraki ihya hareketlerinin temel amacı ise İslam'ı yabancı inanç ve kültürlerden özellikle tasavvufa aracılığıyla dahil olmuş eklentilerden ve hurafe ile batıl inançlardan arındırmaktır. 19. yüzyıl itibariyle İslam dünyasında ortaya çıkan ve bazen *tecdit,* bazen *ihya,* bazen de *ıslah* kavramlarıyla tanımlanan hareketlerin ise Batının sömürgeciliğine ve modernizmin meydan okumasına bir tepki olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Bu çalışmada Fazlur Rahmanın tipolijileştirmesi çerçevesinde *yeni ihyacılık* olarak da adlandırılan *modernizm sonrası ihya hareketleri* ele alınacaktır. Bu hareketler bazen ideolojik bir yaklaşımla ve pejoratif bir şekilde; entelektüel temelden yoksun, düşünsel kısırlık içinde olan, moderniteyi reddeden hatta terörü besleyen hareketler olarak *fundamentalizm*le ifade edilirken, bazen de moderniteye karşı meydan okuyan ve cevap üretme iddiasında olan veya başka bir ifadeyle modernizme ve sekülarizme rağmen dinin İslam dünyasındaki güçlü bir şekilde dönüşünü ifade etme anlamında *İslami uyanış* kavramıyla ifade edilmişleridir. Genel olarak Mevdudi ve İhvan-ı Müslimin üzerinden şekillenmiş olan bu hareketler, 20. yüzyıldan itibaren

İslam dünyasının genelindeki İslami yapılaşmalara tesir etmiştir. Bu hareketlerin ortak özelliği, bir yandan modernizme karşı tepkisel bir duruş gösterirken bir yandan da sömürge sonrası kendi ülkelerindeki seküler yönetimlere siyasal muhalefettir. Bu tebliğde bu hareketlerin ortaya çıktığı koşullar, temel iddiaları, söylemleri ve karakteristiği üzerinde durularak genel bir panoraması oluşturulmaya çalışılacaktır.
Anahtar Kelimeler: İhya, Tecdit, Modernizm, Fundemantalizm, Siyasal İslam, İslami Hareket.

KLASİK MEKKÎ-MEDENÎ YAKLAŞIMINA İHYÂCI BİR TENKÎD ÖRNEĞİ: MAHMÛD MUHAMMED TÂHÂ (Ö. 1985) VE "İSLÂM'IN İKİNCİ MESAJI"

Dr. Öğr. Üyesi Ayşenur FİDAN
Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kilis/Türkiye
aysenurfidan@kilis.edu.tr

Mahmûd Muhammed Tâhâ, ana akım İslam'a muhalif olarak ortaya koyduğu fikirleri sebebiyle 1985 yılında idama mahkum edilmiş Sudanlı müslüman bir düşünürdür. Onun kendi ülkesi içinde kalemi ve söylemiyle ortaya koyduğu fikirlerini, 19. yüzyılın sonlarında başlayıp 20. yüzyılda Hindistan, Pakistan, Mısır gibi İslam ülkelerinde görünür hale gelen ihya ve öze dönüş hareketlerinin bir parçası olarak görmek mümkündür. Nitekim onun felsefesi ve aktivist kimliği, bu tarihlerde ortaya çıkan ihya hareketlerinin en temel özelliği olan yaşanabilir yeni bir İslam inşasını hedeflemektedir. Bu inşada Muhammed Tâhâ, Kur'ânî mesajları ikiye ayırmakta, Mekkî dönemli ayetleri/mesajları din için asıl kabul etmektedir. Kur'ân'ın Mekkî mesajı, onun, geçerliliği her dönem ve şartta sabit olan kısmıdır. Medenî mesaj ise dinin o dönemki şartlarla çevrili kısmını temsil etmekte ve geçerliliği nüzul dönemi sonrasını kapsamamaktadır. Klasik yaklaşımda İslâm'ın ikmalinin temsili olarak görülen Medenî ayetler, Tâhâ'nın felsefesinde asıl değil, füru mesabesindedir. Ona göre aslolan Mekkî ayetlerin mesajıdır ve bu mesajlar Medenî mesajların aksine evrenseldir. Geç nazil olan ayetlerin erken nazil olanları neshettiği düşüncesiyle tesis edilen klasik Mekkî-Medenî yaklaşımında ise aslolan Medenî ayetlerdir. Mevcut Nesih teorisini tümden reddedemeyen Tâhâ'nın Mekkî mesajları öncelemek için neshin yönünü değiştirdiği görülmektedir. Ona göre nesih her zaman nâsihin mensûhtan sonra nazil olması demek değildir. Klasik yaklaşımda ancak mensuh konumunda olabilecek Mekkî ayetler, Tâhâ'ya göre nâsih konumundadır, yani Mekkî ayetler Medenî ayetleri neshetmektedir. Bu şekilde Tâhâ, genel kanının aksine Mekkî dönemi İslam'ın ikinci mesajı, Medenî dönemi ise birinci mesajı olarak isimlendirmektedir. Kanaatimizce, onun bu tezinin oluşumunda etkili olan faktör, yaşadığı dönemde İslam'ın yeniden ihyasını, Medenî mesajlarda değil, Mekkî dönemin genel ve evrensel ilkelerinde bulmasıdır. Bu çalışmada Tâhâ'nın ortaya koyduğu Mekkî-Medenî dönem sıralaması ele alınacak, bu sıralamayı yaparken klasik nesih anlayışından istifade etme biçimi irdelenecektir. Çalışmanın amacı, onun bu yaklaşımında etkili olan faktörleri incelemek, Mekkî-Medenî dönem ayrımları için

klasik nesih anlayışının nasıl ve hangi sâiklerle dönüştürüldüğünü tespit etmektir. Sudan merkezli bu ihya hareketinin temel tezi olan “İslâm’ın ikinci mesajı”, Tâhâ’nın aynı isimli eserinden istifadeyle irdelenecek, konu, Tâhâ’nın bu eserde sunduğu örnekler üzerinden ele alınacaktır.
Anahtar Kelimeler: Mekkî-Medenî, Nesh, İhyâ, Mahmûd Muhammed Tâhâ

TEFSİRDE GÂÎ YORUMUN İMKÂNI VE TOPLUMUN MASLAHATI -HZ. ÖMER'DEN EBUSSUÛD EFENDİ'YE EHLİKİTAP KADINLARLA EVLENİLMEMESİ GEREĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Bedriye YILMAZ
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Zonguldak/Türkiye
bedriye.yilmaz@beun.edu.tr

Çalışmanın amacı, Kur'ân'ın yanında tefsir rivayetleri ve hadisler gibi klasik tefsir enstrümanlarını ihmal etmeksizin, bin yıldan fazla gelişerek etkin olmuş, sürdürülebilir İslamî ilimler geleneği içerisinde Müslüman toplumun ihyasının bugün de mümkün olduğunu gösterebilmektir. Çalışma, klasik tefsir ve usûlü'l-fıkhın prensiplerinin dikkate alınmasıyla, bir yandan Kur'ân ayetlerinin ilk anlamına sadık kalınırken diğer yandan her dönemde dini yaşamın ihyasının mümkün olduğu iddiasındadır. Bu ihyanın, temel kaynaklar ve ilimlerin şekillenmesinden önce ve sonra Müslüman toplumlarda nasıl uygulandığına, Kur'ân'da mubah kılınan Ehli kitap kadınlarla evliliğe erken ve klasik dönemdeki karşı tutumlar örnekliğiyle cevap aranacaktır. Çalışma tefsir disiplini alanında ve genelde tasvirî yöntemle işlenecektir. Kaynak olarak tefsir eserlerinin yanında fıkıh alanında yapılmış çalışmalardan istifade edilecektir. Hz. Ömer'den Ebussuûd Efendi'ye Müslüman düşünürlerin İslam'ın asılları ile ilimlerine bir bütün halinde yaslanarak toplumun gerçekliklerini ihmal etmeyen metodolojileri, bu kaynakların Ehli kitap kadınlarıyla evlilik konusunda toplumun ıslahatına yönelik sunduğu veriler eşliğinde değerlendirilmeye çalışılacaktır. Kur'an'da Müslümanların müşriklerle evliliği haram kılınmış fakat bir ayette (5/Mâide: 5) Müslüman erkeklerin Ehli Kitap kadınlarla evlenebileceği söylenmiştir. Buna rağmen Hz. Ömer bu evliliği yasaklamış, Abdullah b. Ömer Hıristiyan kadınlarla evliliği caiz görmemiş, İmam Şafiî de bu görüşü benimsemiştir. Hz. Ali'nin bazı Arap Hıristiyan kabile kadınlarıyla, İbn Abbâs'ın harbî Ehli Kitap kadınlarıyla evliliği meşru bulmayışları da bu çerçevede değerlendirilebilir. Onları tabiînden Atâ b. Ebî Rebâh takip eder. Bununla birlikte hiçbirinin içtihat ve yorumlarıyla nasları aştığı söylenemez. Diğer bir deyişle ayetleri ilk anlamlarıyla bırakıp, içtihatlarını henüz adı konulmamış fıkıh içinden yapmışlardır. Her biri söz konusu evliliğe yaklaşımlarını farklı yöntemlerle ortaya koymuş olsalar da –çalışmada bu farklara değinilecektir- gaye toplumun maslahatını temindir. Atâ'dan dört asır sonra Zemahşerî de tefsirinde evlilikte Ehli Kitap kadınların tercih edilmemesi gerektiğine gayeci bir yaklaşımla ulaşmaktadır. O, tefsirinde yaklaşımını

delillendirirken, boşanmayla ilgili bir ayette (33/Ahzâb:49) yalnız "mümin kadınlar"ın belirtilmiş olmasına dayanmaktadır. Yanı sıra kendinden önceki bazı âlim ve fakîhlerin görüşlerini, isim vermeksizin, kısmen zikretmiş olsa da erken dönemden farklı olarak ayeti linguistik bir eğilimle yorumlamıştır. Zemahşerî'nin bu yaklaşımını Beydâvî ve Ebussuûd'un da sürdürdüğü görülmektedir. Sonuç itibariyle ilgili ayetlerin maksadı ve toplumun maslahatını önceleyen gâî yorumlar ve uygulamalar bize İslam'ın asıllarına dayanarak teori ile pratik arasındaki dengeyi kurabilen metodolojilerin tekrar oluşturulabileceğini gösterebilir.
Anahtar Kelimeler: Gâî Yorum, Tefsir, Fıkıh, İçtihat, Maslahat, Ehlikitap, Evlilik.

HASAN HANEFÎ'NİN 'GELENEK VE YENİLENME' ESERİ BAĞLAMINDA SÜNNETİN GÜNCELLENMESİNİN ANLAMI VE İMKÂNI

Dr. Bilge KILIÇ
Milli Eğitim Bakanlığı
bilgetes@hotmail.com

Müslüman gelenekte ilk defa, daha pek çok sahabe hayatta iken, zuhur eden; 'Bize Kur'an-ı Kerim yeter, Hadisi-Sünneti boş verin' söylemi yakın tarihimizde, 19. Yüzyıl Hint Alt kıtasında 'Modernist İslamî Söylem' olarak yeniden zuhur etti. Bu söylem, özünde Kur'an-ı Kerim dışındaki tüm geleneği redde dayandığı için onu temsil edenlere 'Kuraniyyûn' denildi. Bu söylemin temsilcileri en başta Hadis ve Sünneti hedef aldılar ve düşüncelerini Müslüman coğrafyaya yaydılar. Bundan ilk etkilenen bölgelerin başında hiç kuşkusuz Mısır gelmektedir. Cemaleddin A/Efgânî ile Mısır'a taşınan bu söylem, Muhammed Abduh, Reşîd Rızâ, Tâhâ Hüseyin, Ahmed Emîn, Ferruh Antûn, Hasan Hanefî gibi isimlerle hem değişip dönüşerek hem de gelişerek devam etti. Bu sürece, Suriye ve Mağrip ülkeleri de katılınca ortaya geniş ölçekte bir yenilenme ve ihya/tecdid söylemi çıktı. Böyle Müslümanlar, ana karakteri hicrî 6. asırda İmam Gazâlî ile öne çıkan 'İhya' hareketinden hem kapsam hem de amaç itibariyle oldukça farklı bir 'Modern İhya' olgusuyla karşı karşıya gelmiş oldu. Bu bağlamda ilk akla gelen isimlerden tartışmasız en önemli isim Hasan Hanefî'dir. Hanefî'nin 'min… ilâ' ile özdeşleşen 'Tecdid/İhya' projesi son derece önem arz eder. Bu proje kapsamında pek çok eser veren Hanefî 'Gelenek ve yenilenme' – et-Türâs ve't-Tecdîd- adlı eserinde projesinin özünü ortaya koymuştur. Hasan Hanefî'nin söz konusu projesi, kadim gelenekte zaman içinde ortaya çıkan meseleleri aşarak çağdaş dünyanın problemlerine bir çözüm arama çabasıdır. Biz bu tebliğimizde bir yönüyle Hasan Hanefî'nin dinde yenilenme/ihya projesini genel hatlarıyla ele alacağız bununla birlikte asıl amacımız bu projede Hadis ve Sünnetin nerede ve ne ölçüde yer aldığını tespit etmeye çalışacağız. Tabi bu bağlamda mutlaka dikkat edilmesi gereken 'Sünnetin Güncellenmesi' sorunu da tebliğimizin ana miğferini oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hasan Hanefî, Gelenek, Yenilenme, Tecdid, Sünnet.

OSMANLI İHYACILARININ ŞİÎ DÜNYADAKİ YANSIMALARI

Prof. Dr. Cemil HAKYEMEZ
Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Çorum/Türkiye
chyemez@gmail.com

“Osmanlı İhyacılarının Şii Dünyadaki Yansımaları” başlığımızda kastettiğimiz muhatap kesim halk tabanından ziyade ulema içerisindeki bir gruptur. Son dönem Osmanlı toplumu içerisinde oluşan fikri akımlar arasında İhyacılar elbette önemli bir ağırlığa sahiptir. Özellikle Müslümanlar arasında birlik sağlanması ortak paydası zemininde önemli etkileşmelerin yaşanmış olduğu bilinmektedir.nOsmanlı Devleti’nde 19. asırdan itibaren kurumsal ve fikirsel anlamda hızlı değişimler yaşanmaktaydı. Bu durum sadece kendi tebaasını etkilemekle kalmamıştır. Ülkedeki fikirsel ve kurumsal yenilikler, başta komşusu İran olmak üzere diğer Müslüman ülkelerde de önemli birtakım oluşumlara etki etmiştir. Kısa süre sonra İran’da da birtakım ıslahatlar gerçekleştirilmişti. Bunun neticesinde Batı’ya giderek orada eğitim görmüş veya Osmanlı modernleşmesinin etkisinde kalmış bir bürokrat sınıf ortaya çıkmıştı. İstanbul’da özellikle Namık Kemal ve Şinasi gibi son dönem Osmanlı mütefekkirleriyle Kaçar Prensi Mirza Hasan Han ve Mirza Ali Ağa Şirazi gibilerin yer aldığı söz konusu İran’lı mütefekkir arasında ortak kültürel meclisler oluşturulmuştu. Onlar, *Ahter* gazetesi benzeri yayınlarla mezhep taassubunun sakıncalarını izah ederek, tüm Müslümanlar arasında kültürel bir birlikteliğin mümkün olabileceğini savunuyorlardı. Onların bu gayretleri ve birlik çağrıları, hem Osmanlı-İran arasında hem de Sünniler ile Şiiler arasında kutuplaşmaları engelleyici etkiler yapmıştır. Meşrutiyet ve bu çerçevede tartışılan hürriyet, anayasa, vatan, vatanseverlik gibi fikirlerin bu ilişkiler çerçevesinde İran fikri hayatına girdiği bilinmektedir. Benzer şekilde Irak ulemasından Nâinî ve yandaşları, sömürgecilere karşı Osmanlı’nın İslâm birliği siyasetine destek vermelerine paralel olarak, meşruiyet açısından ilk dört halifeyi eşit kabul etmişlerdir. Ayrıca Nâinî, Necef’teki Şiî ulemanın, müstebit yönetime son verilmesi ve parlamenter hükümetin kurularak yöneticilerin yetkilerinin sınırlandırılması konusunda İstanbul’daki şeyhülislâmla aynı kanaati paylaştıklarını ifade etmiştir. Fakat Irak’ta Osmanlı yönetimi altında yaşayan Şiî âlimlerin bu tutumları, İran uleması arasında rahatsızlık doğurmuştur. Bununla birlikte Irak Şiîlerinin yanı sıra Settar Han gibi İran meşrutiyetçilerinin de bir kısım Osmanlı aydınıyla ilişki içerisinde olması, İslâm birliği düşüncesi sayesinde iki kesim arasında bir yakınlaşmanın oluştuğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İhyacılar, Osmanlı, Şiî.

OSMANLI'NIN YENİDEN İHYASI KAPSAMINDA II. ABDÜLHAMİD DEVRİNDE ANADOLU'NUN DOĞUSUNA İLİŞKİN YAZILAN LAYİHALAR

Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan POLAT
Ardahan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ardahan/Türkiye
erdoganpolat@ardahan.edu.tr

Devlet adamlarına tavsiyelerde bulunmak amacıyla siyasetname yazma geleneği Osmanlı Devleti'nde de lâyihalar ile sürmüştür. Lâyihalar Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında nitelik ve nicelik olarak büyük bir artış göstermiştir. II. Abdülhamid dönemindeki lâyiha geleneğini önceki devirlerden farklı kılan ise daha önce siyasi ve askeri konulara yoğunluk verilirken, bu dönemde bunlar yanı sıra çok çeşitli meseleler hakkında da yüzlercesinin sunulmuş olmasıydı. Osmanlı Devleti'nin en buhranlı devrinde tahta çıkan II. Abdülhamid'in görünüşte devleti ayakta tutabilmek, ama asıl hedefinin İslam Medeniyetinin Osmanlı tecrübesini ihya etmek olduğunu görmekteyiz. Etrafına topladığı devlet ricalinden içinde bulunulan sıkıntılardan ülkeyi kurtaracak çözüm çareleri isteyen padişah, sunulan lâyihalardaki fikirlerin bir kısmını uygulamaya çalışmıştır. Batı'nın dünyaya tahakkümünün en karanlık bu vetiresi Osmanlı Devleti için de aynı zamanda bir beka mücadelesiydi. Ancak siyasi mücadelenin arka planında bir medeniyet mücadelesi de sürmekteydi. Sultan, hem dâhilde hem de hariçte birçok sorun ile karşı karşıya kalmıştı. Devleti ayakta tutabilmek için bunlarla mücadele ederken başta maarif olmak üzere askeri, mali ve idari alanlarda ıslahatlar yapmak mecburiyeti hâsıl olmuştu. Osmanlı Devleti'nin bu siyasi ve kültürel mücadeleden başarı ile çıkması ise ıslahatların uygulanmasına bağlıydı. Koçi Bey zamanında yazılan Risale'den beri Osmanlı sisteminde görülen aksaklıklara ve bozulmalara dikkat çekilmiş, bu lâyihalarda eski ideal zamanlara vurgu yapıldıktan sonra bir ihya programı da teklif edilmişti.

Osmanlı Arşivi'nde ağırlıklı olarak Yıldız Tasnifinde toplanmış olan lâyihalar bizlere yazıldığı dönemler hakkında mühim bilgiler sunarlar. Osmanlı devlet ricaliyle münevverlerinin meselelere bakışlarını, sorunlara yaklaşım tarzlarını da bunlardan görmek mümkündür. Aynı zamanda dönemin siyasi, iktisadi ve içtimai problemlerini de bu lâyihalardan takip etmek kabildir. Bu bildiriyle 1876-1908 tarihleri arasında II. Abdülhamid'e takdim edilmiş olan lâyihalardan özellikle Anadolu'nun doğusuyla ilgili raporları önceleyerek Osmanlı Devleti'nin mihver devletlerle mücadelesinin temerküz ettiği bu bölgeyle ilgili ihya projelerini de ortaya koymaya çalışılacağız.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, II. Abdülhamid, İhya, Doğu Anadolu, Layiha.

MEALCİLİK BİR İHYA HAREKETİ MİDİR?

Dr. Öğr. Üyesi Fatih KANCA
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Ankara/Türkiye
kancafth@gmail.com

Tebliğ, İslâm'ın tek öz kaynağının Kur'ân olduğu iddiasıyla ortaya çıkan ve Arapça bilmeyenler için Kur'ân'ı meallerden öğrenmeyi öneren Mealcilik söyleminin bir ihya hareketi olup olamayacağını tartışmak amacıyla kaleme alınmıştır. Bir dini söylem olarak ülkemizde 1970'lerde belirmeye başlayan bu düşünce, Kur'ân'a dönmek, Kur'ân'ı Kur'ân'dan anlamak, Kur'ân'ı tek kaynak ve tek metin olarak görüp Kur'an dışında tüm dinî metinlerin ve İslâm ilim geleneğinin otoritesini reddetmek, İslam'ı tüm hurafelerden arınmış saf halinden anlamak gibi iddialarla bir "öze dönüş" hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Kur'ân dışı her şeyi inkâr eden akım aynı zamanda gelenekteki yerleşik görüşleri de şiddetli şekilde eleştiriye tabi tutmuştur. Konu, Kur'âncı-Mealci yaklaşımın çıkardığı "Kalem Dergisi"nde çıkan yazılar ve özellikle Mealcilik hakkında Türkiye'de yapılan çalışmalar eksene alınarak işlenecek ve genel telakkilerle Mealcilerin iddialarının temellendirildiği birincil ve ikincil kaynaklara başvurulacaktır. Tebliğde masum bir arayış gibi gözüken mealciliğin, iddialarının tutarlılık düzeyine, bunları hayata geçirme kapasitesine ve toplumun ihyasına aracılık edecek bir amacının olup olmadığına odaklanılmıştır. Sonuç olarak Mealciliğin Kur'ân'a karşı bir ilgi artışının yanı sıra nitel ve nicel açılardan Kur'ân'ın daha fazla gündem olmasına yol açmıştır. Daha çok iman ve hidayet merkezli bir anlayış inşasını ön planda tutan yaklaşımın, dinin özüyle uyuşmayan işârî, bâtınî ya da bilimselci aşırı yorumlara karşı tutumuyla inanç ihyasında etkin bir rol oynadığı da söylenebilir. Ancak ihtiva ettiği bazı müspet söylem ve iddialara rağmen meâlciliğin, İslâm'ı bir bütün olarak anlama perspektifinin ya da işlevsel bir metodunun olmadığı ve bu nedenle kalıcı bir zemin bulamadığı görülmüştür. Kur'ân'ı ve daha genelde İslam'ı sadece meallerden anlamanın oluşturacağı sorunları göz ardı eden Kur'âncı-mealci yaklaşımın dindar toplumun aktüel dini konularına çözüm üretme imkânı bulamadığından toplumsal hafızada yeniden bir ihya umudu taşımaktan uzak kaldığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Meâl, Mealcilik, Kur'âniyyûn, İhyâ.

İHYÂCI KARAKTERİNİN BİR YANSIMASI OLARAK İMAM RABBÂNÎ'NİN BİD'AT ANLAYIŞI VE FIKIH USÛLÜ AÇISINDAN TAHLİLİ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih KARATAŞ
Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Şırnak/Türkiye
fatihkaratas@sirnak.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1468-192X

Hz. Peygamber'in (s.a.s.), İslam ümmeti için her yüz sene başında dini yenileyecek (tecdîd) birinin gönderileceğine yönelik hadisi, müceddid olduğu düşünülen âlimler ve onların düşüncelerine karşı ilgiyi artırmıştır. Zira hadisin işaret ettiği manaya göre müceddid, düşünce ve faaliyetleriyle, sonradan karışmış olan yabancı unsurları dinden arındırmak suretiyle onu aslî safiyetine kavuşturma gibi bir vazife icra etmektedir. Dolayısıyla bu vazife, dinin fert ve toplum hayatında yeniden ihya edilmesi anlamına gelmektedir.

İmam Rabbânî unvanıyla Ebü'l-Berekât Ahmed b. Abdilehad el-Fârûkî es-Sirhindî (ö. 1034/1624) de müceddid olarak görülen âlimlerdendir. Onun düşünce dünyasını ortaya koyan en önemli eseri *Mektûbât*'ıdır. Bu eserde onun tecdîd ve ihya karakterine sahip olduğunu gösteren birçok görüşü bulunmaktadır. Bu yönünü yansıtan en önemli düşüncelerinden biri de bid'at hakkındaki yaklaşımıdır.

İmam Rabbânî'nin düşüncesinde kemale erdirilmiş olan din, yabancı unsurlara tamamen kapalıdır. Bid'at denen bu unsurlar, dinin ihyası ve aslına uygun yaşanması önündeki en önemli engellerdir. Bu sebeple onun bid'atlerle mücadele konusunda ciddi bir faaliyet içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu tavizsiz tavrının neticesi olarak bid'atin seyyie ve hasene diye iki kısım olarak değerlendirilmesine karşı çıkmıştır. O bid'atın mahiyeti itibariyle kötülük barındırdığını tespit ettikten sonra bu ad altında dine yapılan hiçbir eklentiye olumlu bir gözle bakmamaktadır. Diğer yandan ona göre bid'at ve sünnet birbirinin zıddı olup birinin varlığı diğerinin iptalini gerektirmektedir. Ayrıca bid'at, dine taalluk eden hususlardaki eklentilerden ibaret olup örf ve âdete dayalı oluşan uygulamalar bu kapsamda değerlendirilemez.

İmam Rabbânî'nin özetlenen bid'at yaklaşımının fıkıh usûlü çerçevesinde değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Çünkü asr-ı saadette olmayıp sonradan ortaya çıkan iş ve eylemlerin bid'at veya meşru olduğunun ölçüsü, fıkıh usulündeki kurallarla belirlenebilecektir. Bu ölçü günümüzde de toplumumuzda mevcut olan uygulamaların dine uygun olup olmadığının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada İmam Rabbânî'nin bid'at anlayışının kıyas, istihsan, istıslah ve örf gibi deliller ile mukayeseli olarak değerlendirilmesi yapılacaktır. Dolayısıyla bir yandan zikredilen yaklaşımın tahlili, diğer yandan bid'atin mahiyetinin fıkıh usûlü açısından tespitine çalışılacaktır. Böylece sonradan ortaya çıkan uygulamalar içerisinden şer'î delillere uygun olduğu anlaşılanların meşruiyet sıfatını kazanacağı ve bid'at olarak değerlendirilemeyeceği; bu delillere uygunluğu bulunmayanların ise bid'at olabileceği ortaya konmaya çalışılacaktır.
Anahtar Kelimeler: Fıkıh Usûlü, Şer'î Delil, Bid'at, İhya, İmam Rabbânî, Mektûbât.

SÜNNÎ GELENEKTE BİR MEHDİCÎ HAREKET: MUHAMMED B. TÛMERT EL-MEHDÎ VE MUVAHHİDÎN HAREKETİ ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih SANCILI
Ardahan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ardahan/Türkiye
fatihsancili@ardahan.edu.tr

Mehdicî hareketler, "daha önce zulümle dolu olan dünyayı adaletle dolduracak" mesihî bir ıslahatçı olarak Mehdî'nin gelişini bekleme inancından doğmuştur. Bu düşünce ilk defa Şiîler'in Alioğulları'ndan bir Kurtarıcıyı 681-692'deki iç savaş döneminde beklemeleriyle Sünnîler'in de ilk dönem Medîne Halifeliği'ni yeniden tesis etmek için beklentide bulunmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu yönelişlerden biri de Sünnî Mehdicî bir hareket olarak Fas'ta ortaya çıkmıştır. Muhammed b. Tûmert el-Mehdî'nin başlattığı bu hareket Muvahhidîn hareketi olarak şöhret bulmuştur. Bu hareket sonucunda İslâm tarihinin en tipik mehdicî devleti vücut bulmuştur. İbn Tûmert'in mehdîci çağrısı aşiretleri harekete dâhil etmek, Murabıtlar devletini ortadan kaldırmak ve Muvahhidîn devletinin inşasında kullanılmıştır. Hareket Fas merkezli büyük bir devlet kurmayı başarmıştır. İbn Tûmert ilim yolculuğuna Endülüs'ten başlamıştır. Mısır, Hicaz ve Irak bölgesini dolaşmıştır. Seyahatleri esnasında Müslümanları etkileyen zayıflığı fark etmiştir. Bu, onun özel bir mehdicî reform yaklaşımı sergilemesine ve farklı bir İslâm devleti kurmayı düşünmesine neden olmuştur. Onun da'vetinin temeli tevhid ve "iyiliği emredip kötülükten sakındırmak" olmuştur. Taraftarları arasında Mehdî ve tasvirleri hakkında birçok haber ve hadîs yayınlayarak kendisinin "Beklenen Mehdî" olduğu fikrinin yayılmasına zemin hazırlamıştır. Halkın bu fikri kabul etmesini sağlamıştır. Kendini yanılmaz görmüştür. Ayrıca dinî-politik hırsını gerçekleştirmek için Hz. Peygamber'in (s.a.v.) torunu Hz. Hüseyin'e kadar uzanan şerefli bir soyunun olduğunu iddia etmiştir. Mehdî İbn Tûmert'in dinî ve dünyevî hükümlerini kabul etmeyi ve her şeyde emri ona devretmeyi takipçilerinin üzerine farz kılmıştır. Kendisine mutlak sadakatlerinden şüphe ettiği binlerce destekçisini halkın gözü önünde öldürmekten çekinmemiştir. Murabıtlar devleti ile girdiği savaşı kazanarak devletini kurmayı başarmıştır.

Bu bildiriyle İbn Tûmert'in Muvahhidîn devletini inşa etmek için mehdî fikrini tahrif ederek nasıl kullandığını ortaya koymaya çalışılacağız. İbn Tûmert hareketiyle ilgili derinlemesine (monografik) araştırma yapacağız. Bildiriyi anlaşılır kılmak için tahlilî (analitik) yöntemi kullanacağız. Kaynak olarak öncelikle İbn Tûmert'in

yayınlanmış eserlerinden faydalanacağız. Abdülmecîd en-Neccâr'ın "el-Mehdî b. Tûmert" isimli doktora çalışmasını kullanacağız. Konuyla ilgili diğer çalışmalardan da yararlanacağız. İktidarı "Allah adına yönetme"nin iyi bir örneğini ortaya koymaya çalışacağız. Böylece, sonuçta iktidarı ele geçirmek için dinin kutsal değerleri olan Allah, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Kur'an'ın hiç umursanmadığını göreceğiz.

Anahtar Kelimeler: Mezhepler Tarihi, Mehdicî Hareketler, Muhammed b. Tûmert el-Mehdî, Muvahhidîn Hareketi, Mehdicî Devlet.

HZ. ALİ'NİN VALİLERİNE GÖNDERDİĞİ MEKTUPLARDA İHYA DÜŞÜNCESİ

Doç. Dr. Gencal ŞENYAYLA
Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Denizli/Türkiye
gsenyayla@pau.edu.tr

Hayatı, kişiliği ve İslam toplumundaki ağırlığıyla Hz. Ali İslam tarihinin sembol isimlerinden birisidir. Hz. Peygamber'in damadı ve dava arkadaşlarından biri olması, onun vefatından sonra yaşanan hilafet mücadelesinde aktif olarak yer alarak siyasi mecralarda boy göstermeye başlamsı onun tarihteki önemini dikkate değer bir konuma getirmiştir.

Özellikle siyaset anlayışı ve bu kapsamda verdiği mücadeler, bu mücadeleler sonucunda yaşanan sıkıntılar ve bu sıkıntıların oluşturduğu kaos ortamında siyasi sistemin denejere olmaya başlası Hz. Ali'nin siyasi alanlarda yeni söylemler geliştirmesine zemin hazırlamıştır. Bu kapsamda Hz. Ali'nin geliştirdiği yeni ve alternatif söylemler ihya kapsamında değerlendirilebilir.

Hz. Peygamber ve ilk iki halife dönemine nispetle Hz. Osman'ın halifeliğinin son altı yıllık döneminde siyasi sistemde dejenerasyon oluşmaya başlamış ve Muaviye'nin anamuhalefet lideri olarak Hz. Ali'ye karşı hareteke kalkışması ile birlikte bu durum giderek daha da ciddi boyutlara varmıştır. Hz. Ali halifeliği döneminde valilerine yazdığı mektuplarda sık sık bu duruma dikkat çekmiş ve onlara yönetimde dikkat etmeleri gereken ilkerleri hatırlatmıştır. Özellikle Hz. Ali'nin Mısır valisi Mâlik el-Eşter'e gönderdiği mektup İslam tarihinde siyasetnamelerin ilk örneklerinden kabul edilmiştir. Hz. Ali'nin bu mektuplarında üzerinde durmuş olduğu hususlar onun idari ve siyasi alanda gerçekleştirmeye çalıştığı ihya mücadelesi olarak görülmelidir.

Bu mektuplarda, devlet-halk ilişkileri, adalet, danışmanların vasıfları, halk sınıfları, vali asker ilişkisi, komutanın özellikleri, hâkimlerin seçimi, vergi denetimi, tabiî afetler, amir-memur ilişkileri, devlet-esnaf işbirliği, karaborsa, ölçü tartı aletleri, fakir ve düşkünlerin korunması gibi konular yer almaktadır ki bunların hepsi Hz. Ali'nin idari ve siyasi alanlardaki ihya girişimleridir.

Günümüzde en çok dejenerasyonun siyasi ve idari alanlarda olduğu genel kabul gören bir husustur. Bu alanlardaki bozulma ise toplumun büyük bir kesiminin mağduriyetine sebep olmakta ve sonuçta adalet ve hukukun işlevinin azaldığı bir durum söz konusu olmaktadır. Hz. Ali'nin çağlara öğüt niteliğindeki bu ihya ilkeleri,

günümüz idarecilerine ışık tutması ve dönemin yönetim anlayışını yansıtması bakımından son derecede önemlidir. Hz. Ali’nin siyasi ve idari alanlardaki ihya anlayışı ise onun valilerine gönderdiği mektuplardan hareketle tespit edilecektir.
Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Hz. Ali, İhya, Mektup, İdare.

İSLAM HUKUKUNDA NASLARIN İHYASINA BİR ÖRNEK OLARAK TALAK PROSEDÜRÜNÜ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Dr. Öğr. Üyesi Hacer YETKİN
Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İstanbul/Türkiye
hkontbay@yahoo.com

Hicrî dördüncü asırda teşekkülü tamamlanan fıkıh mezhepleri, yüzyıllar boyunca İslam toplumunda hem dinî sabitelerin korunması hem de hukukî istikrar ihtiyacının karşılanması işlevini görmüştür. Fıkıh bir yandan bu koruyucu işlevini yerine getirirken, bir yandan da dinamik yapısıyla yeni durumlara fıkhî çözümler üretebilecek mekanizmaları işletmeye devam etmiştir. Buna karşılık modern dönemde Müslümanlar Batı karşısında neden geri kaldıklarını anlamaya çalışırken, fıkhın zikredilen bu koruyucu işlevini de sorgulanmaya başlamışlar ve ictihad kapısının kapanmasıyla birlikte fıkhın dinamik yönünün yeterince işletilmediği yönünde eleştiriler ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, yüzlerce yılda oluşan fıkhî yapının artık güncel ihtiyaçlara cevap vermediği, hatta Müslümanların naslarla doğrudan ilişki kurmasına engel olduğu, yeni bir metodla, yeni bir fıkıh inşasına ihtiyaç bulunduğu gibi fikirler dile getirilmiştir. Modern dönem ihya hareketlerinin farklılaştıkları noktalar olsa dahi ortak olarak savunulan hususlardan birinin "naslara dönüş" çağrısı olduğu söylenebilir. İhya hareketlerinin aceleci, toptancı ve savunmacı yaklaşımları nedeniyle eleştirilebilir tarafları olmakla birlikte, bu yaklaşımların nasların yeni bir bakış açısıyla tekrar değerlendirilmesi, yüzyılların birikiminin doğurduğu bazı hataların ayıklanması ve fıkhın dinamik boyutunun tekrar canlandırılmasına sunduğu katkılar göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda, modern dönemin getirdiği toplumsal değişimlere ve ihtiyaçlara yeni dini çözümler geliştirilirken, ihya düşüncesinin naslara yeniden dönüş fikrinden faydalanmak mümkün olabilir. Bu tebliğde, böyle bir istifadenin imkânı boşanma konusu üzerinden incelenecektir. Aile kurumu, modern ve post modern söylemden en fazla zarar gören toplumsal yapılardan biridir ve ailenin korunması, hem İslam âlimleri nezdinde, hem de evrensel düzeyde dile getirilen bir hassasiyete dönüşmüştür. Kadın-erkek ilişkileri ve aile kurumu hakkındaki naslar bir bütün olarak ele alındığında, aileyi koruma düşüncesinin naslarda mevcut olduğu rahatlıkla söylenebilir. Buna karşılık, fıkıh mezheplerinin aile kurumu ve boşanma ile ilgili hükümlerinin söz konusu hassasiyetle her zaman örtüşmediği görülmektedir. Fıkıh mezhepleri, erkeğin boşama yetkisini oldukça geniş bir yetki olarak kabul etmiş ve kendi içinde tutarlı bir sistem olarak kurdukları nikah tasavvurunun bir sonucu

olarak bu yetkiyi sınırlandırıcı nasları bağlayıcı kabul etmemişlerdir. İşte bu tebliğde fıkıh mezheplerinin talak anlayışı ile Kur'an'da belirlenen talak prosedürü mukayese edilecek, fıkıh mezheplerinin bağlayıcı kabul etmediği Kur'an'daki talak prosedürüne, ailenin korunması düşüncesine uygun olarak işlerlik kazandırılması yönünde modern dönemde getirilen teklifler değerlendirilecektir.
Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Talak, Aile Hukuku.

HZ. ÖMER DÖNEMİ DEVLET SİSTEMİNDE GETİRİLEN YENİLİKLER

Dr. Öğr. Üyesi Hakan ÖZTÜRK
Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye
hozturk@firat.edu.tr

Hülafa-i Raşidin'in ikincisi ve İslam Devletinin kurumsal yapıya bürünmesinde büyük katkıları olan Hz. Ömer, Kureyş'in Adiyoğulları kabilesine mensuptur. Hz. Ömer'in dedesi Nufeyl Kureyş'in meşhur hâkimlerinden birisidir. Adiyoğulları İslamiyet'ten önce Mekke'de "Sifaret" görevini yürütmekteydiler. İslam dininin ortaya çıktığı sıralarda da Mekke'de bu görevi Hz. Ömer yürütmekteydi. Mekke'ye gelen hacılar yine panayırlara ticaret için gelen diğer devlet ve kabile mensupları ile görüşmeler yapan Hz. Ömer İslam öncesi dönemden resmi işlerde tecrübe sahibi idi. Kaynaklarda Hz. Ömer'in şiire meraklı olduğu, güzel konuştuğu, okuma-yazma bildiği, ticaretle uğraştığı bu amaçla Suriye, Mısır ve Irak taraflarına seyahatlerde bulunduğu, ensâb ilmini öğrendiği ve Kureyş adına elçilik görevini yaptığı belirtilir. Bu özelliklerinin yanı sıra bedensel yapısının da güçlü olduğu, iyi silah kullandığı ve iyi ata bindiği de ifade edilmektedir. Hz. Ömer İslam öncesi dönemdeki bu özelliklerini Müslüman olduktan sonra daha da geliştirmiştir. Hz. Ebu Bekir'in halifeliği döneminde kaza işlerinden sorumlu olarak görev yapmıştır. Hz. Ebu Bekir'in istişare grubunda yer almış ve devlet yönetiminde ona yardımcı olmuştur. Edindiği bütün bu tecrübelerle 634 yılında İslam devletinin halifesi olmuştur.

Halifeliği döneminde devlet yönetiminde divanları oluşturmuş, gelirlerin dağıtılmasında yeni düzenlemelere gidilmiş, devlet olmanın gereği olarak yeni vergiler oluşturmuş, ordugah şehirleri kurdurmuştur. Mescid-i Haram'ın sınırları genişletilmiş, Mekke'nin harem sınırlarını belirleyen işaretler yeniden dikilmiş, Hz. Peygamberin Yemen kumaşıyla örttürdüğü kabenin örtüsünü Kıptî örtüsüyle değiştirmiş, teravih namazı cemaatle kılınmış, Tevbe Suresi 60. Ayette zekattan pay verilecek kişiler arasında sayılan Müellefe-i Kulûb'a zekattan pay verilmesi kaldırılmış, Iraklılar için yeni Mikat mahalli belirlenmiş, hicri takvim kullanılmaya başlanmış, kaza ve idari işler birbirinden ayrılmış ve Hudeybiye'de rıdvan biatının yapıldığı ağaç kestirilmiştir. Bu tebliğde Hz. Ömer'in bu uygulamalarının geri planında yatan sebepler üzerinde durulacak ve devlet olmanın gereği olarak yapılan bazı yenilikler değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Ömer, Hülafa-i Raşidin, İslam Tarihi, Kufe, Basra.

KUR'ANÎ MEDENİYETİN İHYASI

Doç. Dr. Halit BOZ
Ardahan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ardahan/Türkiye
Halit6869@gmail.com

Bu asırda insanların yaşadıkları sıkıntıların, bir türlü çözümlenemeyen sorunların baş müsebbibinin medeniyetler dayatması olduğu kanaat önderleri tarafından söylenmektedir. Her toplum, ulus veya milletler; kendi çıkarları için ürettikleri prensipleri, hükümleri, tezleri veya ahlaki durumları, medeniyet olarak ileri sürmüş, kendisinden olmayan ulusları sömürmede araç olarak kullanmışlardır.

İnsanlık tarihi boyunca bu kuram, tarihin derinliklerinden günümüze kadar kendini çeşitli vesilelerle göstermektedir. Hitit, Sümer, Pers, Çin, Roma, Batı medeniyetleri, yukarıda mevzu ettiğimiz duruma en güzel örnek teşkil etmektedir. Ancak Ku'ran medeniyetinin inzalinden ebediyete kadar insanoğluna sunduğu, emir ve tavsiye ettiği prensipleri, diğer medeniyetlerin aksine kaynağını her şeyi yaratan ,mutlak Güç'ten aldığı için insanların ürettikleri medeniyetlerin çıkardıkları sorunlar, sıkıntılar, zorbalıklar onun uygulama alanında asla görülemez. Bu çalışmadaki amaç, pörsüyen zaman içerisinde Müslümanların karşı karşıya kaldıkları sıkıntıların sebebinin Kur'an medeniyetinden uzak kaldıklarını ispatına yönelik kısa bir değerlendirme olacaktır.

Aynı zamanda Kur'an medeniyetinin insanlığa sunmuş olduğu hak ve adaleti, saadet ve güzelliği vurgulamak olacaktır. Müslümanların diri kalmalarının tek şartının kendi öz mayalarına uygun olan Kur'an medeniyetine teveccüh etmeleri olduğunu çeşitli örneklerle açıklanacak, huşu hissinin onun en temel taşlarından birisi olduğuna dair tespitler ileri sürülecektir. Böylelikle Müslüman toplum, zikrullah ile huşû hissini diri tuttuğu müddetçe tekrar hayata hayat katan o engin medeniyetin sınırları içinde kendini bulacak asla güdümlü, kendi öz benliğinden uzak akım ve sistemlere uymayacaktır.

İslam medeniyetinin yeniden ihyası, aklı, kalbi ve davranışları bütünsel bir şekilde özünden kuşatacak ferdî ve içtimaî bir silkiniş ve uyanış hali nasıl gerçekleşecektir? Çalışmamızda söz konusu sorunun cevabı Kur'an ve sünnet bağlamında cevaplanmaya ve "diriliş medeniyeti"nin Kur'an ve sünnetteki temelleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Kur'ân'ın o ilk diriltici nefhasının insanlığa inişinin üzerinden geçen bin beş yüz yıl sonra, vicdansızlaşan gönüllerimiz, yoksun beyinlerimiz ve idrakimiz ile yeni bir keşif yolculuğuna çıkmalıyız. Bir bakıma, geçmişi yeniden özümsemeye; buradan alınan hızla, geleceği daha dinamik bir şekilde inşa etmeye yönelik bu düşünce sonunda, bir yandan bir yankılayıcı gerçek benimize vururken, çok derin bir uykudan uyandırıp önümüzde duran o engin saadet(Kur'an medeniyeti) dairesine girmemize vesile olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Medeniyet, İhya, Huşû.

MEMLÜKLER DEVLETİNDEKİ İHYA HAREKETLERİNİN TEFSİR İLMİNE YANSIMALARI: TEFSİRE USUL BELİRLEME ÇALIŞMALARI

Doç. Dr. Harun SAVUT
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Ankara/Türkiye
Harun.savut@gmail.com

Tarihte en önemli Müslüman Türk devletlerinden biri olarak kabul edilen Memlükler, Moğol istilasını durdurmuş, Haçlı kontluklarını tarih sahnesinden silmiş, Abbasi hilafetinin son temsilcisinin Bağdat'ta öldürülmesinin ardından hilafeti Mısır'da ihya etmiş, iki buçuk asrı aşkın bir süre Mısır, Şam ve Hicaz başta olmak üzere İslam dünyasının en önemli bölgelerini yönetmiştir. Memlükler, kurdukları yönetim sistemi, ilme verdikleri önem, tesis ettikleri müesseseler sebebiyle tarihte ayrıcalıklı bir yere sahip olmuş, hüküm sürdükleri dönemde ilmî yönden İslam âlemine liderlik yapmışlardır. Onlar İslami ilimlerin inkişafı ve yaygınlaşması için pek çok çalışmaya öncülük etmişler, İslami ilimlerde giriştikleri ihya hareketleri sayesinde hicri ilk üç asırdan sonra bu alanda tarihte görülen ikinci sıçramayı başarabilmişlerdir.

Memlük âlimleri dinin temel kaynağı olan Kur'an'ın toplumun tüm kesimleri tarafından öğrenilmesini, anlaşılmasını ve yaşanır hâle gelmesini hedeflemişler, bu gayeyle tefsir ve Kur'an ilimlerinin tüm alanlarında sayısız eser telif etmişlerdir. Onların bu çabaları sayesinde tefsir ve Kur'an ilimleri kapsamında yazılan eserlerin kemiyet ve çeşitliliği, önceki asırlarla kıyaslanmayacak bir boyuta ulaşmıştır.

Hicri sekizinci asra kadar gündemde olmayan ve tefsir ilminin temel meseleleri arasında değerlendirilmesi gereken bazı konular hakkında ilk kez Memlük alimleri eserler telif etmiş böylece bu konuları müstakil birer ilim dalı statüsüne kavuşturmuşlardır. Kur'an'ın tefsirinde kullanılan ilimlerin çoğunun hicri birinci asırdan itibaren müstakil başlıklar altında tedvin edildiğini söylemek mümkündür. Ancak tefsire usul belirleme çabalarının Memlükler dönemi müfessirleri ile neticeye ulaştığını belirtmek gerekir. Zira müstakil eserler şeklinde tedvin edilen Kur'an ilimlerinin aynı eserde bir araya getirilmesi bu dönemde mümkün olabilmiştir. Ulûmu'l-Kur'ân kavramının netleşerek bugünkü anlamını kazanmasında en büyük rol de Memlük müfessirlerine aittir. Bu bağlamda dönemin müfessirleri ihya hareketlerinin bir yansıması olarak tefsir ilmine usul belirleme çabasına girişmişler ve bu alanda kitaplar yazmışlardır. Bu manada İbn Teymiyye, ez-Zerkeşî, Celaluddin el-Bulkînî, el-Kâfiyecî, es-Suyûtî gibi alimleri zikretmek gerekir. Müellif ve eserler incelendiğinde tefsire usul belirleme çabalarının yaklaşık iki yüz yıllık bir sürece

yayıldığı, alimlerin kimisi arasında hoca talebe etkileşiminin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bahsi geçen müfessirlerin yazdıkları kitapların tefsir usulünün temel eserleri olduğu ve kendilerinden sonra yazılan neredeyse tüm usul eserlerine kaynaklık ettikleri düşünüldüğünde bu dönemde yapılan çalışmaların ve sürecin aydınlatılmasının gerekliliği önem kazanmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Tefsir, Tefsir Usulü, Ulumu'l-Kur'ân, Müfessir, Memlükler.

ISLAH VE İFSÂD: KUR'AN'DA ZITLIKLAR ÜZERİNDEN KİMLİK İNŞASININ ANA KAVRAMLARI

Doç. Dr. Harun BEKİROĞLU
İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Malatya/Türkiye
harun.bekiroglu@inonu.edu.tr

Kur'an'da yer alan kavramların, zıtlarıyla ya da karşıtlarıyla beraber kullanıldıklarını görmek mümkündür. İman-küfür, ihlas-nifak, adalet-zulüm, cennet-cehennem gibi pek çok kelimenin ya da kavramın, birbirlerini tamamlayacak şekilde bir arada kullanıldığına dair pek çok örnek verilebilir. Bu karşıt kullanım, aynı zamanda önemli edebi sanatlardan biridir. Karşıt kavramlar, bir cümle içerisinde bir arada zikredilebildiği gibi Kur'an'ın genel bütünlüğü içerisinde bir birlerini tamamlayacak şekilde de kullanılabilmektedir. Kur'an bütünlüğü içerisinde karşıt kavramları ilişkilendirebilmek ya da bağlantılarını bulmak, Kur'an'ın kavram haritasının tespitini sağlayacaktır. Mesela iki kavramın karşıtlığının belirlenmesi, aralarındaki içlem-kaplam ilişkisi, inanç, ahlak, cihad ya da hukuk konuları gibi ilişkili oldukları konunun netleştirilmesi, bu haritanın kavramsal ilişkiler ağını ortaya koyacaktır. Bu da kavramların, daha genel bir ifadeyle Kur'an'ın daha doğru anlaşılmasının önemli bir yöntemidir. Bundan dolayı –kanaatimizce- kavram okuması esnasında, en başa alınması gereken usul ve prensip, kavramların karşıtlarının tespiti ve aralarındaki ilişkinin belirlenmesi olmalıdır.

Kur'an kavramlarının anlaşılmasında dikkate alınması gereken ikinci yöntem, kavramların bireysel bir gözle değil toplumsal, siyasal ya da iktisadi bir sistem ve düzlem içerisinde anlaşılıp yorumlanmasıdır. Zira Kur'an'ın indiği ortamın kültürel, iktisadi ve sosyo-politik zemini, bu çerçevede bir okumayı gerektirmektedir. Dolayısıyla *adalet* ve *emanet* denildiğinde bunun bireyin vicdanından daha çok toplumsal bir hukuk sisteminin; *suht* veya *karz* denildiğinde bir iktisat düzeninin teşekkülünü hedeflediğini söylemek mümkündür. Bu okuma, Kur'an'ın bireysel ve toplumsal kimlik inşasındaki temel ilkelerinin tespitini sağlayacaktır.

Kur'an'da bireysel-toplumsal sistemler düzleminde değerlendirilebilecek kavramlardan ikisi, ıslâh ve ifsâd kavramıdır. Kur'an'da her iki kelime, Peygamberlerin kurduğu sistemleri ve karşıtlarını tanımlayacak bir biçimde kullanılmıştır. Islah, peygamberlerin bıraktığı sistemleri tanımlarken, ifsad peygamberlerin kurulu düzenlerinin kâfirler tarafından bozulmasını ifade eder. Kavramın İslam toplumunda bir kimliğe dönüşmesi, salih insan/*ṣāliḥûn* ve *salih amel*

gibi kavramlarla ifade edilir. Kur'an'da peygamberlerin kuracakları toplumsal nizamın hedefinin insanlığın yararını/salâhını/ıslâhını tesis etmek ve fesâdı engellemek olduğu belirtilmiştir. Örneğin Hz. Şuayb "Gücümün yettiği kadar ıslâh etmekten başka bir dileğim yok." (Hûd 11/88) demiştir. Hz. Mûsâ, kardeşi Hârûn'a "milletim içinde benim yerime geç! Onları ıslâh et! Bozguncuların [müfsidîn'in] yoluna uyma!" (A'râf 7/142) demiştir. Hz. Sâlih, peygamber olarak gönderildiği Semudlulara "bozgunculuk/fesâd yaparak yeryüzünde karışıklık çıkarmayın"(A'raf 7/74) demiştir. Salih'in devesini öldüren dokuz kişilik çete "şehirde dokuz kişi vardı; yeryüzünde fesâd çıkarırlardı, ıslâh etmezlerdi"(Neml 27/48) şeklinde tanımlanmıştır. Bu yönüyle salah ve fesâd, karşıtlığı tanımlayan iki temel kavram olarak dikkat çekmektedir. Islah ve ifsad kavramları, Müslümanların toplumsal düzeninde de temel esaslardan biri haline gelmiştir. Mesela Fıkıh Usulü'nde Gazzalî (ö. 505/1111), Şâtıbî (ö. 790/1388) ve Tâhir b. Âşûr (ö. 1394/1973), makâsıd teorisini maslahat/salah ve mefsedet/fesâd kavramları üzerinden tanımlama yolunu tercih etmiştir.

Bu çalışmada Kur'an'da yer alan ıslâh ve ifsâd kavramlarının Kur'an bütünlüğü içerisinde ifade ettiği anlam tespit edilecek, kavramların sosyo-politik analizi yapılarak salih insan olmanın ve salih amel işlemenin toplumsal ve siyasal bir kimlik inşası ile ilişkisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Islâh (Salah/Muslih/Maslahat), İfsâd (Fesâd, Müfsid, Mefsedet).

HİNT ALT KITASINDA İHYA HAREKETLERİ (ŞAH VELİYULLAH ED-DİHLEVÎ ÖRNEĞİ)

Hasan ERYILMAZ
Hasbekli Hafız Mümin Akan AİHL, Kayseri/Türkiye
Hasaneryilmaz85@gmail.com

İslam, insan fıtratına en uygun nizam olarak insanlığa yaratıcının bir armağanıdır. Tebliğ ve tebyini Hz. Peygamber tarafından yapılan bu kutlu nizamı, kıyamete değin indirildiği hal üzere muhafaza etmek ve asrın idrakine uygun olarak yeniden yorumlamak İslam âlimlerinin vazifesi olmuştur. Ancak tarihi seyir içerisinde bu vazife çok farklı etmenlerden ötürü zaman zaman zafiyete uğramıştır. İslam dünyasında siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan zuhur eden iç karışıklıklar topluma yol göstermekte manevi sorumluluğu bulunan kurum ve şahısların kendilerinden beklenileni ortaya koymasına mani olmuştur. Bütün enerjinin mezhepler arasında beliren anlaşmazlıklar tarafından soğurulduğu bu dönemlerde usûl-i dinden sayılamayacak pek çok tali konu Müslümanların gündemini meşgul etmiştir. Böyle zamanlarda dinin özünden kopma, bidat ve hurafelere rağbet etme eğilimleri artış göstermiştir. İslam âleminin hemen her bölgesinde dinin inkırazına yol açabilecek bu süreci önlemeye yönelik öze dönüş çabaları karşı eylem olarak kendini göstermiştir. İslam geleneğinde müceddid olarak nitelendirilen isimler öncülüğünde temayüz eden bu çabalar, sünnetin ihyası, taklidin tenkidi ve içtihadın ön plana çıkarılması gibi genel karaktere haizdir. Hadis, kelam ve fıkıh ilimleri zemininde İslam coğrafyasına ilmi canlılık kazandıran bu hareketler toplumdaki yaygın din anlayışlarının eleştiri ve sorgulanması esasına dayanmaktadır. Söz konusu her bir hareket, neşet ettiği bölgede İslam'a mugayir gördüğü bazı inanç ve uygulamalara karşı mücadeleye girişmiştir.

Hicâz'da Muhammed b. Abdilvehhâb, Batı Afrika'da Osman b. Fûdî, Yemen'de Muhammed b. Ali eş-Şevkânî ve Kuzey Afrika'da Muhammed b. Ali es-Senûsî ile özdeşleyen İhya hareketleri, Hint alt kıtasında ise Şah Veliyyullah ed-Dihlevî (ö. 1176/1762) tarafından temsil edilmektedir. Hint-İslam toplumunun içinde bulunduğu durumdan rahatsızlık duyması ve buna yönelik çözüm önerileri getirmesi onun ihya düşüncesinin temel karakteristiklerinden biri olarak belirlenebilir. Dihlevî'nin ilmi mücadelesinin özünü bidat ve hurafe kabul ettiği inanışlara özellikle de taklide itirazı, buna mukabil Sünnet ve içtihadın ihya edilmesi fikri oluşturmaktadır. Bu çalışmada 18. yüzyıl Hindistan'ında yaşanan siyasi ve ekonomik çalkantılar neticesinde peyda olan inanç krizi ve bu kriz ile mücadele eden Dihlevî'nin

ihya düşüncesine etki eden saikler, müellife ait eserler ve ilgili akademik çalışmalar penceresinden ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İhya, Sünnet, Hadis, Bid’at, Tecdid.

19. YÜZYIL MISIR HUKUK SİSTEMİNDE TECDİD ÇABALARI: MUHAMMED KADRİ PAŞA VE KANUNLAŞTIRMA FAALİYETLERİNE KATKISI

Arş. Gör. Hüseyin ALTINTAŞ
Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Gümüşhane/Türkiye
h.altintass@hotmail.com

Bu çalışma, Fransız işgali sonrası Mısır'da hukuk sistemini tecdid amacıyla hazırlanan kanun formatındaki bazı metinleri kritik etmeyi amaçlamaktadır. Batı dünyası ile daha önce bu kadar yakından muhatap olmayan Mısır idarecileri savaşta alınan mağlubiyet sonrası Avrupa'ya karşı her sahada hayranlık duymuşlardır. Bu gelişmeler neticesinde ortaya çıkan İslâm hukukuna uygun olarak batı tarzı kanun oluşturma tecrübesi genelde İslam dünyası özelde ise İslam hukukçuları açısından oldukça önem arz etmektedir.

19. yüzyıl, Mısır'da siyasî, sosyal ve kültürel olarak oldukça çalkantılı bir döneme tekabül etmektedir. Napolyon Bonapart komutasındaki ordunun Mısır'ı işgali sonrasında Fransız tesirinin her alanda belirgin bir şekilde hissedildiği bu dönemde yapılan kanunlaştırma faaliyetleri de bu etkileşimden payını almıştır. Devrindeki idarecilerin talimatıyla M. Kadri Paşa (ö. 1306/1888) tarafından hazırlanan "*Tatbîku mâ Vücide fi'l-Kânûni'l-Medenî Muvâfıkan li-Mezhebi Ebî Hanîfe"* isimli eserde, Fransız Medenî Kanununun, İslâm hukukuna uygunluğu Hanefî mezhebindeki görüşler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu çalışmasının yanı sıra *Mürşidü'l-hayrân, el-Ahkâmü'ş-şerʿiyye fi'l-ahvâli'ş-şahsiyye* ve *Kânûnü'l-ʿadl ve'l-insâf fi'l-kazâ'i ʿalâ müşkilâti'l-evkâf* isimli eserlerini İslâm hukukuna uygun olarak kanun taslağı şeklinde hazırlayan müellifin çabaları, metinlerin farklı sâiklerle kanun hüviyeti kazanamaması sebebiyle karşılıksız kalmıştır.

Özerklik almak suretiyle 19. yüzyılda yarı bağımsız bir statü kazanan Mısır Hidivliği, bazı hususlarda tam bağımsız bir devlet gibi hareket etmek suretiyle kendi çabalarıyla kanunlar oluşturma gayretine girişmiştir. Osmanlı Devleti'nin tanzimat sonrası gerçekleştirdiği kanunlaştırma faaliyetlerine alternatif olması amacıyla yapılan bu çalışmalar dönemin siyasî konjonktürü gereği arzu edilen düzeyde ilgi görmemiştir. Ancak ortaya konulan hukuk metinlerinin gerek üslup/metot gerekse muhteva açısından hukukçulara çok büyük tecrübeler kazandırdığı izahtan varestedir. 19. yüzyıl fıkıh alimleri için yeni bir tecrübe olarak kabul edilen kanunlaştırma faaliyetlerine günümüzden bakıldığında ise bu çabalar, bazı araştırmacılara göre çok

büyük bir çığır, bazılarına göre ise fıkhın maddeler içinde kalıplaştırılması sureti ile kendine özgü dinamizminin buharlaşması anlamına gelmektedir.

Mısır'da hukuki birliğin sağlanması maksadıyla yapılan bu çalışmalar, ortaya çıkan problemlere şer'î daire içinde kalarak, Osmanlı Devletine de muhtaç olmadan özgün çözümler bulma gayretiyle başlamış olsa bile batılı ülkelerin baskısı ile bu hassasiyet her zaman gözetilememiştir. Mezkûr eserlerin muhteva eksenli tahlili ve sonraki döneme tesirlerine odaklanan çalışmamızda, arzulanan neticelerin alınamamasının sebeplerine de temas edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kanunlaştırma, Mısır, Kadri Paşa, Tecdid, Medeni Kanun.

HORASAN VE MAVERÂÜNNEHİR'DE ILIMLI BİR İSLÂM PROJESİ: MUHAMMED B. KERRÂM VE HAREKETİ

Doç. Dr. Hüseyin DOĞAN
Kafkas Üniversitesi, İlâhiyat Fakültesi, Kars/ Türkiye
huseyindogan5555@hotmail.com

İslâm düşüncesinde, özellikle de Horasan ve Maverâünnehir başta olmak üzere Orta Asya ile Kuzey Afrika'da dinî, mezhebî ve siyasî anlamda adını tarihe yazdıran hareketlerden birisi Muhammed b. Kerrâm'ın kurucusu olduğu Kerrâmiyye'dir. Muhammed b. Kerrâm, Ebû Hanîfe'den devşirmiş olduğu itikat ve hukuk görüşlerini tasavvufî ve mistik tarzda yeniden yorumlayarak hicrî III. yüzyılda Horasan ve Maverâünnehir bölgesinin başat mezhebi haline gelmiş ve özellikle de Gazneliler dönemindeki dinî ve itikâdî çalışmaları sayesinde Gazneli Mahmûd'un takdirini kazanmıştır. İbn Kerrâm ve hareketi, Horasan ve Maverâünnehir'de o zamana kadar ezilen, dışlanan ve toplum dışı addedilip ötekileştirilen insanların (mevâli) hayat kaynağı ve ümit ışığı olmuştur. Muhammed b. Kerrâm ve arkadaşları, kabul ettikleri temel öğreti ile inanç ve düşüncelerini insanlara aktarırken oldukça yumuşak, sade ve sıcak bir üslûp kullanmaya özen göstermişler, bu sayede de pek çok insanın İslâm'la tanışmasının önünü açarak gayri müslim olanlardan ve Ehl-i Kitâp'tan dine katılanların sayısında artış sağlamışlardır.

Muhammed b. Kerrâm ve hareketi, Hz. Peygamber'den sonra İslâm toplumunda ilk defa medreseye benzer veya ona alternatif olacak biçimde yeni ve orijinal bir kuruluş olan "hankâhları" tesis ederek, eğitim ve öğretimin faaliyetlerinin daha organize ve örgütlü olmasının önünü açmışlardır. Önceleri sohbet evi veya zikir meclisi olarak faaliyet gösteren bu oluşum/yapılar, zamanla Kerrâmî din anlayışının ve Muhammed b. Kerrâm'ın kurumsallaştırdığı zühd ve teosofik öğretisinin temeli haline gelmişlerdir. Muhammed b. Kerrâm, benimsediği ve kabul ettiği temel din anlayışını, tesis edilen bu hankâhlarda zühdçü bakışı ve yaşantısı ile harmanlayarak insanlara ve müridlerine servis etmiştir. Bu kurumlardan esinlenen pek çok sûfi ve mürid, başta Orta Asya olmak üzere Kuzey Afrika ve Anadolu kapılarından geçerek İslâm Tasavvuf kültürünün şekillenmesinde önemli ölçüde etkili olmuşlardır. Hiç kuşkusuz 'Ahmed b. Harb, Yahyâ b. Mu'âz ve Mümşâd ed-Dineverî gibi büyük tasavvuf ve zühd erbabıyla teşrik-i mesai sağlayan Muhammed b. Kerrâm, İslâm tasavvuf hareketinin neşvu nema bulmasında tarîkat silsilelerinin oluşumunda katkısı olmuş bir kişiliktir. Ancak üzülerek belirtmek gerekir ki, onun başta Nişabur, Sicistan

ve Herat bölgesi olmak üzere Horasan ve Maverâünnehir topraklarının büyük bölümünde temelini atmış olduğu bu fikrî yapılanma, bir dönem sonra sadece bir Kelâm mezhebi olarak telakki edilmiştir. Zira onların İslâm kültür ve medeniyetine katkıları, sadece itikat ve hukuk alnında değil, İslâm düşüncesinin kemale ermesini sağlayan Tasavvufta daha fazla yoğunluk kazanmıştır. Gelinen noktada Muhammed b. Kerrâm ve hareketini kötüleştirip *tekfîr* edenler, insanlara sempatik gelebilecek ya da onların hepsini aynı akâid sahsında tutabilecek bir din yorumu geliştiremedikleri gibi, İslâm'ın bu ılımlı ve insancıl din anlayışını da geri plana alarak bir bakıma bu tasavvuf okuluna ihanet etmiş oldular.

Anahtar Kelimeler: Horasan, İbn Kerrâm, Kerrâmiyye, Hankâh, Zühd, Mezhep.

TEFSÎRU'L-MENÂR'DA ISLÂH VE TECDÎD

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin POLAT
Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye
h.polat@firat.edu.tr

İslam aleminde son asırda ihyâ, ıslâh ve tecdîd denilince ismi ilk zikredileceklerin arasında hatta başında hiç şüphesiz Muhammed Abduh (1849-1905) ve talebesi Reşîd Rıza (1865-1935) gelmektedir. Islah ve tecdid düşüncesini benimseyen Abduh ve Rıza'nın hoca talebe ilmi dayanışmasının ortak mahsulü olarak değerlendirilen Tefsirû'l-Menâr adlı eseri, çağdaş dönemde Kur'an'ın bu düşünce muvacehesinde nasıl yorumlandığına ilişkin önemli veriler barındırmaktadır.

Tefsirû'l-Menâr, Abduh'un 'Urvetu'l-Vüskâ'daki ıslahat düşüncesi başta olmak üzere siyasi ve sosyal alandaki fikirlerini benimseyen Reşîd Rıza'nın ısrarı üzerine Abduh'un başlattığı tefsir derslerinin daha sonradan Rıza tarafından not edilmesi ve yayımlanması suretiyle oluşmaya başlamıştır. Kur'an'ın ilk beş cüzünü tefsir ettikten sonra vefat eden Abduh'un tefsir faaliyetini ondan sonra Reşid Rıza aynı yöntemle devam ettirmiştir. Ne var ki ilk ismi "Tefsîrü'l-Ḳurʾâni'l-ḥakîm" olan bu tefsirin tamamlanmasına onun ömrü de vefa etmemiştir. Tefsir Yusuf Suresinin 52. Ayetinde nihayet ermiştir. Eserin ilk tam baskısı1934 yılında 12 cilt halinde basılmıştır. Tefsir ilmi bir heyeti tarafından 2011-2014 yılları arasında Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

İslam'ın bekasının Kur'ân'ı doğru anlamaktan geçtiğini düşünen Abduh ve Rıza, Kur'an'ın çağın insanının ihtiyaç duyduğu hususlar ve yaşadığı sorunlar merkeze alınarak tefsir edilmesi gerektiği kanaatindedirler. Bu açıdan bakıldığında Tefsirû'l-Menâr'ın çağdaş dönemde İslam ümmetinin içine düştüğü siyasi, ekonomik, sosyal vb. çıkmazların ve özellikle de emperyalist Batı'yla münasebetinin olumsuz tesirlerinin hangi ıslah ve tecdid vasıtaları kullanılarak aşılabileceğine yönelik ne tür öneri ve yaklaşımlar barındırdığını incelemek önemlidir.

Bu çalışmada, öncelikle Tefsirû'l-Menâr'da hangi ayetlerin büyük oranda ıslah ve tecdîd yaklaşımıyla yorumlandığı, tespit edilmeye çalışılacak ve söz konusu ayetler konularına göre tasnif edilecektir. Ayrıca hangi konuların Müslümanlar başta olmak üzere çağın insanının ihtiyaç ve sorunları arasında değerlendirildiği belirlenecek ve konularla ilişkili ayetlerin tefsirinde ıslah ve tecdid fikrinin ne oranda işlendiği de ayrıca incelenecektir. Akabinde Menar Tefsirinde ıslah ve tecdîd düşüncesine ve

gayesine matuf yorumlar, İslam tefsir geleneği ve tefsir usulü esasları dikkate alınarak tahlil ve tenkit edilecektir.
Anahtar Kelimeler: Islah, Tecdid, Muhammed Abduh, Reşid Rıza, Tefsîru'l-Menâr.

MANEVÎ İHYÂ AKLININ OLUŞUMUNDA MİLLÎ ŞUUR ETKİSİ (MÜRİDİZM HAREKETİ'NDE İMAMLAR VE NAKŞİBENDÎ ŞEYHLERİ ARASINDAKİ TARTIŞMALAR)

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim EROL
Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Trabzon/Türkiye
ibrahimerol@trabzon.edu.tr

XIX. Yüzyılın başlarında Kafkaslarda hızla yayılan Nakşibendî-Hâlidî tasavvuf düşüncesi bölge halkları arasında hızla yayılmıştır. Kısa sürede Kuzey Batı Azerbaycan, Şirvan, Karabağ ve Dağıstan gibi bölgelerde etkisini gösteren bu yeni tarikat, tasavvuf kültürüne aşina olan Kafkas halkları arasında bir ihvan ağı oluşturmuştur. Hâlidîliğin yayılma süreci aynı zamanda Rusların da sıcak denizlere inme ideolojisiyle bölgeyi işgal etmeye başladığı döneme rastlamıştır. Ruslara karşı bağımsızlık mücadelesine girişen Kafkas halkları –özellikle de Dağıstan ve Kuzey batı Azerbaycan Müslümanları- millî bağımsızlığı manevî hayatın ihyası ve sıhhati için en önemli şart olarak değerlendirmişlerdir. Millî bağımsızlığı olmayan diğer bir ifadeyle hürriyetleri eksik olan Müslüman halkların iman, ibadet ve ahlak olarak da kemale eremeyeceklerini düşünen Müridizm hareketi imamları bu görüşlerini desteklemek için dönemin nüfuzlu Nakşibendî-Hâlidî şeyhleriyle görüşerek onların fikirlerini almışlardır. Bu görüşmeler esnasında Müridizm hareketinin ilk imamı olarak kabul edilen Gazi Muhammed ile Nakşibendî şeyhleri Molla Muhammed Yerakî ve Şeyh Cemâleddin Gazi Kumukî arasında Ruslara karşı topyekûn bir ayaklanma hususunda sert tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalar genellikle işgalci küffara karşı yapılacak millî mücadelenin Kurânî ve nebevî referanslarının o dönemin şartlarına uygun olarak yorumlanması etrafında şekillenmiştir. Yine bu tartışmalar süresince imamlar daha radikal bir mücadeleyi desteklerken şeyhler ise Kafkas halklarının Rusların tahakkümü altında yaşamaya alıştıklarını o nedenle mücadelenin silahsız olarak yürütülmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu tartışmalar Gazi Muhammed'in Yerakî vasıtasıyla tarikata intisap etmesinden sonra da devam etmiş, bazı şeyhler imamlar tarafından korkaklıkla suçlanmıştır. Bu araştırmamızda Müridizm hareketinde imamların ve Nakşibendî şeyhlerinin aralarındaki tartışmaları millî bağımsızlık ve manevî ihya ekseninde ele alıp tahlil edeceğiz. Müridizm hareketine tasavvufî karakter kazandıran bu tartışmaların ortak bir akla evirilip evirilmediğini sebep-sonuç ilişkisi içinde izah etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Nakşibendîlik, Hâlidîlik, Müridizm, Kafkaslar, Manevi ihyâ.

MODERN DÖNEMDE YAHUDİLİKTE İLK REFORM TEŞEBBÜSLERİ

Dr. İbrahim Ethem AYDIN
ethemaydin47@gmail.com
Prof. Dr. İskender OYMAK
Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye
ioymak@firat.edu.tr

Yahudilik tarihinde 17. yüzyıldan itibaren meydana çıkan dinde reform girişimleri, geleneksel Yahudilik öğretisine karşı ortaya çıkmıştır. Geleneksel Yahudiliğin moderniteyle karşılaşması sonucu ortaya çıkan sorunları aşmak amacıyla bazı bilginler kutsal metinler ve teolojik konuları yeniden yorumlamaya çalışmışlardır. Yahudilerin yaşadığı ülkelerin hayat tarzlarına uyum sağlamak maksadıyla bilginlerin Yahudiliği bilimsel yöntemlerle inceleme çabaları Yahudi reformuna yol açmıştır. Almanya'da başlayan ve diğer Avrupa ülkelerine yayılan reformist hareketler, yeni bir din ihdası iddiasında değildir. Reformistlerin amacı, Yahudiliği aslına döndürmek değil, Batı Aydınlanması ile temasa geçen Yahudiler için dini yaşanabilir hale getirmektir. Bu çalışmada 17., 18. ve 19. yüzyılda öne çıkan Yahudi reformistler ve onların reform noktasında ele aldıkları temel meseleler irdelenecektir. 17. yüzyılda Baruch Spinoza (1632-1677), Kutsal Kitap eleştirisi, Tanrı, vahiy, peygamberlik konuları üzerinde yoğunlaşmıştır. O, kutsal metinlerin sadece Musa tarafından değil, birçok din bilgini tarafından oluşturulduğunu iddia etmiştir. Buradan hareketle Tevrat'ın tamamıyla Tanrı tarafından tabiatüstü bir vahiy şeklinde gönderilen ilahi bir metin olmadığı sonucuna varmıştır. Onun bu çalışmaları, geleneksel Yahudiliğin temellerini sarsmaya yönelik bir girişim olarak kabul edilebilir. Spinoza'nın Yahudiliği rasyonel temellere dayandırma çabası, 18. yüzyıla damgasını vuran Yahudi din bilgini Moses Mendelssohn'un (1729-1786) felsefesinin temelini oluşturmuştur. Batı Aydınlanmasının Yahudi versiyonu olan Haskala hareketinin öncüsü olarak kabul edilen Mendelssohn, vahiy ile aklı uzlaştırmaya çalışmıştır. Onun amacı Yahudi inançlarını Aydınlanmanın modern düşünceleriyle uyumlu hale getirmektir. Dine rasyonel ve bilimsel bir bakış ile yaklaşan Mendelssohn, Yahudilerin dini ve milli kimliklerinden vazgeçmeden Batı aydınlanmasının değerlerini benimseyerek Avrupa medeniyeti içinde yaşayabileceklerini savunmuştur. Bu bağlamda Yahudi eğitiminde reform girişimlerinde bulunmuş ve ilk kez Tevrat'ı Almanca'ya çevirmiştir. 19. yüzyılda da devam eden bu süreç reformist Haham Abraham Geiger (1810-1874) ile birlikte dini pratiklere uzanmıştır. Geiger, geleneksel Yahudi ibadetleri ve sinagog

ritüelleri üzerinde ilk müdahaleleri yapmıştır. Bazı Şabat uygulamalarını kısıtlamış, Halakha'nın bağlayıcılığını reddetmiştir. Bu çalışmada, yukarıda belirtilen üç Yahudi bilginin görüş ve düşünceleri esas alınarak modern dönem Yahudilik tarihinde ortaya çıkan reform çalışmaları genel hatlarıyla değerlendirilecektir. Tarih metoduyla kaynaklardan elde edilecek bilgiler deskriptif metotla yorumlanacaktır.
Anahtar Kelimeler: Kutsal Kitap, Reform, Spinoza, Haskala, Mendelssohn, Geiger.

YUSUF B. OSMAN EL-HARPÛTÎ'NİN NESÂYİH ADLI ESERİNDE İRŞAD VE ESERDE ZİKREDİLEN RİVAYETLER

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim SAYLAN
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Osmaniye/Türkiye
isaylan@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8462-8927

Yusuf b. Osman el-Harpûtî (öl. 1292/1875[?]), Harput'ta doğup, tahsilinin bir kısmını burada, kalanını ise Mısır ve İstanbul'da tamamlamıştır. İstanbul Vefâ Medresesi'nde bir süre görev yaptıktan sonra Medine'deki Mahmûdiyye Medresesi müderrisliğine tayin edilen Harpûtî, ömrünün sonuna kadar burada yaşamıştır. Müderris, mutasavvıf ve musannif olarak bilinen Harpûtî'nin özgün ve şerh olmak üzere yedi eseri bulunmaktadır. Özgün eserlerinden biri; kütüphane kayıtlarına *Nasîhatnâme* olarak geçen ve kendisinin *Nesâyih* adını verdiği eseridir. Harpûtî, yöneticilere ve halka öğütler içeren bu eseri; 1276/1860 yılının sonlarında Hicaz'dan dönerken halkla yaptığı görüşmeler neticesinde yazmaya ihtiyaç duymuştur. O, bununla dini ilimlerdeki kargaşayı önlemeyi ve padişaha olan bağlılığın kuvvetlenmesini hedeflemiştir. Harpûtî, padişahı irşad faaliyetinin en üst unsuru olarak kabul etmiştir. Eserde, Kur'ân'ın emirlerinin yerine getirilmesi, cezaların uygulanması ve tebaanın günaha düşmesinin engellenmesi sultanın sorumluluğunda olduğu vurgulanmış; yönetenden yöneltilene doğru görev ve sorumlulukları hatırlatılmış; İslami işlerde padişaha itaatin, dünya ve ahirette Allah'ın rızasına vesile olacağını ifade ederek bunların dinî dayanakları zikredilmiştir. Harpûtî'nin *Nesâyih* adlı eseri konuları iç içe; başlık, dipnot ve kaynakça olmaksızın nesir şeklinde telif edilmiştir. Çalışmada eserin genel içeriğinden hareketle on dokuz başlık oluşturulmuştur. Eserde ele alınan konularda doğrudan veya dolaylı olarak Allah Resûlü'ne ref edilen ve hadise telmihen geldiği düşünülen otuz yedi rivayet tespit edilmiştir. Bu rivayetler üç grupta mütalaa edilmiştir;1-Merfû rivayetler: *Nesâyih*'te "hadis-i şerifte gelir, hadis-i şerifte varid olmuştur" şeklinde doğrudan Hz. Peygamber'e dayandırılan rivayetlerin sayısı on sekizdir. Bu rivayetlerden sekizi "sahih", yedisi "zayıf", üçü "aslı yok/mevzu" rivayetlerdir. "Sahih" olan rivayetler; ikisi "müttefekun aleyh, biri Buhârî'nin aktardığı, diğerleri de genel anlamda "sahih" kabul edilenlerdir. 2-Merfû olmayan rivayetler: Eserde Hz. Peygamber'e doğrudan dayandırılmadan "nitekim gelir", "demişlerdir"… şeklinde nispeti belirsiz dokuz rivayet aktarılmıştır. Bunlardan yakın lafızlarla dördü "sahih", biri "zayıf", üçü "aslı yok/sabit değil", biri de Hz. Ömer'e ait "mevkuf" bir haberdir. Sahih olan rivayetler

yakın lafızlarla kaynaklarda yer almaktadır. 3-Telmihen aktarılan rivayetler: İfade içinde kapalı olarak gelen on rivayet tespit edilmiştir. Bunlardan sekizi "merfû", ikisi "mevkuf" olarak kaynaklarda bulunmaktadır. Merfû olanlar; biri "müttefekun aleyh, ikisi Müslim'in aktardığı "sahih"; dördü zayıf ve biri de "aslı/kaynağı olmayan" rivayetlerdendir. Mevkuf olanlar ise biri İbn Abbâs'ın diğeri ise yine İbn Abbâs'ın Kaʿb'a izafe ettiği bir rivayettir. *Nesâyih*'in tercüme mi, derleme mi telif mi olduğu tartışılmış olmasına rağmen bunun telif bir eser olduğu kanaatindeyiz. Ancak Harpûtî'nin eserine Bursevî'nin (öl. 1137/1725) *Tuhfe-i Hasekiyye* adlı eserinden geniş alıntılar yaptığı ve bu alıntıları bazen genişlettiği bazen de özetlediği anlaşılmıştır. Harpûtî, Bursevî'den eserine aldığı rivayetleri sıhhat açısından herhangi bir değerlendirmeye tabi tutmamış ve aynı lafızlarla olduğu gibi aktarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Nesâyih, Yusuf b. Osman el-Harpûtî, İrşad, Rivayet

KİTAB-I MUKADDES'E İÇERDEN ELEŞTİREL BAKIŞ

Prof. Dr. İskender OYMAK
Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye
ioymak@firat.edu.tr
Dr. Öğr. İbrahim Ethem AYDIN
ethemaydin47@gmail.com

İlahi vahiy mahsulü bir kitap olarak görülen Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit olmak üzere iki kısımdan oluşur. Yahudiler sadece Eski Ahit'in kutsallığını, Hıristiyanlar ise hem Eski Ahit'i hem de Yeni Ahit'i oluşturan bölümleri kutsal olarak kabul etmektedirler. Kutsal Kitap'ı oluşturan kitapların derlenme ve resmi kabul süreçleri (kanon) uzun sürede gerçekleştiği için, teologlar ve din mensupları arasında da fikir birliği oluşmamıştır.

Batıda 15. yüzyılda başlayıp 17. Yüzyıla kadar devam Rönesans ve Reform hareketleri sonucu başlayan Aydınlanma hareketi ile daha önce hiç dile getirilmeyen Kitab-ı Mukaddes'in mutlak otoritesi ve ortodoksi din adamlarının yorumları sorgulanmış ve metinlerin kanonikliği tartışılmıştır. Bu dönemde arkeoloji ve doğa bilimleri alanında yapılan bilimsel çalışmalarda elde edilen veriler, bilim adamlarının dini metinlere ve dinlere bakışlarını sorgulamalarına sebep olmuştur. 19. Yüzyılın başından itibaren ise tarihsel realist yaklaşım, sosyal bilimlerden tarih alanına da uygulanmaya çalışılmıştır. Bu süreçte Kitab-ı Mukaddes) hakkında yapılan eleştirel yaklaşım sonucu elde edilen verilerle metinlerin otantikliği tartışmaya açılmıştır. Kitab-ı Mukaddes'e yönelik metin içi analizler ve tahrif noktasında metin dışı deliller değerlendirilmiştir. Neticede içerden yapılan bu çalışmalar sonucu Kitab-ı Mukaddes Eleştirisi (Biblical Criticism) adı altında ayrı bir disiplin ortaya çıkmıştır. 17. yüzyılda özellikle Baruch Spinoza (1632-1677), Richard Simon 1638–1712) gibi bilim adamlarıyla başlayan ve daha sonraki dönemlerde Albert Loisy (1857-1940) ve Mordecai M. Kaplan (1881-1983) gibi bilim adamlarının içerden Kitab-ı Mukaddes'e eleştirel yaklaşımları, rivayetleri değerlendirirken geliştirdikleri yöntemler dikkate değerdir. Günümüzde de Yahudi ve Hıristiyanlardan Kitab-ı Mukaddes'e yönelik eleştirel çalışmalar yapılmakta; ana metinlerle yorumların birbirine karıştırıldığı fikri savunularak onun mutlak otoritesini sarstığı ve ilahi vahiy mahsulü olduğu görüşünü zayıflattığı tezi ileri sürülmektedir. Çalışmada içerden teolog, filozof ve din temsilcilerinden Kitab-ı Mukaddes'e yönelik yapılan eleştiriler bilimsel yöntemlerle ele alınacaktır. Filoloji ve tarih metoduyla elde edilen bilgiler deskriptif metotla ve

objektif bir bakış açısıyla değerlendirilecektir. Konu sadece bu dine inananları değil Kitab-ı Mukaddes'in varlığını kabul eden ancak tahrif edildiğini savunan Müslümanları da çok yakından ilgilendirdiği için alana katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Kitab-ı Mukaddes, İçerden Eleştiri, Hıristiyanlık, Yahudilik, Aydınlanma.

TÜRKİSTAN CEDİT HAREKETİNİ ETKİLEYEN DIŞ VE İÇ FAKTÖRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç.Dr. Izzetullah ZEKI
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Burdur/Türkiye
izzetullahzeki@yahoo.com

Asırlar boyunca ilim ve medeniyetin beşiği konumunda olan Türkistan, Timurlular döneminden sonra bu konumu kaybetmiş, yükselen batı medeniyetine karşı yenilmekle karşı karşıya kalmıştır. İcat ve fikirleriyle dünyaya ışık tutan İbn-i Sina, Fârâbî, Nevâî ve Ali Kuşçu gibi büyük zatların diyarı Türkistan daha sonra işgale uğramış, bu zatları yetiştiren ilim yuvaları olan medreseler ilim yuvası olmaktan çıkmış, yerini taklitçilik ve şerhçiliğe bırakmıştır. Artık bilgi ve düşünce üreten bu medreseler gün geçirme, inzivaya çekilme ve dünya hayatından umudunu kesme durumunu almıştır.

Esas çalışma konumuz olan Cedit hareketi de 19. Yüzyılın sonlarında söz konusu gerilemeye karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Cedit kelimesi, lügat anlamı itibarıyla; eskinin zıddı ve yeni anlamına gelmektedir. Aynı kelimenin bir başka türevi olan tecdit ise; yenilenmek, bir şeyi eski haline kavuşturmak gibi anlamları içermektedir. Usûl-i Cedit, eğitimde yenileşme veya diğer bir tabirle maarif reformu ile ilgili bir kavramdır. Her ne kadar kavram olarak Usûl-i Cedit , önceleri Osmanlı ıslahat hareketleri çerçevesinde kullanılmış ise de İsmail Bey Gaspıralı ile birlikte, Kırım, Rusya, Sibirya ve Türkistan'da yaşayan Müslüman Türklere mal edilmiştir. Daha sonra bu hareket yani "Usûl-ı Cedit" Türkistan Müslüman Halkının özgürlükçü, reformcu ve ilerlemeci hareketi haline gelmiştir. Bu hareketin gelişmesinde bir takım dış ve iç faktörlerin başrolü oynadığı izlenmiştir.

İlk olarak, cedit hareketini etkilemede, Avrupa ve Rusya'da dini düşünce ve eğitim alanındaki gelişmeler büyük rolü oynadığı görülmüştür. Cedit hareketine mensup Ceditçiler, Şihâbeddin Mercânî'den başlayarak Avrupa ve Rusya'daki gelişmeleri takip etmiş ve bu gelişmelere atıfta bulunmuşlardır. Cedit hareketini etkileyen ikinci faktör Osmanlı Devletindeki ıslahatlar olmuştur. Söz konusu ıslahatlar, Tanzimat-Islahat Fermanı ile başlamış, Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin Türkçeye çevirdikleri eserleriyle gelişmiş, daha sonra bu çalışmalar Tatar ceditçilerinin dikkatini çekmiş ve adeta onlar için rehber olmuştur. Üçüncü olarak, 19. Yüzyılda Mısır'da gelişen ıslahat hareketi ceditçilik hareketini yakından etkilemiştir. Seyyid Cemâlleddin Afganî, Muhammed Abduh, Reşit Rıza'nın eser ve makaleleri

İdil-Ural bölgesinde ciddi manada etkili olmuştur. Dolaysıyla bu bildiride bahsi geçen dış ve iç faktörlerin Türkistanlıların medrese, maarif, dil, kültür ve edebiyat reformlarıyla bağımsızlık mücadeleleri üzerindeki etkileri tespit edilip analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Cedit, Maarif, Medrese, Etki.

MEHMET AKİF ERSOY'UN 'İHYA' DÜŞÜNCESİNE BAKIŞI

Dr. K. Ali KAHVECİ
Burdur Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Burdur/Türkiye
Kalikahveci77@gmail.com

Osmanlının son dönemi ve Türkiye Cumhuriyetinin önemli şair, düşünür ve aydınlarından birisi de Mehmet Akif Ersoy'dur. Akif'in yaşadığı dönem aynı zamanda dini ve sosyo-kültürel bakımdan çözülmenin ve yozlaşmanın yaşandığı bir zaman dilimidir.

Batılılaşmanın da etkisiyle toplumda meydana gelen dini ve ahlaki krizler sonucu, birey ve toplum dinin temel değerlerinden uzaklaşmayla karşı karşıya kaldı. Akif tam da bu ortamda buldu kendini. Toplumun içine düştüğü dini, ahlaki, düşünsel yozlaşmadan derin bir acı duydu. Bu sızıyı gidermek için bir şeyler yapılmalı ve bu buhrandan çıkılmalıydı. Akif'e göre bu durumdan ancak, dini algının yeniden ihyasıyla, hurafeden arınışla, yozlaşmış gelenek'in kutsanmasından kaçışla, hazırcılık, yanlış kader ve tevekkül anlayışlarından uyanışla mümkün olacaktır. Dolayısıyla ona göre dinin/İslâm'ın asli özüne dönmek, dini anlayışımızı revize etmekle bu problemlerin üstesinden gelinebilirdi.

Yeniliğe ve ilericiliğe açık olan Akif'e göre sadece dini düşüncenin mi ihyası gerekiyordu? Hayır. Din temelli bir dünya görüşüne sahip Akif 'in ihya teşebbüsü dini alanla da sınırlı değildi. O, din ve dünya ayrımını reddeder. Bütünlükçü bir yaklaşımla maddi ve manevi yenilik ve gelişimin bir arada olmasını savunur. Akif, dini bir geleneğin içinde yetişmiş olmasına rağmen, yaşadığı çağın gereklerini dikkate alarak, din ve bilimi ön plana çıkararak yeni bir ihya çabası içine girmişti.

Bu çalışmada yukarda bahsi geçen meselelerde, Akif'in nasıl bir ihya çabası içine girdiğinin izini sürmeye gayret ettik.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Akif Ersoy, Din, İhya, Gelenek, Bilim, Batılılaşma, İlerleme.

GELENEK - MODERNİTE ARASINDA KUR'ÂN EĞİTİMİ: DÂRÜLFÜNUN'DA TEFSİR DERSLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut AYYILDIZ
Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Trabzon/Türkiye
mahmudayyildiz@gmail.com

Dârulfünûn Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye Şûbesi Osmanlı Devleti'nin son yıllarında (1900-1914) faaliyet gösteren ve bünyesinde şer'î ilimlerin tahsil edildiği bir eğitim müessesesidir. Bu müessesenin ders müfredatı, günümüz İlahiyat Fakültelerinde okutulan derslerin temelini oluşturması hasebiyle ayrı bir öneme sahiptir. Nitekim söz konusu şûbe/fakülte Osmanlı'da Tanzimat'la başlayan modernleşme hareketlerinin bir sonucu olarak kurulmuş ve geleneksel dini eğitimin yürütüldüğü medreselere alternatif bir eğitim kurumu olarak faaliyet göstermiştir. Kuşkusuz Osmanlı'da Tanzimat'la başlayan bu tecdit hareketlerinin başını dini meselelerin ele alınışında kaynaklara müracaat hususundaki yeni arayışlar çekmektedir. İslâm'ın birincil kaynağı kabul edilen Kur'ân-ı Kerîm ve onu muhataplar nezdinde anlaşılır kılmayı hedefleyen tefsir ilmi de gerek algı gerekse tedris düzeyinde bu dönüşümden tabii olarak etkilenmiştir. Geleneksel eğitim sisteminde tefsir dersleri sadece son merhalede ve genellikle Beyzâvî'nin Envârü't-tenzîl'i gibi çok yönlü (zû-vücûh) bir metin üzerinden takrir edilirken yeni sistemde birinci sınıftan başlatılmak suretiyle her yıl ya doğrudan Kur'ân-ı Kerîm metni yorumlanarak ya da genelde tefsire dair çok kısa lafız değerlendirmeleri içeren Celaleyn tefsiri üzerinden işlenmiştir. Bu farklılık elbette dini ilimlere yaklaşımda bir paradigma değişiminin sonucudur. Bu tebliğde Osmanlı'da modernleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan yeni eğitim sisteminde tefsir derslerinin önemi ve müfredatı ele alınacaktır. Bu kapsamda Dârülfünun Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye Şûbesi'nde tefsir dersinin ihdası hakkında genel bilgilendirmelerden sonra derslerde takip edilen yöntemler ve ele alınan konular derinlemesine analiz edilecektir. Bilindiği üzere Dârülfünan'da verilen bazı dersler talebeler tarafından kayıt altına alınıyor daha sonra bu kayıtlar hocaların kontrolünden geçerek ders notu şeklinde kurumun matbaasında neşrediliyordu. Bu araştırmada ders içeriklerinin tespiti noktasında Manastırlı İsmail Hakkı Efendi (1846-1912) ve Ballıklızâde Ahmet Mâhir Efendi'nin (1860-1922) derslerinden bu şekilde elde edilen notlardan yararlanılacaktır. Araştırmaya konu olan ders içeriklerinin günümüz İlahiyat ve İslâmî İlimler

Fakültelerindeki tefsir derslerinin işlenişine önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.
Anahtar Kelimeler: Tefsir, Osmanlı, Dârülfünun, Tefsir Dersleri, Müfredât.

İHYA VE EDEBİYAT

Doç. Dr. Mehmet ULUCAN
Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Elazığ/Türkiye
ulucanmho@firat.edu.tr

İslam, bir kavram olarak "ihya"yı, dolayısıyla değişim, yenilik ve gelişmeyi barındırmaktadır. Selam(et), barış, güven, hoşgörü vb. kavramların İslam dini ile ilişkili olduğu bilinmektedir. İhya ile birlikte yenilik, hoşgörü vb. kavramlar, Müslüman bir fert ve toplumun günlük hayatında hem somut hem soyut boyutta karşılık bulmaktadır. İhya birçok alan ve disiplinde sürekli olarak kendini göstermekle birlikte sanat ve edebiyatta da belirgin olarak görülmektedir. Tarih boyunca sanat ve edebiyatta, değişim, yenilik ve gelişmeler kendini göstermiştir. Bu durum, bugün ve gelecekte de devam etmekte ve edecektir. Söz konusu ihya hareket ve teşebbüsleri, zaman zaman çok sert tepkilerle karşılanmalarının yanında makuliyet ve hoşgörü çerçevesinde karşılandıkları da bilinmektedir.

İhya ile ilgili farklı yaklaşımların hâlâ tartışılmaya devam ettiği bir gerçektir. İhya hareket ve yaklaşımları; iklim, ülke, bölge, şehir, mezhep ve meşreplere göre değişen yer ve zamanda görülmüş ve devam etmektedir. Edebiyat ürünleri özellikle şiirde, bu karşı çıkma, tartışma, reddetme ile geçiş ve gelişmeler, makuliyet çerçevesinde hoşgörüyle karşılanma ve kabullenmelere sahne olmuştur. Şiirin en güzel ve en yaygın sunuluş ve icra biçimi olan müzik eşliğindeki örnekleri ayrıca değerlendirilmelidir. Elazığ/Harput ve civarı sanat, edebiyat ve dinî hayat bakımından ihya için önem arz etmektedir. Tarihî ve kültürel nitelikleri haiz Elazığ/Harput ve civarı, edebiyat, şiir ve musiki bakımından oldukça önemlidir.

Bu çalışmada; Elazığ/Harput ve civarında ihya ile ilgili sanatın önemli dallarından olan edebiyat, şiir ve musikideki yansımalarının tespiti ve yorumlanmaları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İhya, Elazığ/Harput, Edebiyat, Şiir, Musiki, Yenilik, Hoşgörü.

MEVLÂNÂ HÂLİD VE TEKKE-MEDRESE BİRLİKTELİĞİ*

Metin ERMİŞ
Mermis49@Gmail.Com
Doç. Dr. Mahmut DÜNDAR
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Van/Türkiye

Mevlâna Halid, 18. yy sonları ve 19. yy'ın ilk çeyreğinde yaşamış hem yaşadığı dönemde hem de vefatından sonra fikirleri ile etkili olmayı başarmış önemli tasavvufi kişiliktir. Nakşibendi tarikat silsilesinde otuzuncu sırada yer olan Mevlânâ Halîd, özellikle tasavvuf alanındaki görüşleri ile geniş bir coğrafyada günümüze kadar etkililiği devam etmektedir.

Bu çalışmada Mevlâna Halid'in hayatı, ilim ve tasavvuf yolculuğu, eserleri ve kurduğu medreselerin özellikleri incelenmiştir. Nitel bir araştırma olan çalışmada literatür tarama yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın amacı tasavvufi bir kişilik olarak öne çıkan Mevlâna Halid'in medrese ve tekke birlikteliğini başarmış bir kişilik olmasının önemine değinmektir.

Çalışma neticesinde Mevlâna Halid'in en önemli icraatı olan medrese ve tekke birlikteliğini sağlamış olması, hem yaşadığı zamanda hem de vefatından sonra da çok geniş bir coğrafyayı etkilemesine zemin hazırladığı tespit edilmiştir.

İBN BÂDÎS'İN İÇTİHAT ANLAYIŞI ÖZELİNDE FIKIHTA İHYÂ VE TECDÎD ÇABALARININ CEZAYİR'DEKİ YANSIMALARI

Muhammet Ali ÇAĞLAR
Ürdün Üniversitesi, Amman/Ürdün
macaglar@erbakan.edu.tr

Son dönemlerde fıkıh ilminde yenileşme çabaları konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında, ilk olarak Mısır coğrafyası gündeme gelmiş, diğer bölgelerdeki gelişmeler ise ikinci planda kalmıştır. Bununla birlikte bazen Mısır'daki tecdîd hareketleri ile ilişkili olarak bazen de bağımsız hareketler olmak suretiyle Kuzey Afrika ve Hint Alt Kıtası gibi bölgelerde de fıkhın ihyâsı ve güncel meselelere çözüm üretebilmesi için bazı teşebbüsler ortaya koyulmuştur. 1889-1940 yılları arasında yaşamış olan İbn Bâdîs bu teşebbüslerin Cezayir ayağının en güçlü isimlerinden sayılmıştır. Dinî, siyasî, içtimâî yön gibi pek çok yönü olan İbn Bâdîs'in fıkhi görüşlerinin ön planda tutulacağı bu çalışmanın temel amacı mezkûr mütefekkir eliyle fıkhın ve fıkıh usulünün tecdidi bağlamında Cezayir'de ne seviyede bir değişimin gerçekleştirildiğini tespit edebilmek ve bu değişimin diğer bölgelerdeki ihya ve ıslah merkezli çabalar ile ilişkisinin bulunup bulunmadığını ortaya koyabilmek olacaktır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için ıslah ve tecdîd eksenli değişimlerde neredeyse en büyük paya sahip olan içtihat ve taklit konusu esas alınacak ve İbn Bâdîs'in muhtelif eserlerinde dile getirdiği görüşlerine odaklanılacaktır. Bu açıdan müellifin fıkıh eserleri birincil kaynaklar olacaktır. Diğer bölgelerdeki girişimler ile olan benzerlikler ve farklılıkların tespiti için o bölgelerdeki ihyâ, tecdîd ve ıslah anlayışı ile içtihat konusundaki düşüncelerini ortaya koyan alimlerin eserleri de çalışmanın kaynakları arasında yer alacaktır. Bunlara ilaveten ilgili hareketlere dair yapılmış bazı güncel çalışmalar da kaynaklar arasında yerini alacaktır. Islah ve tecdîd eksenli hareketler arasındaki ilişkiler ve bu hareketler aracılığıyla oluşan değişimlerin fıkıh ilminde olumlu veya olumsuz ne gibi farklılıklara kapı araladığı ulaşılması muhtemel sonuçlardan olacaktır. Ayrıca Cezayir özelinde bu hareketlerin toplumda karşılık bulma ve kalıcılık açısından hangi konumda oldukları da yine ulaşılmak istenen sonuçlardan birini teşkil edecektedir. Son olarak İbn Bâdîs'in ortaya koyduğu içtihat anlayışının yarın için uygulanabilecek bir anlayış olup olmadığını tespit etme gibi bazı muhtemel sonuçlara da bu çalışmada yer verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, İhyâ, Tecdîd, İçtihat, İbn Bâdîs.

ARAP DİLİNDE İHYA VE TECDİD HAREKETLERİ GELENEĞİN İNKÂRI MI? SAĞLAM TEMELLER ÜZERİNDE ÇAĞA AYAK UYDURMAK MI?

Murat DEMİR
202212104@firat.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe MEYDANOĞLU
Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye
ameydanoglu@firat.edu.tr

Arap dili açısından modern dönem veya son dönem olarak tarif edilen 19. ve 20 yy boyunca birçok dilbilimcinin, genel anlamda Arap dili, Arapçanın temel kuralları ve Arapça eğitim ve öğretim yöntemleri konusunda ihya ve tecdid girişimlerinde bulunduğu görülmektedir. Bu girişimler bazen bireysel olarak dil âlimiyle sınırlı kalmış bazen de devlet erkânı tarafından desteklenmiştir. Bu bağlamda birçok dilbilimcinin, Arap dilinin gelişimine katkılar sunacak öneriler teklif ettiği görülmektedir. Bu önerilerin bazıları eleştirilmiş, bazıları ise kabul görmüştür. İrabın kaldırılarak kelimelerin sonlarının sakin yapılması, nahiv başlıklarının sadeleştirilmek istenmesi, karineler teorisi, Arap harflerinin Latin harfleriyle değiştirilmesi, konuşulan dilin yani halk dilinin resmî dil seviyesine çıkarılarak fasih Arapçanın yok sayılması, amil-ma’mul ilişkisinin göz ardı edilmesi gibi teklif ve önerilerin ihya ve tecdîd hareketlerine örnek olarak verilmesi mümkündür. Neticede Arap dünyası Arap dilindeki bu tecdid hareketlerine sessiz kalamamış, özellikle belirtilen dönemde birçok dilci ihya ve tecdîd hareketine dair fikir ve öneriyle ön plana çıkmıştır. Bu çalışmada düşünceleriyle kendilerinden sonraki dil araştırmacılarını etkileyen, aynı zamanda bazı fikirleriyle de eleştirilen son dönem dil bilimcilerden İbrahim Mustafa, Emin el-Hûlî, İbrahîm Enîs, Şevkî Dayf ve Temmâm Hassân, ihya ve tecdîd hareketine katkı sundukları konular açısından ele alınmıştır. Araştırmada, Arap dilinde ihya ve tecdîd hareketlerinin geleneğin inkârı mı, yoksa geçmiş birikimin verileri üzerine çağdaş metodlarla dilin yeniden ele alınması mı sorusuna cevap aranmıştır. Çalışmada literatür taraması yapılmış, her dilbilimcinin fikir ve görüşleri kendi eserlerine müracaat edilerek değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler sonucunda ihya ve tecdîd hareketlerinde kendinden sonraki dil araştırmacıları üzerinde etki bırakabilen ve fikirleri büyük ölçüde kabul gören dil bilimcilerin, bir yandan geleneksel birikimi reddetmeyen, öte taraftan da modern dil araştırmalarını takip ederek onları doğru bir şekilde yorumlayan dil bilimciler oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İhya, Tecdîd, Nahiv, İrâb, Fasih Arapça, Halk Dili (Ammice).

İHYA DÜŞÜNCESİNE DİN-TOPLUM İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA BİR YAKLAŞIM

Dr. Mustafa SERİN
Ali Rıza Özderici Kız AİHL, Kayseri/Türkiye
serinm38@gmail.com

İçinde yaşadığımız modern çağda Müslüman toplumlar ihya sosyolojisi açısından değerlendirildiğinde, dini normların (ör., kul hakkına riayet, adaletli olma, aldatmama) gündelik hayata ve sosyal davranışlara yansımasında bir zayıflamanın olduğu açık bir şekilde gözlenmektedir. Bu durum, ister dinin farklı alanlarındaki norm ve değerleri konusunda toplumsal duyarlılığın zayıflamasından isterse modernleşmeyle birlikte toplum hayatında yaşanan değişim ve dönüşümden kaynaklansın, toplumda bir çözülmeye ve toplumsal sistemin işleyişindeki bir anominin varlığına işaret etmektedir. Buradan hareketle çağımızda din ve dindarlığın neden toplumsal davranışlara (ör., trafik kurallarına uyma) ve sosyal ahlaka yeterince yansımadığı sorusunun, ihya düşüncesi açısından incelenmesinin önemi anlaşılmaktadır ki, bunun bir ölçüde toplumun dindarlık algısı ile ilgili olduğu söylenebilir. Zira, yalnızca "itaat/uyma" davranışı şeklinde algılanan, şeklî, içselleştirmemiş ve aynı zamanda ahlaki bir davranışa dönüşmemiş bir dindarlığın sosyal hayata yansıması pek mümkün gözükmemektedir. Din sosyolojisi açısından bakıldığında, din, toplum hayatını etkilerken sosyo-kültürel yapı da dinin toplum tarafından algılanışını ve aynı zamanda uygulanma biçim ve düzeylerini etkilemektedir. Dolayısıyla din ile toplumun karşılıklı ilişkisi ve etkileşimi çerçevesinde, sadece dini düşüncenin ihyası değil, toplumun ihyası ve ıslahı da önem kazanmaktadır. Bilhassa, Müslüman toplumların dindarlık algısını etkileyen sosyo-kültürel özelliklerin ve dindarlığın sosyal inşasının öneminin anlaşılması, ihya düşüncesinin daha bütüncül değerlendirilmesine katkı sağlayabilir. Bu sebeple çalışmada ihyanın toplumsal boyutu, değişim, çözülme, sosyo-kültürel özellikler, dindarlık algısı ve sosyal davranışlar gibi kavramlar çerçevesinde ele alınacaktır. Başka deyişle çalışmamız, dokümantasyon yönteminden yararlanarak, bir taraftan ihya düşüncesi çerçevesinde Müslüman toplumlardaki ahlaki çözülmenin arka planındaki sosyo-kültürel faktörleri anlama ve açıklama gayesi güderken diğer taraftan bu çözülmenin yeni bir dirilme, canlanma ve yenilenme anlayışıyla iyileştirilmesinin imkanını tartışmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Sosyal Davranışlar, Dindarlık Algısı, Toplumsal Çözülme, İhya

HADİS VE SÜNNETİN ANLAŞILMASI İLE İLGİLİ İHYA ÇALIŞMALARI (MUHAMMED GAZÂLÎ VE YUSUF EL-KARADÂVÎ ÖRNEĞİ)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TAŞ
Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye
m_tas23@hotmail.com

İhya yenilenme, gözden geçirme, canlandırma, bir şeyi canlı tutma manalarında kullanılmakta olup İslam ümmeti için bir ıslah projesi olarak anlaşılan önemli kavramlar arasında yer almaktadır. İhya, bid‘at ve hurafelerden uzak durma, Kitap ve Sünnet'e yönelerek ilk devir İslam'ına dönme, içtihada önem vererek taklidi reddetme olarak kullanılmaktadır.

Hz. Peygamber'in sözleri ve örnek davranışlarını ifade eden Hadis ve Sünnet'in İslam dininin ana kaynaklarını oluşturduğunda şüphe yoktur. Bu ana kaynakların anlaşılması, bu konuda takip edilecek metodlar ile bunun kurallarıyla şartlarının belirlenmesi geçmişten günümüze ulemanın üzerinde önemle durduğu konular arasında yer almaktadır. Bu konudaki anlayışların bazen farklı olmalarının sebeplerinin açıklanması ilmî bir hususiyet taşımaktadır.

Çağımızda hadis ve sünnetin anlaşılması etrafındaki tartışmalar devam etmektedir. Hadislerin anlaşılması meselesi, hadislerin sıhhatinin nasıl tespit edileceği gibi konular bunlar arasında yer almaktadır. Bu tartışmalarda bu çalışmaya konu edilen Muhammad Gazzâlî ile Yusuf el-Karadâvî gibi âlimlerin isimlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. 1900'lü yılların başında doğmuş olan Mısırlı iki âlim Yusuf el-Karadâvî ile Muhammed Gazzâlî'nin hadis ve sünneti anlama konusundaki metotları, konuyla ilgili tartışmalar ele alınmıştır. Muhammed Gazzâlî çağdaş bir yazar, davetçi ve ihyacı kimliğiyle öne çıkmış âlimlerden birisidir. Ona göre hadisler ve sünnet yeniden gözden geçirilmeli, yanlış anlaşılan hususların düzeltilmesi gerekmektedir. Yusuf el-Karadâvî de İslam dünyasında fetvaları, kitapları ile öne çıkan fikirlerine değer verilen önemli âlimler arasında yer almıştır. Bu çalışmada her iki âlimin mezkûr hususlar hakkındaki bakış açıları, benzer ve farklı düşünceleri mukayese edilecektir. Öncelikle her iki âlimin çalışmalarına bakılacak daha sonra diğer görüşlerle karşılaştırma yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünnet, İhya, Muhammed Gazalî, Yusuf el-Karadâvî, Yorum, Metod.

HÂKİMLER DÖNEMİ YAHUDİ TECDİT HAREKETLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TURAL
Kayseri Üniversitesi, Develi İslami İlimler Fakültesi, Kayseri/Türkiye
mustafatural@kayseri.edu.tr

Yahudilerce kanonik (*sahih*) kabul edilen kutsal kitap külliyatına (*Tanah*) göre, Yahudi tarihindeki ilk ihyâ faaliyetleri, bir nevi aile-kabile lideri konumunda olan atalar (*İbrahim, İshak ve Yakup peygamber gibi*) tarafından yürütülmüştür. Mısır'dan çıkışla birlikte uluslaşma süreci başlamıştır. Bu dönemde İsrailoğulları, Musa peygamber ve Yeşu peygamber gibi hem peygamber hem de ulusal lider konumunda olan uyarıcılar tarafından sevk ve idare edilmişlerdir. Ardından aralarında Davut peygamber ve Süleyman peygamber gibi kralların da yer aldığı Krallar dönemine geçilinceye kadar Yahudi ıslahatını Hâkimler (*Şofetim*) yürütmüştür.

İsrailoğulları, tarihleri boyunca pek çok defa irtidat ederek yoldan çıkmışlar ve Tanrı'nın gazabına uğramışlardır ancak başlarına gelen felaketlerden sonra tövbe edip tekrar Tanrı'ya bağlandıkları için sıkıntılardan kurtularak varlıklarını sürdürmeyi başarmışlardır. Tanah'ın anlatımlarına göre bu süreçte Tanrı, genellikle yoldan çıkan İsrailoğullarının üzerine düşmanlarını saldırtmıştır. Böylece Tanrı hem İsrailoğullarını cezalandırmış hem de onları ıslah olmaya zorlamıştır. Hâkimler döneminde de bu kısır döngünün devam ettiği görülmektedir. Düşmanları karşısında perişan olan İsrailoğullarının yakarışlarına karşılık veren Tanrı, onlara acıyıp Otniel, Ehut, Şamgar, Debora, Gidyon ve Yiftah gibi bazı kurtarıcıları İsrailoğullarını ihyâ ve İrşâd etmek üzere Hâkim olarak görevlendirmiştir. Böylece, bu hâkimlerin önderliğinde hem İsrailoğullarının düşmanlarına galip gelmesi sağlanmış hem de Tanrı'yı terk edip başka ulusların tanrılarına tapınanlar ıslah edilmiştir.

İlk dönemlerdeki irşad faaliyetlerini yürütmüş olan peygamberler kadar güçlü bir konuma sahip olmayan Hâkimler, Yahudi kabileleri tarafından baskın bir otorite olarak kabul edilmemişlerdir. Hâkimlerin ikazlarına rağmen İsrailoğullarından bazıları kendi tanrılarını (*Yahve*) terk edip başka ulusların tanrılarına (*Baal, Aşera..*) tapınmışlardır. Bu yüzden Hâkimlerin tecdit faaliyetleri kalıcı olmayı başaramamış ve irtidat etmeye devam edenler için sıkıntılı süreçler tekrar yaşanmıştır.

Bu çalışmada, Tanah'ın anlatımları doğrultusunda İsrailoğullarının Tanrı'dan uzaklaşmaları, başlarına gelen felaketler, çektikleri sıkıntılar, pişmanlık duyup af dilemeleri, kendilerine kurtarıcı gönderilerek yardım edilmesi süreci ile

İsrailoğullarının aynı hataları tekrar işleme konusundaki ısrarları, Hâkimler dönemi özelinde, Dinler Tarihi yöntembilimi açısından incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Yahudilik, Hâkimler, İhyâ, İrtidat, Islah, Tecdit.

SEYYİD HÜSEYİN NASR'DA EVRENİN KUTSAL/İLAHÎ BOYUTUNU GÖZETEN İSLÂMÎ İLİM GELENEĞİNİN YENİDEN İHYÂSI

Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer AYVAZ
Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Trabzon/Türkiye
muzafferayvaz@trabzon.edu.tr

Bu tebliğin ana konusu, İslâm medeniyetinin eski dinamizm ve üretkenliğini kaybettiği son asırlarda Müslüman düşünürlerin ihyâ, ıslah, tecdit, reform, modernizm gibi kavramlarla dile getirdikleri fikrî tepkilerini, çözüm önerileri ve tekliflerini genel hatlarıyla gördükten sonra bunlar arasından değerli bulduğumuz birine yani Seyyid Hüseyin Nasr'ın "İslâmî İlim Geleneğinin İhyâsı" şeklinde özetleyebileceğimiz teklifine odaklanmaktır. Burada amaç, İslâm medeniyetinin yeniden eski dinamizmine, üretkenliğine kavuşması, modern meydan okumalara cevap verebilmesi için Nasr'ın önerisinin felsefî ve ilmî değerini tartışmak, teorik ve pratik imkanını araştırmaktır. Çalışmada nitel bir yöntem kullanılarak kendi eserlerinden hareketle önce Nasr'ın önerisi ortaya koyulacak, diğer öneri ve teklifler içerisindeki yeri ve önemi görülmeye çalışılacaktır. Özetle Nasr'a göre İslam bilimi yani ilim geleneği, İslamî dünya görüşüyle yakından alakalı olup tevhit bilincine dayanır. Bu gelenekte tevhit bilinciyle evrenin ontolojik, epistemolojik ve etik bütünlük içerisinde okunması, araştırılması esastır. Evrenin ilahî boyutu, insanın ruhî boyutu dikkate alınarak bunları görmezden gelen hatta ideolojik bir tavırla reddeden, buna uygun bir ontoloji, epistemoloji ve etik inşa eden seküler bilim geleneği eleştirilir. Bu bağlamda çıkmaza giren modern dünya, kar, hız, haz, güç ve görsel bir medeniyet inşa ederek insanı eşyaya, makineye esir etmiştir. Burada ontolojik, epistemolojik, etik bir bütünlük içerisinde evrene ve tüm canlılara yaklaşan İslami İlim geleneğini ihyâ etmek şarttır. Batı aydınlanma felsefesiyle bu yaklaşımı kaybetmiş ve sekülerizm, deizm, ateizm, materyalizm, Darvinizm, kapitalizm ve pazar ekonomisi ile bir kısır döngüye girmiştir. Dıştaki fetihlerine mukabil içte kaybetmiş, insanı mutlu edememiştir. Varlığın, evrenin Tanrıyla, kutsalla, metafizikle; insanın, özüyle, ruhuyla bağını koparan bilimciliği yeni bir din ve ideolojisi haline getirmiştir. O halde bu meydan okumalar karşısında İslamî dünya görüşüne dayalı geleneksel İslâmî ilim geleneğini yeniden ihya etmek, bu şekilde kadim değerlerimize dayalı medeniyetimizi tekrar uyandırmak en doğru yol ve yöntemdir. Zaten bu yol geçmişte denenmiş, başarılar elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslâm, Medeniyet, Nasr, İhyâ, İlim, Bilim.

HZ. PEYGAMBER’İN (S.A.S.) İHYÂ MİSYONU

Dr. Öğr. Üyesi Nizamettin ÇELİK
Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Merkez
nizamettin.celik@firat.edu.tr

Canlılar içinde İhyâ kavramına konu olan varlık, insandır. İhyâ misyonu bireysel, içtimai, kültürel ve siyasi boyutta Hz. Peygamber (s.a.s.) ile zirveye ulaşmıştır. O, insan fıtratında var olup yok olan veya körelen hayat verecek erdemli söylem ve eylemleri yeniden yeşerterek hayatın merkezine almış ve insanı ihyâ etmiştir. Zira insan ile diğer canlılar arasında yükseliş ve ilerleme; gerileme ve düşüş yönünden farklılık bulunmaktadır. Hayvanlarda bu tür bir ilerleme ve gerileme rastlanmazken insan doğası bu yükseliş ve düşüş ihtimalini taşımaktadır. İnsan iyilik yapma ve kötülük işleme kabiliyeti üzerinde yaratılmıştır.

Bireysel, siyasi, kültürel ve içtimai ihya Hz. Peygamber’in (s.a.s.) nebevî görevinde teblîğ, tebyîn ve müzekkîr yöntemiyle adım adım takip edilerek uygulandığı görülmektedir. Hz. Peygamber’in (s.a.s.), ihyâ misyonu Mekke Dönemi’nde ferdî boyutta fikri ve ameli bilinç ve aksiyon ruhunu taşıyan bir nesil inşa ederken; Medine Dönemi’nde canlı ve dinamik bir toplumun can damarı olan yardımlaşma ve dayanışma ruhunu; bilinç, atılganlık ve hareketlilik ruhuyla birleştirmiştir. İnsanın hem düşünsel ve fikirsel süreçlerin ihyâsı hem de içinde bulunduğu toplumda yaşam sağlayacak erdemli davranışların ihyâsı, canlı ve dinamik bir toplum için zorunlu ve sürekliliği gerektiren erdemlerdir. Zira hakiki hayat, ruh ve akla dayalı bilinçtir. Hayatını anlamlandırmayan, onu zevk ve hayvani lezzetten ibaret sayan kişi ölü hükmündedir.

Kur’an, ilahi kelam oluşundan ebediyet felsefesini taşır. İslam’ın bu ebediyet özelliği onu diğer fikri teorilerden ayırmaktadır. Aslında İslam varlığı itibarıyla ihyâ olduğundan onun yeniden ihyâya ihtiyacı yoktur. Bu ihyâ ve yenilenmeye ihtiyaç duyan bu din hakkındaki bakış ve düşüncedir. İnsanın; İslam’ı ihyâ yerine kendi beyin fonksiyonlarını, bilişsel, düşünsel ve ruhsal süreçlerini şüphe, sapma ve duraksamadan kurtarması gerekmektedir. Burada ihyâdan kastedilen husus, dini bakış ve anlayışta tarihi süreçte dinî hüküm olarak bilinen tahrif, yanlış düşünce ve eylemlerden arınarak dini asrın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde insanlara sunmak ve modern sosyal sorunları, varlığı ihyâ olan İslam ile çözmektir. Nitekim Kur’an’ın mesajına kalp ve gönüllerini açıp toplumda söz ve eylem olarak rol-model bir yaşam sürenler ihyâ (فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰوةً طَيِّبَةً) kavramıyla isimlendirilmişlerdir. Bu itibarla toplumda söz ve eylem

olarak rol-model bir yaşam, ihyâ; faydasız ve verimsiz bir yaşam ölü hükmünde olduğunu söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, İhyâ, Değişim, Hayat.

ÇEŞİTLİ HURAFELERLE BOZULAN DİNÎ İNANÇLARI FELSEFÎ METOTLARLA DÜZELTME İDDİA VE ÇABALARINA ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

Dr. Nusret TAŞ
Diyarbakır Bilim ve Sanat Merkezi, Diyarbakır/Türkiye
nusrettas21@gmail.com

Bu çalışmada, X. Yüzyılda yaşayan İhvân-ı Safâ'nın, çeşitli hurafelerle bozulan dinî inançları akla dayalı felsefî metotlarla düzeltme çabalarına dair iddiaları ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, söz konusu iddiaların temelini oluşturan bilgi, açıklama ve yorumları, detaylı olarak inceleyip eleştirel bir yaklaşımla değerlendirmektir. İlk dönem İslam felsefecileri arasında yer alan İhvân-ı Safâ, bir grup düşünürün ortak adıdır. Bu ekip, aynı zamanda "İhvân-ı Safâ" adını taşıyan teşkilatın (cemaat) yöneticileri konumundadırlar. Çalışmamızın temel kaynağı, 964-967 yılları arasında kaleme aldıkları toplam elli iki adetten oluşan "İhvân-ı Safâ Risâleleri", ayrıca onların özeti mahiyetindeki "Risâletü'l-Câmia ve Câmiatü'l-Câmia" adlı eserleridir.

Din ile felsefeyi uzlaştırma çabası içinde olan İhvân-ı Safâ, kendi dönemlerindeki itikâdî ve siyasî ayrılık ile çekişmelerden rahatsızlık duymakta, kendilerine göre bu problemin çözümünü amaç edinmektedirler. Onların iddiasına göre söz konusu ayrılık ve çekişmelerin temel sebebi, çeşitli hurafelerle bozulan dinî inançlardır. Bu ayrılık ve çekişmeleri ortadan kaldırmak için bozulan inançları düzeltmek gerekmektedir. Bunun için de öncelikle inançların bozulmasına yol açan hurafeler tespit edilmeli, ardından bunlar doğru inançlar arasından elenmeli ve bozulan inançlar düzeltilmelidir. Bunun tek yolu, akla dayalı felsefî metotlara başvurmaktır. Bu vazifeyi de ancak hem dinî hem de felsefî ilimleri iyi bilen bilge (hakîm) kişiler başarabilir. İhvân-ı Safâ, bu niteliklere haiz olduklarını iddia etmekte, dolayısıyla oluşturdukları teşkilata (cemaat) üye olanların eğitimini amaçlayan risâleleriyle bu vazifeyi icra etmeye çalışmaktadırlar.

İhvân-ı Safâ, varlığın kökeni, varoluş süreci, varlık düzeni, Tanrı ile varlık âlemi ilişkisi, yeniden dirilişin mahiyeti, cennet ve cehennem gibi konuları hem dinî hem de felsefî bir metotla ele almaktadır. Bu ve benzeri konularda mantık açısından problemli gördükleri bazı ayetleri, benimsemiş oldukları dinî inanç ile felsefî görüşleri doğrultusunda zorlama birtakım yorumlara tabi tutmaktadırlar. Bu yorumlarını da akla dayalı felsefî ilkelerle kanıtlanmış hakikatler olarak takdim etmektedirler. Örneğin yeniden dirilişin, dolayısıyla cennet nimetleri ve cehennem azabının cismânî olacağına

dair inançları, sahibini Allah'ın varlığı ve adaleti hakkında şüphelere götüren bozuk inançlar olarak yorumlamaktadırlar. Buna karşılık yeniden dirilişin sadece rûhânî olacağını, dolayısıyla cennet nimetleri ve cehennem azabının da cismânî değil rûhânî olacağını iddia etmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefe İlişkisi, Dinî İnançlar, Bozuk Görüşler, Felsefî Metotlar, İhvân-ı Safâ.

BENZERLİK VE FARKLILIKLAR AÇISINDAN İKİ COĞRAFYA İKİ YENİLİKÇİ DÜŞÜNÜR: ZİYA GÖKALP, MUHAMMED İKBAL

Dr. Öğr. Üyesi Osman DEMİRCİ
Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Trabzon/Türkiye
osman.demirci@windowslive.com

Bu tebliğde aynı dönemde fakat değişik ülkelerde yaşamış iki Müslüman düşünürün Müslüman toplumların geri kalmalarından duydukları endişeleri ve buna yönelik çözüm tekliflerini, ilerleme reçetelerini, benzerlikler ve farklılıklar açısından ele alınacaktır. Her iki düşünürün düşüncelerinin teorik boyutta kalmayıp Pakistan ve Türkiye'nin şekillenmesinde önemli bir dayanak noktası olması bize nispeten bu çözüm önerilerinin sonuçlarını görme imkânını da vermektedir. Bu karşılaştırma düşünürlerin eserleri üzerinden yapılacak; aynı kavramlara yaklaşımları, yaşamları, eğitim hayatları, etkilendiği akımlar-düşünürler ve düşüncelerindeki tutarlılıklar açısından yapılacaktır. Her iki düşünürün üzerinde önemle durdukları, Allah, din, toplum, vicdan, fert, akıl, kalp, bilim vs. gibi kavramlar konusundaki yaklaşımlarında benzerlikten çok farklılıklar dikkat çekmektedir. Yaşadığı dönemdeki Batı'da gelişen düşünce hareketlerinden her iki düşünür de etkilenmiş fakat her ikisi de bir Doğu-Batı sentezi kurmaya çalışmıştır. Her iki düşünür de Bergson'dan etkilenmiş özellikle onun yaratıcı evrim teorisi her iki düşünürü âdeta büyülemiştir. Bundan dolayı hareket, ilerleme, çalışmak, fedakârlık gibi kavramlar her iki düşünür de de önemlidir. İkbal'de evrimci düşünce çok daha baskındır ve güç kavramı bütün değerlerin merkezine yerleştirmesine karşın Gökalp'te toplum merkezi bir öneme sahiptir. Her iki düşünürde şairlikten bahsedilse de ikbal şairliğiyle Gökalp düşünür ve bir ideolog olmasıyla öne çıkmıştır. İkbal'in şairane meşrebinin doğal sonucu olarak tutarsızlığına karşın Gökalp düşüncelerinde daha tutarlıdır. Gökalp'te soğukkanlılık ve sistem, İkbal'de derin bir coşku ve vecd hâkimdir. Her ikisinde de toplum merkezi bir rol oynasa da Gökalp'in kutsal toplum anlayışına İkbal'de rastlanılmaz. Pozitivist olmasa da Gökalp'te pozitivist etki onun bilim, kadın ve toplum gibi konularda bariz bir şekilde görülmektedir. İkbal'in geleneksel düşünceye yönelik sert eleştirileri içtihat konusundaki görüşleriyle tam bir tezat içindedir ve düşünür gelenekçi bir çizgide durmaya çalışmıştır. İkbal'deki büyük söylem ve coşkun ruh hali uygulama alanına geldiğinde âdeta tavizsiz bir gelenekçiliğe yerini bırakır.

Anahtar Kelimeler: Kelam, İhya, Modernist, Ziya GÖKALP, Muhammed İKBAL.

İHYÂDA USÛL VE TEMEL KAİDELER BAĞLAMINDA MANTIKSAL AÇIDAN BİR YAKLAŞIM: GAZZÂLÎ'NİN KISTÂSÜ'L-MÜSTAKÎM ADLI ESERİ

Dr. Öğr. Üyesi Remziye SELÇUK
İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Malatya/Türkiye
remziyeselcuk80@gmail.com

İhyâ, İslam dünyasında, insanları doğruları öğrenmeye ve uygulamaya, yanlış ve zararlı iş ve davranışlardan ise uzak tutmaya sevk eden bir amaç olarak görülmektedir. İhyânın uygun usul ve kaidelerle ortaya konması için fayda yerine zarar getirmeyecek, yapıcı ve teşvik edici olması gerektiği dikkat çekmektedir. Gazzâlî, İslam dini hakkında insanlarla konuşmanın yöntemlerini aktarırken muhatabı üç sınıfa ayırır. İlki hikmetle çağrılacak grup, ikincisi kendilerine nasihat edilecek grup, diğeri tartışma da içerebilecek bir üslupla konuşulacak grup olmaktadır. Bu gruplarla iletişim birbirinden farklılık arz etmektedir.

Gazzâlî'nin üslûbunda dikkat edilmesi gerektiğini savunduğu diğer bir konu daha vardır ki bu da ifnâ etmek değil ihyâ etmek gayesi olmalıdır. Ona göre uygun besinle beslemek ihyâ etmektir. Uygun olmayan delillerle hasmın üzerine gitmekte ısrarcı olmak ifnâ etmektir.

Gazzâlî için doğru yola teşvik etmenin uygun yolu kıstâsü'l-müstakîm'dir. "Kıstâsü'l-müstakîm' bir "mîzân"dır. Bilgilerin gerçeği, doğrusu gün yüzüne çıksın diye onunla tartmaktadır. Bunu yaparken Allah'a ittibâ ettiğini söylemekte, sâdık nebîsinin (s.a.) diliyle nâzil olmuş ve "...ve zinû bi'l-kıstâ-si'l-müstakîm" diyen Kur'ân'dan ta'lîm ettiğini belirtmektedir.

Gazzâlî'nin ihya yönteminde "mîzân" adını verdiği ve kaynağını Kur'an'a dayandırdığı bu ihyâ yönteminde, birtakım akıl yürütmeler bulunmaktadır. Ona göre insanları doğru yola iletmenin izin verilen makul akıl yürütmeleri bunlardır. Bu tarz akıl yürütmeler iki sağlam öncülden çıkarılan sağlam sonuçlara dayanmaktadır. Buna izin verilmiştir; çünkü "Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle davet et! Onlarla en güzeliyle mücadele et!" (Nahl sûresi, 16/125) ayeti bulunmaktadır. Gazzâlî, iki öncülden doğru sonuç çıkarmanın ise mantık ilmi dahilinde bulunduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla çıkarımın temel kuralları mantık ilminden alınmalıdır.

Gazzâlî'ye göre temelde Kur'ân'ın mîzânları üç tanedir: 1- Mîzân-ı te'âdül, 2- Mîzân-ı telâzum, 3- Mîzân-ı te'ânüd. Ancak te'âdül mîzânının; el-Ekber (Büyük), el-Evsat (Orta), el-Asgar (Küçük) şeklinde üçe ayrıldığına bakılırsa bu sayı beş

olmaktadır. Her birinin ayrı ayrı örnekleri mevcuttur. Hz. İbrahim'in Nemrud ile diyaloglarına yer veren Gazzâlî, güçlü delil getirme ve karşı delilleri çürütme yeteneğinin Allah tarafından verilen bir yetenek olduğunu savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gazzâlî, İhyâ, Usül, Kıstâsü'l-Müstakîm, Mîzân.

SON DÖNEM OSMANLI ALİMLERİNDEN MUSA KAZIM EFENDİ'YE GÖRE MEDENİYETİN İHYASINDA DOĞRU DİN VE İNANCIN ROLÜ

Doç. Dr. Rıza KORKMAZGÖZ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Samsun/Türkiye
riza.korkmazgoz@omu.edu.tr

Medeniyetlerin inşa ve ihyâsında din olgusunun çok büyük bir rolünün olduğu gerçeği, dini ve felsefi açıklama biçimlerinde değişik şekillerde ifade edilmektedir. Bu gün dünyanın topyekun büyük bir insanlık krizinde olduğu dikkate alındığında, bundan kurtuluşun nasıl mümkün olacağı sorusu hayatı bir önem kazanmaktadır. Bu bağlamda Osmanlı devletini içinde bulunduğu müşkil durumdan kurtarabilme adına ortaya çıkan siyaset tarzlarından biri olan "islamcılık" akımının "ihyâ" projesi, kadîm bir düşüncenin yeni zamanlarda yeniden dile getirilmesinden ibaretir. Bu akım içerisinde *gelenekçi-muhafazakârlar* ile *modernistler* olarak tabir edilen iki grup arasında orta bir yol tutan ya da bazı taksimlerde *ihyâcılar* sınıfında yer alan Musa Kazım Efendi'nin özelde Osmanlı'nın daha genel planda ise İslam medeniyetinin ihyâsı hakkındaki görüşleri önem kazanmaktadır.

Musa Kazım Efendiye göre medeniyet, sadece pozitif ve akli ilimlerde ilerleyip teknoloji ve sanayide ortaya konan maddi gelişmişlik seviyesini ifade etmez; bundan daha fazla olarak tüm toplumun refah ve saadet üzere yaşaması anlamına gelir ki bu da ancak her işte istikamet, adalet, yardımlaşma ve aklın ayıp kabul ettiği bütün kusurlardan uzak durmakla tesis edilebilir. Musa Kazım bütün bunların ancak doğru bir din anlayışıyla kaim olabileceğini düşünmektedir. Zira ona göre insandaki aklî gücün şehvet ve öfke gücüne galip gelmesi ancak manevi bir terbiye ile mümkün olabilir. Aksi takdirde insan öfkesinin veya şehvetinin esiri olmaktan kurtulamaz. Musa Kazım doğru dinin yani İslam'ın bütün ilke, hüküm, emir ve yasaklarıyla öncelikle kendilerinde adaleti gerçekleştirmiş fertlerden oluşan adil bir toplum inşa etmeyi hedeflediğini ifade etmekte ve bunun nasıl mümkün olacağını eserlerinde izah etmektedir. Buna göre doğru din ilk planda istikameti, ciddiyeti, merhameti, şefkati, adaleti, kısacası tüm ahlakî erdem ve faziletleri ahlak edinmiş bir insanı var etmeyi; ikinci planda ise tüm kesimleriyle müreffeh ve mutlu bir toplum inşa etmeyi gaye edinmektedir. Diğer bir ifadeyle din insanı, insan da medeniyeti korur. Musa Kazım bu neticenin din dışında mesela insanlık, vicdan gibi kavramlarla; toplumsal sözleşme ve yasalarla elde edilmesini çok zor hatta imkansız görmektedir.

Anahtar Kelimeler: Musa Kazım, Medeniyet, Din, İhyâ, İslamcılık.

SÜNNETE UYGUN BİR AHLAK MODELİ OLAN "DEĞER VERME" DAVRANIŞINI MÜSLÜMAN BİREYİN HAYATINA TAŞIMA PROJESİ

Dr. Öğr. Üyesi Sehal Deniz VARLIK
Mersin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Mersin/Türkiye
sehaldeniz@hotmail.com

İslam dinin güncellenmesinde kilit rol oynayacak ilimlerden biri hadistir. Zira Müslümanlara Allah tarafından seçilen en güzel örnek Hz. Peygamber (as)'ın model şahsiyetini doğru tanımak, anlamak ve örnek almak ancak bu ilmin verileri kullanılarak başarılabilir. Başarı yolundaki engellerin zorlularından biriyse sünnetin çoğunlukla kişinin sadece kendisini etkileyen bireysel ve şekli davranışlarla ilgili görülmesidir. Oysaki sünnet, Müslümanların toplumsal hayatını etkileyen bireyin sosyal davranışlarına da şekil verecek ahlaki bir modeldir.

Sünnet ahlakının temeli ise değer verme davranışına dayanır. İnsan yaratılışının ilk anında değerli kılınmış, varlık sahnesine çıktığında kendisine secde edilmesiyle sembolize edilen değer görmeye programlanmıştır. Birey kendi değerinin farkında olduğu ölçüde içinde keşfettiği değeri çevresine yansıtır, değerini fark edebilmek içinse değer görmeye ihtiyaç duyar. Hz. Peygamber, değer verme davranışının yakınlardan başlayıp tüm insanlara, canlılardan başlayıp tüm varlıklara nasıl yansıtılacağını göstermiştir. Sünnete uygun sosyal ahlakın temelini oluşturan değer verme davranışının Müslüman bireyin hayatına taşınamaması bugün bireylerin yaşadığı psikolojik, ailevi, sosyal, çevresel birçok problemin sebeplerindendir. Sünnete uygun değer verme ahlakının öğrenilip davranışa aktarılması eş, baba, anne, akraba, arkadaş, meslektaş, tüketici vb. olarak sünnete uymayı sağlayacak ve bu sebepleri azaltacaktır.

Sünnetin uygulamasını bireysel davranış sınırlamasından çıkarmak öncelikle bir farkındalık oluşturulmasıyla mümkündür. Geliştirilecek projenin ilk adımı, eğitime katılanların hayatlarında sünnete uymak için neler yaptıklarını belirlemek amacıyla geliştirilen ölçekle test edilmeleridir. Ardından sünnet ahlakında değer verme davranışının insan(aileden başlayıp eş, çocuk, torun ve diğer kişilere), hayvan ve çevreye nasıl yansıdığını anlatan bir dizi eğitim alırlar. Bu eğitimlerde katılımcıların hayatlarında değer verme ahlakı açısından sünnete uygun olan-olmayan davranışlarını sorgulamaları da hedeflenir. İnteraktif eğitimler sonrasında katılımcıların değer verme sünnetine uygun davranışlar göstermek adına yapacaklarına dair geliştirilen ölçekle bir test daha uygulanır. Eğitim öncesi ve sonrası test verileri karşılaştırılır. Projenin

uygulamasında seçilen bir ildeki ilahiyat öğrencilerine, MEB ortak çalışmasıyla Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ile İmam Hatip Liselerindeki branj dersi öğretmenlerine ve DİB Teşkilatı iş birliğiyle ildeki DİB çalışanlarına öncelik tanınabilir. Uygulama gönüllü katılımcılarla genişletilebilir.

Testlerin karşılaştırılmasıyla eğitim öncesi bireysel davranış ağırlıklı olacağı öngörülen sünnete uygun davranma çabası ve anlayışının sonrasında sosyal davranış temelli değer verme ahlakına dönüşeceği varsayılır. Eğitimde toplumu din konusunda aydınlatma görevinde vazifelendirilmiş ve bu vazifeye uygun eğitim almış olan kişilere öncelik verilmesi hedeflenen bilinçlenmenin yaygınlaşmasını sağlayacağı öngörülebilir.

Anahtar Kelimeler: Sünnet, Ahlak, Bireysel Davranış, Sosyal Davranış, Değer Verme.

HZ. PEYGAMBER'İN SÖYLEMİ VE EYLEMİ ÖRNEKLİĞİNDE İHYÂ VE UYGULAMA İMKÂNI

Doç. Dr. Selahattin AYDEMİR
Kayseri Üniversitesi, Develi İslami İlimler Fakültesi, Kayseri/Türkiye
selarayd@yahoo.com.tr

Dinî terminolojide sıkça kullanılan ancak kendisine yüklenilen mana itibariyle farklı anlam taşıyan veya kazanan kavramlardan biri de ihyâ terimidir. Çünkü ihyâ, kelime anlamı itibariyle hem canlandırma hem de geliştirme manasında kullanılmaktadır. Diriltme anlamında ihyâ, dinî bir pratiği aslına uygun bir şekilde hayata geçirme olarak anlaşıldığında müminler arasında kabul görme imkânı söz konusudur. Bununla birlikte daha iyi hale getirme manasında ihyâ, İslâm'ın inancına dair esas ve asıllarına yönelik olarak tasavvur edildiğinde dinin üzerine inşa edilen temelini sarsma ya da ortadan kaldırma; ibadetle ilgili amelî yönü düşünüldüğünde ümmetin ifsadına yol açma tartışmasını veya kaygısını beraberinde getirebilmektedir. O halde ihyânın metodu ve tekniğinden ziyade neye yönelik veya ne ile ilgili olduğu, mahiyeti itibariyle İslâm'ın hakikatine uygun olup olmadığı daha büyük önem taşımaktadır. Elbette itikada dair üslup dışında yeni bir anlayış veya yaklaşımı hem savunmak hem de bunun kabul görmesini beklemek imkân dâhilinde değildir. Böylece ihyânın karşılık bulacağı alanın daha çok amele yönelik olduğu anlaşılmaktadır.

Dine müteallik bir meselede ihyânın zorluğu ve güçlüğü yanında buna yönelik çaba ve çalışmalarda, onun içinde yaşanılan zamandan ziyade daha çok mazi ile ilişkilendirilmesi ihyâyı bir ric'at hareketi şeklinde düşünülmesine yol açmaktadır. Hâlbuki ihyânın, zaman ve mekâna bağlı ortaya çıkabilecek bir ihtiyaca binaen dinin ana unsurlarıyla çelişmeyen ve çakışmayan gelişme hatta sonuç olması beklenmektedir. Bunların neler olduğunun tespitinden sonra nasıl olabileceğini en güzel Allah Resulü'nün örnek uygulamalarında görmek mümkündür. Mesela, Resûlullah'ın şirk ortamında kabir ziyaretinin doğurabileceği mahzurları göz önünde bulundurarak yasaklamasına rağmen bu tehlike ve tehdidin ortadan kalktığını düşündüğünde Müslümanların ibret alması için mezarlığa gitmelerine müsaade etmektedir. Aslında bu farklılık veya değişim, zaman içerisinde din ile hayat arasındaki bağı canlandırmaya yönelik bir ihtiyacın tezahürü şeklinde anlaşılabilir. İşte bu çalışmada, zor dönemlerde tecdid ve ıslah gibi anlamda kullanılan ihyânın biraz daha farklı bir yönünü öne çıkarma ve hadisler arasında diğer örnekleri de tespit ederek benzeri yaklaşımı uygulama imkânı üzerinden değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, İhyâ, Sünnet, Havâic, Örneklik.

İHYA İLE İFSAT ARASINDA HALİFE MÜTEVEKKİL DÖNEMİNE (232-247/847-861) FARKLI YAKLAŞIMLAR

Arş. Gör. Dr. Selahattin POLATOĞLU
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Van/Türkiye
selahattinpolatoglu@gmail.com

Evrensel dinler, tarih boyunca onun müntesipleri ve aleyhtarları tarafından tartışma konusu edilmiştir. Bununla birlikte bir dinin farklı yorumları, o dini benimseyen kimseleri zaman zaman karşı karşıya getirmiştir. Erken dönemlerden itibaren İslam'ı anlama ve yaşama konusunda farklılıklar ortaya çıkmıştır. Mezhep olarak tarif edilen farklı din yorumları ise siyasi ve sosyal açıdan etkisini sürekli hissettirmiştir. Her mezhep, kendi din anlayışının doğru olduğunu gösterme ve halka benimsetme çabası içinde olmuştur. Bu durum karşısında Emevî döneminden itibaren halifeler, bir din siyaseti belirlemek ve uygulamakla meşgul olmuşlardır. Abbâsî döneminde artan dinî tartışmalara ve mezhebî ayrışmalara halifeler de müdahil olmaya başlamıştır. Me'mûn'un "halku'l-Kur'ân" meselesini gündeme getirip Mu'tezile'yi devletin resmî mezhebi ilan etmesiyle (218/833) başlayan Mihne dönemi, Mütevekkil'in aldığı kararla son bulmuştur (234/848). Siyasi ve askeri açıdan önemli gelişmelerin yaşandığı Mütevekkil dönemi (232-247/847-861), çeşitli dinî gruplara yaklaşım biçimi ve bununla ilgili birtakım uygulamalarla anılagelmiştir. Halifeyle aynı görüşü paylaşanlar onu ziyadesiyle yüceltmiş, aksi görüşte olanlar ise olabildiğince yermişlerdir. Mütevekkil zamanını dinin özüne dönüldüğü günler olarak niteleyenler olduğu gibi felaket ve yozlaşma şeklinde görenler de olmuştur. Nitekim onunla ilgili olarak "Halifeler üçtür: Ridde savaşlarındaki kararlılığıyla Ebû Bekir es-Sıddîk, mezâlim oturumlarını geri getiren Ömer b. Abdülaziz ve Sünnet'i ihya eden Mütevekkil" sözü belli çevreler arasında dolaşır olmuştur. Bu sözü nakleden tarihçilerden biri olan Ezdî (ö. 334/945), kimilerinin Mütevekkil'i övmede aşırıya kaçtığını ve onun günahlarını unuttuklarını belirtmiştir. Mütevekkil'in devlet kademelerine insanları mezhebî kaygılarla tayin etmesi, Şiîlere karşı baskıcı tutumları, gayrimüslimlere yönelik çeşitli yaptırımları, ayrıca israf ve şatafata dayalı bir yaşam sergilemesi, bu dönemin tarih kaynaklarında farklı biçimde yansımasına neden olmuştur.

Bu çalışmada Mütevekkil döneminin dinî açıdan ihya ile ifsat arasında farklı biçimlerde telakki edilmesinin arkasında yatan nedenler irdelenmektedir. Çeşitli tarih kaynaklarına müracaat edilmek suretiyle dinde ihya çabalarının ilgili dönem

çerçevesinde nasıl anlaşıldığının izi sürülmektedir. Bununla birlikte ihya kavramı çerçevesinde Mütevekkil döneminin bir dönüm noktası olup olmadığı tartışılmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Abbâsîler, Mütevekkil, Sünnet, Mu‘tezile, Şiîlik, Gayrimüslimler.

DİN ANLAYIŞINDA İHYAYA İHTİYAÇ

Prof. Dr. Selim ÖZARSLAN
Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye
sozarslan1@firat.edu.tr

Hayy/ diri kökünden türeyen İhyâ sözlükte "canlandırmak, diriltmek" manasına geldiği gibi her hangi bir şeyi eski biçimine, eski durumuna getirme, yeniden canlandırma, diriltme, iyi duruma getirme güçlendirme ve geliştirme anlamlarına da gelmektedir. İslam düşüncesinde İhya kavramı genellikle Müslümanların ıslahını amaç edinen ıslah projesi anlamında kullanılmaktadır.

Bilgi çağını idrak eden günümüzde küreselleşme ve telekomünikasyonun etkisiyle insana ait olan sosyal, kültürel, ekonomik değerler değişime ve dönüşüme uğramaktadır. Modern hayatın dayattığı Sekülerizm ya da dünyevileşme insanın metafizik âlemle ilişkisini koparmakta din ve din anlayışını kökünden zedelemektedir. Dünyanın belli bir ülkesinde yahut coğrafyasında yaşayan insanın kültür değerlerinden olan dini inancı ve din anlayışı da ister istemez bu küresel değişim ve dönüşümden etkilenmektedir. Dolayısıyla günümüz Müslüman insanının da din anlayışında ihyaya yani iyileştirip düzeltmeye gereksinimi vardır. Bilindiği üzere din ile din anlayışı arasında fark vardır. Din, Yüce Allah'ın insanları iyi ve güzele yöneltmek, kötü ve çirkin davranışlardan alıkoymak için peygamberler aracılığıyla bildirdiği ilahi kurallardır. Din anlayışı ise Allah tarafından peygamberler aracılığıyla gönderilen dinin yani ilahi kural ve emirlerin insanlar tarafından içinde bulundukları sosyo-kültürel çevre ve sosyo-ekonomik şartlara göre anlama, algılama ve yorumlama biçimleridir. Din ile din anlayışı veya dinin anlaşılması birbirinden farklıdır. Din, bütün insanlara hitap ettiğinden dolayı evrenselken, din anlayışı bireyseldir. Burada önemli olan din ve din anlayışında olan değişim ve dönüşümün olumlu yahut olumsuz yönelim kazanmasıdır. İnsanın kültürel olarak ailesi ve içinde yaşadığı toplumdan edindiği dini inancını ve din anlayışını olumlu yahut olumsuz yönde etkileyen birçok etmen bulunmaktadır. Bunların başında kapitalist ve ateist dünya görüşünün dayattığı insanın kendisini her türlü kayıt ve kontrolden bağımsız hissetmesi arzusu, din karşıtı felsefi akımlar ve vahyi temellerden uzaklaşmış din anlayışları gelmektedir. Bizim buradaki çabamız bireyi eylemsizlik ve atalete yönelten determinist, fatalist kader anlayışından uzaklaştırarak, özgür irade sahibi, yapıp ettiklerinden sorumlu kabul eden üretici ve dinamik bir din anlayışını geliştirmektir. Günümüz insanının beden ve ruh sağlığını koruyarak varlığını devam ettirebilmesi için vahyi temellere dayanan,

akli ilkelerle uyumlu bir din anlayışına sahip olması gereklidir. Bunun için de günümüz insanına sunulan din dilinin, arkaik bir yapıdan uzaklaştırılması ve anlaşılır hale getirilmesi, dinin ve dini değer ve kutsalların siyasî, ticarî, dünyevî kazanımlara âlet edilmemesi, dini metinlerin salt literal/lafzî ve bâtınî yöntemlerle yorumlanmasından kaçınılması önem arz etmektedir.
Anahtar Kelimeler: Kelam, Din, Din Anlayışı, İhya, Dünyevîleşme.

SANAL DÜNYA'DA "UNUTULAN SÜNNETLERİ" İHYA GAYRETLERİ: PROBLEMLER, RİSKLER, ÖNERİLER

Dr. Öğr. Üyesi Serkan DEMİR
İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Malatya/Türkiye
serkan.demir@inonu.edu.tr

Hz. Peygamber hayattayken İslam Dininin temel kaynaklarından birisi olan sünnetiyle kimi zaman Kur'an'ı açıklamış, kimi zaman Kur'an'da ana hatlarıyla anlatılan bir meselenin ayrıntılarına dair bilgi vermiş kimi zaman ise Kur'an'da bulunmayan bir hüküm koyarak ümmetine yol göstermiştir. Şüphesiz bunların yanı sıra İslam tarihi dikkate alındığında Sünnet'in en temel fonksiyonlarından birisinin dini yaşantıyı canlı kılması olduğu görülecektir. Çünkü Sünnet verileri bir insanın dünyaya geldikten sonra onun isminin konulmasından vefat ettiğinde mezara konuluşuna; bir kimsenin sabah uyandığında yapması gerekenlerden, uyumadan evvel okuması gereken dualara; kişinin çocukları ile iletişiminden devletler arası münasebetlerde dikkat edilmesi gerek uygulamalara kadar pek çok mevzuda Müslümanlara asırları aşan bir rehberlik görevi görmüştür. Sünnetin bu fonksiyonu sayesinde farklı asırlarda İslâm coğrafyasının farklı bölgelerinde yaşayan Müslümanlar arasında inanç ve kültür birlikteliği oluşmuştur. Öte taraftan bu birliktelik sadece inanç ve ibadetler ile sınırlı kalmamış yeme-içme ve giyim-kuşam gibi temel ihtiyaçlardan bazen teferruat gibi algılanabilecek gündelik hayata dair farklı uygulamalara dahi yansımıştır.

Tüm bunlarla birlikte asrı saadetten uzaklaştıkça farklı nedenlerle bilinçli ya da bilinçsiz olarak Hz. Peygamberin kimi sünnetleri ihmal edilmiş/unutulmuş sünnetin toplumdaki birleştirici ve yönlendirici etkisi azalmıştır. Bunun neticesinde kaynaklarımızda yer alan "Kim benden sonra ihmal edilmiş bir sünnetimi ihya ederse, o sünnetle amel eden insanların sevaplarından hiçbir şey eksiltmeden onların sevaplarının bir mislini şüphesiz almış olacaktır." (Tirmîzî, "İlim", 16; İbn Mâce, "Mukaddime", 15) rivayetine istinaden pek çok Müslüman Hz. Peygamber'in unutulan sünnetlerini ihya etmeye, yeniden toplumun gündemine getirmeye çalışmışlardır. Ancak bu iyi niyetli çabaların her zaman müsbet neticeler doğurduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü zaman zaman bir sünnet ihya edilmeye çalışılırken bidat bir uygulama Müslümanların gündemine girebilmektedir. Öte yandan sünnet olarak ortaya konan pek çok uygulama da ya çok zayıf hadise dayanmakta ya da öze

dokunmayan bazı uygulamalar ihya edilmesi gereken sünnet kapsamında değerlendirilebilmektedir.

Bu tebliğde yukarıda yer verdiğimiz rivayetten hareketle ülkemizdeki bazı yaygın sanal platformlar esas alınarak dijital dünyada unutulmuş sünnet olarak yeniden canlandırılmaya çalışılan bazı uygulamaların sünnet ile ilgisi tesbit edilmeye çalışılarak bu rivayetin nasıl anlaşılması gerektiğine dair bazı tesbitlere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sünnet, Hadis, İhya, Dijital, bidat.

İSLAM MEDENİYET TASAVVURUNDA EĞİTİMİN İHYASINA BÜTÜNSEL (HOLİSTİK) BİR BAKIŞ

Dr. Seyfullah ŞAHİNOĞLU
seyfalimuhammed@gmail.com, İstanbul/Türkiye

Genelde eğitim özelde din eğitiminde temel amaç; kolektif bir şuuru haiz; inanç, düşünce, ahlak, değer ve kimliğe dair her türden içerik ve ayrıntıyla şekillenen, toplumsal ve kültürel zenginliğin devamını sağlamaya namzet ehil ve seçkin bir nesil inşa etmek olarak özetlenmektedir. Bundan dolayı, eğitim sorunlarının küresel bir boyut kazandığı günümüzde toplum ve uluslar, konuya ilişkin ortak çözümler bulmak ve uygulamak amacıyla daha etkin ve kapsamlı bir model yahut yaklaşım arayışına koyulmuştur. Neticede küresel sorunları göğüsleyebilecek kabiliyette bir insan modeli geliştirmede en önemli görevin eğitime düştüğü fark edilmiş ve modern eğitim anlayışının öngördüğü şekliyle ekonomik verimliliği esas alan tekdüze bireyler yetiştirmek yerine; sevgi, saygı, şefkat, merhamet, öz farkındalık ve sosyal adalet duygusu gibi evrensel ilke ve değerleri benimseyen; doğa, yeryüzü ve evrene karşı sorumluluk bilinci yüksek, erdem ve fazilet sahibi bir insan yetiştirmek en temel prensip olarak kabul edilmiştir.

Holistik yaklaşım, eğitim sürecindeki insanı sadece bilişsel veya duyuşsal yahut fiziksel veya zihinsel olarak tek taraflı değil, 'her yönüyle insan' prensibine göre çok yönlü eğitip, geliştirip yetiştirmeyi amaçladığından holistik yaklaşıma ait görüş ve düşüncelerin eğitim alanındaki tezahürünün tespit ve analizi, son derece önemlidir. Holistik eğitim, insanı her yönüyle olgunlaştırıp adeta yeniden ihya ederek onu mümkün olan en iyi ve en güzele ulaştırmayı hedeflemektedir. Başka bir deyişle holistik yaklaşım; tek yönlü eğitime maruz kalmış insanın kendine çeki düzen vererek baştan aşağı yenilenmesini ve aslına rücu etmesini istemektedir. Bunun için de, onu birtakım özgün becerilerle donatacak içkin potansiyelin süratle açığa çıkarılmasını öncelemektedir. Özünde barındırdığı sağlam temelli birçok felsefe ve dünya görüşünün yanı sıra özgün eğitim teknik ve yöntemleriyle bu amacın gerçekleşmesini sağlamaktadır. Kendini gerçekleştirme yolunda yaşamsal amaç ve kimlik arayışındaki insanın bu isteğine kavuşması için tüm temel değerleri elde etmesi gerekmektedir. Bu da insanın, yaşamını sürdürdüğü toplum ve doğal dünyada çeşitli anlamsal irtibatlar kurabilme imkan ve yeteneğine bağlıdır. Bundan dolayıdır ki holistik yaklaşım, bir eğitim dönemi içerisinde öğrencinin tüm yönleriyle bilinmesi ve tanınması, şayet varsa ihmal edilmiş diğer yönlerinin de dikkate alınmasını istemektedir.

Bu çerçevede holistik yaklaşım, özellikle İslam din eğitim ve öğretimi için adeta adanmış bir yapı ve görüntüye sahiptir. Din eğitim ve öğretiminin amaç, metot ve muhteva gibi açılardan yeniden ele alınması gerektiğini düşünen başta eğitimciler olmak üzere ilgili herkes, daha ilk bakışta holistik eğitim modelinin özünü oluşturan esas, ilke ve kuralların İslam'daki temel esas, ilke ve değer yapısıyla birebir örtüştüğünü kabul etmektedir. Çünkü İslam dininin yegane ve biricik amacı olan 'Allah'ın varlığı ve birliği' meselesinin tüm derinliğiyle en temel öğretim konusu olarak işlendiği holistik yaklaşımın İslam din eğitim ve öğretim alanına tahmin edilenden daha çok yanaşması kaçınılmaz olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam, Eğitim, Medeniyet, Bütünsel, İhya.

KLASİK FIKIH USÛLÜNE ELEŞTİREL YAKLAŞIMLAR: SIDDIK HASAN HAN (V. 1890) ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Sümeyye Onuk DEMİRCİ
Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Yalova/Türkiye
sumeyye.onuk@yalova.edu.tr

Hz. Peygamber'in (s.a) tecdîd ile ilgili hadisine atıfla ilk asırlardan itibaren mefhum olarak bulunan tecdîd kavramı, özellikle din ile irtibatın zayıfladığı dönemlerde zaman ve mekâna göre değişiklik gösteren farklı tanımlarla gündeme gelmiştir. İslam dünyasının Batı karşısında geri kaldığı son yüzyıllarda daha gür bir sesle duyulmaya başlayan tecdîd söylemleri, Müslümanların geri kalmışlığını İslam'ın yanlış anlaşılmasına bağlayarak doğru anlam arayışlarına yönelmiştir. Hint alt kıtasında da ortaya çıkan bu anlam arayışları özellikle 18. Yüzyılda Şah Veliyyullah Dihlevî (v. 1762) ile temayüz ederek dinin ıslah yönünü vurgular hale gelmiştir. Şah Veliyyullah'ın etkisindeki dînî tecdîd akımı, artan İngiliz sömürgesiyle birlikte 19. Yüzyılda siyasi bir boyut da kazanmış ve artık daha çok toplumsal hareketler şeklinde kendisini göstermeye başlamıştır. Nezir Hüseyin (v. 1902) ve Sıddık Hasan Han (v. 1890) liderliğindeki Ehl-i Hadis cemaati de bu dönemde kurumsal yapı kazanan tecdîdî hareketlerdendir. Kitap ve sünnete dönüşü amaçlayan bu hareket, merkezine taklid karşıtlığını yerleştirerek herhangi bir fıkıh mezhebine bağlılığa şiddetle karşı çıkmıştır. Düşünce dünyasını taklid karşıtı söylemler üzerinden şekillendiren Sıddîk Hasan Han, fıkıh usûlüne de bu noktadan yaklaşarak amacı gereği müctehitlere yol göstermesi gereken fıkıh usûlünün bu amacından uzaklaşarak donuk ve kuralları eleştirilemez katı bir ilim haline geldiğini iddia etmiş, dinin asıllarının Kitap ve sünnete hasredilmesi gerekliliğini savunmuş, bu bağlamda icmâ ve kıyasa mesafeli bir yaklaşım sergilemiş, taklide ve mezhebe bağlılığa savaş açarak ictihâdın gerekliliğini vurgulamıştır. Sıddık Hasan Han'ın fıkıh usûlü ile ilgili tüm bu görüşlerinde Yemenli bir âlim olan ve tecdîdî söylemleriyle dikkat çeken Şevkânî'nin (v. 1834) büyük etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu makale, Sıddık Hasan Han'ın klasik fıkıh usûlüne yönelttiği eleştirileri ele almayı ve öncüleri ile birlikte bu alandaki etkilerini göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh Usûlü, tecdîd, ihyâ, ictihâd, taklid, Sıddık Hasan Han, Şevkânî.

AİŞE ABDURRAHMAN'DAN İLMÎ TEFSİRE ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

Arş. Gör. Sümeyye BULUT
İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Malatya/Türkiye
sumeyye.bulut@inonu.edu.tr

Kur'an indirilmeye başlandığı günden bu yana her çağda dönemin ihtiyaçlarına göre farklı şekillerde yorumlanmıştır. Modern dönemden önce zaman zaman ilmî tefsir faaliyetleri yapılıyor olsa da son yüzyıllarda batıda bilimsel araştırmaların gelişmesi ve Müslümanların fennî ilimlerde geri kalmaları üzerine ortaya çıkan itibar açığı Kur'an'ın bu araştırmalara dayanak gösterilmesi ile bir nebze olsun kapatılmak istenmiştir. Bilimsel tefsir metodu varoluşu itibarı ile dinin de bilimin de Allah'a ait ilimler olması, ikisi arasında çelişki olmayacağı ve birbirlerini destekleyen ve sağlayan fenomenler olduğu hususundan hareketle Kur'an'dan bilimsel çıkarımlarda bulunma yoluna gitmiştir. Ancak bu metot zamanla Kur'an'dan bilim çıkarmak yerine, bilimsel gelişmeleri Kur'an'da aramaya doğru evrilmiştir.

Kur'an tefsirinde ihya çalışmaları yapan Ayşe Abdurrahman da bu akımı en fazla eleştirenlerden birisidir. O, Müslümanların bilimsel gelişmelere karşı iki ana yaklaşımından bahsetmektedir. Birincisi modern ilimlere karşı çıkılması ve bu gelişmelerin günah sayılması, ikincisi ise batıya duydukları aşağılık kompleksi ile modern ilimlerdeki bütün gelişmelerin Kur'an'a dayandırılmaya çalışılmasıdır. Birinci yaklaşım Müslümanlara ciddi zararlar veren din-bilim çatışmasına sebep olup onları bilim üretmekten alıkoymuşken, ikinci yaklaşım ise İslam âlemine zaman kaybettirmiş ve bilimsel faaliyetlerin Müslümanlar nezdinde ilerlemesini "bu hakikat zaten bizde mevcut" anlayışıyla olumsuz yönde etkilemiştir. Ona göre Kur'an'da elbette tabiat olaylarından ve ilmi hakikatlerden bahsedilmektedir, ancak Kur'an insanoğlunun yaşam tecrübesi ile de zaten ulaşabileceği bu hakikatleri ayrıntı vermeksizin anlatmaktadır. Çünkü Kur'an'ın amacı insanlara bilim öğretmek değil onlara hayat ilkeleri sunmaktır. Ona göre Hz. Peygamberin ve ashabının Kur'an'dan anlamadığı manaları çıkarmak son derece yanlış bir yaklaşımdır. Günümüzde de zorlama dil yorumlamaları ile veya Kur'an'ın indiği dönemde henüz var olmayan olgular varmış kabul edilerek yapılan te'viller; Allah'ın gaybı bildiğini, Kur'an'ın hak bir kitap ve İslam dininin son gerçek din olduğunu insanlara ispat etmek gibi bir iyi niyete binaen yapılıyor olsa da bu yaklaşım Müslümanlara genel çerçevede üreten değil hazıra konan görünümü kazandırmaktadır.

Sonuç itibariyle Kur'an bilimsel yasaları anlatan bir kitap değil ancak her birinizin yaşarken idrak ettiği yasaları misal göstererek bize bir hakikati öğretmeyi amaçlayan bir kitaptır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, İlmî Tefsir, Aişe Abdurrahman

DİJİTAL ÇAĞDA DAVET VE İRŞATTA İHYÂ

Dr. Öğr. Üyesi Taha YILMAZ
Ardahan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ardahan/Türkiye
tahayilmaz@ardahan.edu.tr

Çağımızda dijital yayıncılık insanlığın oluşturmuş olduğu ortak kültüre bir pencere rolü oynamaktadır. Bu yüzden uzman ve araştırmacılar dijital yayıncılığı bilgi devrimi olarak adlandırmaktadırlar. Bilgi toplumu oluşturmak için bu alanın geliştirilmesi son derece önemlidir. Nitekim dijital yayıncılık medeni toplumların birbirleriyle iletişim sağlaması açısından büyük ve sağlam bir köprü işlevini görmektedir. Durgun fikirleri harekete geçirerek ilim ve hikmet alanında çalışma yapan insanların birbirinden etkileşmesine araç olmakta ve böylelikle bu alanı insanlığın ortak mirası haline dönüştürmektedir. Bu bağlamda doğuda yetişen bir müfekkir yaptığı çalışmayla batıdaki bir bilim adamını etkileyebilmektedir.

Bu alanın farkında olan toplumlar geleceklerine yön vermek için uluslararası dijital kütüphanecilik adına büyük bir gayret sarf etmektedirler. Mesela Unesco'nun 2009 yılında öncülüğünü yaptığı merkezi Paris olan uluslararası dijital kütüphanecilik bu alanda büyük bir işlev üstlenmektedir. Yine Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmetlerini desteklemek amacıyla 1975 yılında kurulan Türkiye Diyanet Vakfı (TDV), 1983 yılında İslam Ansiklopedisi yazımı için İstanbul'da İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) adında bir kurum oluşturmuş ve bu kurumun bilgi alt yapısı günümüzde birçok araştırmacıya ev sahipliği yapmaktadır. el-Mektebetu'ş-Şamile programı da yine bu alanda önemli bir fonksiyona sahiptir.

Nitekim geçmiş zamanlarda âlimlerin ilme ulaşması "rıhle" denen büyük ve meşakkatli zorluklar sonucu olmaktaydı. Günümüzde ise internet ağı vasıtasıyla ileme ulaşmak oldukça kolaylaşmıştır. Bu yüzden dijital çağda davet ve irşatta ihyâ yapılırken dijital alan kullanmalı ve onun toplumsal etkisinden yararlanılmalıdır.

Özellikle günümüzde salgın hastalıkların çoğaldığı, insanların yalnızlaştığı kent hayatında bilgiye ulaşmak ve sağlıklı bir şekilde onu elde etmek için dijital alan ve onun kontrolü daha da büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü toplumları ayakta tutan şey bilgili ve sağlam yetişen nesillerdir. Onları sahih bilgiyle buluşturmak ve bu ortamları onlara hazırlamak ise önemli bir görevdir. Çağa hükmeden medeniyetler

bilgi ve teknoloji iyi kullanan, ahlaki ilkelere değer veren toplumlardır. Bu bağlamda yüzyıllar boyunca ilme beşiklik yapan doğumdan ölüme kadar ilim öğrenen İslâm medeniyetine mensup âlimlerin telif ettiği ve edecekleri ilim mirasını güvenilir bir şekilde geleceğe aktarmak onu insanlığın ortak hizmetine sunmak ancak dijital platformları oluşturmakla mümkündür.

Dijital alanda bu ilmi faaliyetler yaşanırken hukuki denetimin gerekliliği de sağlanmalıdır. Uluslararası sözleşmelerin koruduğu ifade özgürlüğü, bilgiye erişim ve haberleşme hakkından mahrum bırakmama gibi ilkeler referans gösterilerek ahlaki ve hukuki ilkelerden uzaklaşmamalı, hukuki ve cezaî sorumluluğun bulunabileceği genel prensipler kabul edilmelidir. Bunlar yapılırken mahremiyet ilkeleri ve beşeri ilişkilerdeki İslâmî prensipler de göz ardı edilmemelidir. Dijital toplum düzeni hem hukuk hem de ahlaki ilkelerle ortaya konulmalıdır. İslâm geleneğinde her zaman gözetilen iyi ahlak, helal ve haramlara riayet etme prensipleri gözetilmeli, ahlaki olmayan fiillerin de hukuka uygunluğu sorgulanmalıdır. Nitekim İslam fıkıh kültüründe ihlal edilen hakların, yapılan hukuksuzlukların sadece bu dünyada değil ahirette de hesaba çekileceği unutulmamalıdır. Yapılan bir fiilin kazâî/hukukî sorumluluğunun yanında diyânî/uhrevi bir boyutunun da olduğu bilinmelidir. Telif haklarına riayet edilmeli ve bu konu da gereken duyarlılık gösterilmelidir. Biz de çalışmamızda bu konuyu ele alıp irdelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Dijital Yayıncılık, Müfekkir, Telif, İrşad ve Davet.

HASAN HANEFÎ VE KURUCU DİNÎ KAVRAMLARIN YENİDEN İNŞASI

Arş. Gör. Dr. Tuğba GÜNAL
Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ankara/Türkiye
t_gunal@hotmail.com

Hasan Hanefî Hasaneyn'in (1935-2021), eserlerinin bütüncül analizi, onun yönteminin, insan zihnini ve dolayısıyla toplum reflekslerini yöneten kurucu dinî kavramları yeni bir içeriklendirmeye tabi tutmak olduğu sonucunu vermektedir. Hanefî'nin fenomenolojik ve antropolojik çözümlemeye dayandırdığı bu metodla amacı ise toplumları nazarî ve amelî donanım bakımından yenilemek ve yetkinleştirmektir. Hanefî'ye göre, çağın bu doğrultudaki gereksinimleri, söz konusu yöntemin "olmazsa olmaz (*imânünâ*)" bir zorunluluk olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan Hanefî, "Ben bu asrın evladıyım; dolayısıyla yazılarım, bu çağın sorunlarını yansıtmaktadır." cümlesinde de ifade ettiği üzere, bireysel ve toplumsal kriz alanlarının tespitine ve çözümüne odaklanmaktadır.

Vahyin esasının sosyal bir gerçeklik olduğunu düşünen Hanefî, metodolojik olarak, vahyi anlamanın temeline insan ve toplumun konması gerektiğine işaret etmektedir. Zira muhataplarının ihtiyaçlarına; cevaplar, hatırlatmalar, öğütler, uyarılar, eleştiriler ve teselliler sunan; dolayısıyla olgunun çağrısına cevap olan vahyin, insan ve toplumdan/tarihten bağımsız bir gerçeklik olarak değerlendirilmesi, onun donuklaştırılması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Hanefî, özellikle tevhid, nübüvvet, ahiret, insan, iman-amel, imamet gibi kurucu değer taşıyan dinî kavramların yeniden içeriklendirilmesi gerektiği kanaatini taşımaktadır. Bunu yaparken Hanefî'nin; a) çağın ihtiyaçlarını, b) aklî ve ahlakî motivasyonları ve c) pratik değeri dikkate aldığını söylenebilir. Bu yaklaşımın, insanlığı ortak paydada buluşturacak / insanlığın birliğini sağlayacak temel arayışından kaynaklandığı söylenebilir. Zira içeriği mezhebî ideolojiler doğrultusunda inşa edilen kavramların insanlığa bir katkısı bulunmamakta; aksine ortak aklî-ahlakî-dinî ilkelerde birleşmesi gereken inanan toplumları ayrıştırmakta ve sömürüye açık hale getirmektedir. Bir diğer amacın ise dikey zeminde kurulan teosentrik inanan-inanılan ilişkisinin; bir başka ifadeyle kutsiyet merkezli inşa edilen ilişkinin, antroposentrik düzleme çekilmesi ve "tanrı için"likten, "insan/toplum için"liğe geçilmesi olarak ifade edilmesi mümkündür. Bu amaçların ise katkı değerinin irdelenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, "İslam'ı, İslamî bir yöntemle şekillendirmek/dönüştürmek (*uhavvilu*) istiyorum." düşüncesine sahip Hasan Hanefî'nin a) yöntemini irdelemek ve değerlendirmek; b) yeniden inşaya

tabi tuttuğu kavramların içerik analizini yapmak ve bu yeni içeriğin hedefini tespit etmek ve c) yöntemin sonuçlarının katkı değerini tartışmak bu tebliğin amacını teşkil etmektedir.
Anahtar Kelimeler: Hasan Hanefî, İnşa, İhya, Fenomenolojik ve Antropolojik Yöntem, Kavram.

HZ. PEYGAMBER'İN SİYASİ VE İDARİ YÖNETİM TARZI (GÜÇLÜ BİR DEVLETİN TEMELİ OLARAK BİREYSEL AHLÂK)

Prof. Dr. Veli ATMACA
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Burdur/Türkiye
vatmaca@mehmetakif.edu.tr

Siyaset kelimesi, Arapça olup hakiki manada "hayvanı tımar edip bir pire, güve gibi haşerata karşı korumak hem de eğiterek insanın faydasını ve menfaatını karşılayacak hale getirmek terbiye etmek, evcilleştirmek" anlamlarına gelir. Bu anlamlardan hareketle toplumun sosyal ve kültürel marazadan korunması; kargaşa ve kaosa (fitneye) düşmemesi, sosyal bünyenin hastalanmaması için ön tedbirleri almak hem de toplumu oluşturan fertlerin her birinin diğerleriyle bir arada, uyumlu ve birbirinin menfaat ve maslahatını karşılar hale getirilmesi, hak ihlalleri, haksız tahakküm ve mezalimi önlemek üzere toplumsal düzenin teminatı olan kuralları koyup, bunlara insanların uymasını temin etmek üzere onları yönetmek anlamı çıkarılmaktadır ki gayet beliğ bir anlam bütünlüğü göstermektedir.

Kelime ve kavram anlamından da anlaşılacağı gibi, insanların bir arada, huzur ve düzen içinde yaşamalarının hukuki, idari, siyasi ve ahlâki kuralları yanında, bu huzur, adalet ve güven ortamını ihlal edenlerin cezalandırılması, toplumsal düzene karşı girişilen kusurların zamanında güçlü yaptırımlarla önlenmesi sanatına "siyâset" denilmektedir. "idâre" kelimesi de yine arapça asıldan olup sarmak, etrafını çevrelemek, çevirmek, birini bir şeyden vazgeçirmek" gibi anlamlarıyla, "siyaset"i tamamlayan bir manaya sahiptir. Bu haliyle daire hareketiyle toplumun kuşatılması, hepsini ihata etme, herkesin derdini, meselelerini ve menfaatını idrak etmiş olmak" anlamlarıyla, bir yöneticinin taşıması gereken görev ve sorumluluk boyutunu ifade etmektedir.

İnsanların bir arada yaşamasını gerekli kılan, sosyal, ekonomik, siyasal sebepler yanında fıtraten sahip olduğu korunma ve güvenlik ihtiyacı yanında birlikte gelişme, kendini geliştirme gibi zihinsel, akli, ruhsal ihtiyaçlardır diyebiliriz.

İnsanlar, bireysel ve toplumsal olarak ihtiyaçlarını karşılamak konusunda geçmiş nesillerinin tecrübeleri üzerine konumlanıp onlara sığınırlar. O yüzden bir arada yaşama kurallarının önemli bir kısmı, kanun hükmünde olup toplumun her bir bireyini bağlayıcı (normatif) hüviyete sahiptir. Kültürel birikime göre toplumlar, birbirinden farklı siyaset ve idare yapısına sahiptirler.

Farklı kültürel yapıya sahip toplumlar (milletler) zaman içinde, çeşitli sebep veya amaçlarla karşılaştıkları kültür ve inançlardan da etkilenirler. Birçok kültür tarih içerisinde birbirini aşılar yahut emzirirler. Biri diğerinden bazı eklemeler yapmak suretiyle değerler sistemini geliştirerek, değiştirerek ve dönüştürerek devam ettirirler. Kültürleri en çok etkileyen manzumenin ise "din" olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre din veya inançlar, mevcut kültüre önemli ölçüde tesir edip ona kurallar kazandırdığı gibi, dinin bu gücünden istifade ile insanlar, kendilerinde var olan sosyal karakterli tecrübelerinin kuvvet ve tesirini arttırmak için "kültürlerini kutsallaştırırlar". Böylece kültürün, inanç boyutuna bürünerek "mit"leştiğini görürüz.

Biz bu yazımızda, farklı etnik menşee sahip kavimlerin, kendilerine münhasır maddi manevi değer yargıları olan milletlerin, zaman içerisinde "İslâm" dinini kabul etmesiyle kadim kültürlerinde de değişiklik yaptıkları varsayımıyla, özellikle siyâsi ve idâri yapılarında ne gibi ve ne ölçüde değişikliğe uğradıklarının izini takip etmek üzere, bu dinin ilk uygulama kaynağı olan Hz. Peygamber'in siyâsi ve idâri tasarruflarına dair bazı örnekleri işlemek istedik.

İlk bakışta Resûlullah'ın siyâsi ve idâri anlayışının, Müslüman milletlerin ve kavimlerin kökleşmiş siyâsi ve idâri geleneklerine nazaran, genel işleyişi, kamusal nizamı korumayı değil, bireyi eğitmeyi, eğitilmiş bireylerden ve vicdanlardan başlayarak yönetebilir idâri kadroları ve yönetilebilir toplumu tesis etmek olduğunu söyleyebiliriz. Bu itibarla önceden idari tecrübesi olanlardan faydalandığı gibi, kendi tebliğ ve telkin ettiği inanç sisteminin bireyden topluma, yönetilenden yöneticiye uzanan uyumluluğa vâkıf yeni bürokrat kadroyu yetiştirme tarzını görmekteyiz. Öyle ki hiç yöneticilik yapmamış ama buna kabiliyetli olanlardan, özellikle iradesi güçlü, temsil kaabiliyeti, idrak ve basireti gördükleri gençlerin tecrübe kazanmasına fırsat ve imkân verdiğini görmekteyiz. Yönetilenler açısından da mahallinden yönetimi yahut o muhiti tanıyan kişileri ya doğrudan görevlendirdiği yahut görevlinin yanında mihmandar tayin ettiğini müşâhede etmekteyiz.

Her halükârda Hz. Peygamber'in yöneticileri, koruduğu; sıradan insanların şu veya bu sebeplerle yıpratmasına, tahkir etmesine müsaade etmediği fakat buna rağmen yönetici tayin ettiği kişilere de sıkı talimat verdiği, prensiplerini ısrarla hatırlattığı, bazılarına yazılı talimat verdiğini biliyoruz. Özellikle üzerinde durduğu hassasiyetler arasında mutlaka adâletin tesisi, mazlumun ve mağdurun kollanması, her ne pahasına olursa olsun "kuralı tatbik etmek" yerine insan halinden anlayıp "insanı kazanmayı" öncelediğini gösteren birçok örnek vardır. Bazan kendi davasının kurallarını asgariye indirdiği, mazeret beyan edenleri bir tek kural ile de olsa sisteme kazandırmayı, bazı kuralları uygulamayı zamana bıraktığını müşahede ile diyebiliriz ki Resûlullah, kanun ve kural uygulayıcısı değil, insanı kazanmayı, kalbini ısındırmayı, kadim ve

geleneksel kirlerinden, nefesini kesen tasmalarından, ilerlemesini güçleştiren bukağılarından, ruhunu daraltan kirlerinden arındırmayı esas alan bir siyasetin en ideal temsilcisidir diyebiliriz.

Bireysel haklar konusunda ne kadar titiz ise Allah Resûlü, ondan daha fazla itina ve hassasiyet gösterdiği şeyin kamu huzuru ve kamu malı (devlet bütçesi) olduğu gözardı edilmemelidir. Bunu "fitne"ye karşı defaatle uyarılarında ve kamu malına ve görevlisine zarar veren "Uranilere veya Ureynelilere muamelesi"nde görmek mümkündür.

Nihayet Resûlullah'ın Kur'ân'da dikkat çekilen ve takip edilmesi emredilen "Üsve-i Hasene (Mecburi Örnek)" olmaklığının çoğunlukla "bireysel yaşayış" için öne çıkarıldığı görülmektedir. İşte biz bu kısa yazımızda, yukarıdaki gayemize ek olarak O'nun "Örnekliği"nin alanına kamu düzenini sağlama konusundaki kudretini de hatırlatarak "Siyâsi ve İdâri Örnekliği"nin de yeterince gündeme taşınmasını hedef edindik.

İMAM-I RABBANÎ'NİN TASAVVUFA DAHİL EDİLMEYE ÇALIŞILAN BİD'ATLERE KARŞI SÜNNETİ İHYA MÜCADELESİ

Doç. Dr. Yüksel GÖZTEPE
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Sivas/Türkiye
ygoztepe@gmail.com

Ahmed Farukî Sirhindî bizzat yaşadığı zaman diliminde gerek mensup bulunduğu tarikatın içinde gerekse genel itibariyle tasavvufî çevrelerde İslam'ın ruhuna uygun düşmeyen düşünce ve eylemlerle mücadele etmiş bir sûfidir. Tarikata mensup kimselerin kahır ekseriyeti şeriat -tarikat değerlendirmelerinde tarikatı üst boyutlarda gösterirlerken İmam-ı Rabbanî tarikatı şeriatin hizmetkarı ve uygulamalı yaşantısı olarak görmüş aksi halde şeriati hafife alan çevrelere tenkitler yöneltmiştir. Sirhindî, tarikatten makastın şeriati mükemmel bir şekilde hayata uygulamak olduğunu belirtmiş, yoksa şeriate ilave yeni şeyler olmadığın söylemiş ve böyle iddiada bulunanlara karşı eleştiriler yöneltmiştir. Özellikle sünnet-i seniyeyi ortadan kaldıran bid'atlerle mücadele etmiş ve sünneti ihyaya çalışmıştır. Tarikat çevrelerince kabul edilmiş olan İslamî düşünceye zarar vereceği kanaatine vardığı bazı fikirlerin beslendiği kaynaklardan biri olarak Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve takipçilerinin düşüncelerini de ilmî kritiğe tabi tutmuştur. Ancak İbnü'l-Arabî'yi tenkit ederken tamamen reddedip tasavvufi düşünce dışı şeklinde sunmamış bilakis seyr ü sülûkundaki tecrübe ettiği sekr halinin ve yolun ortasında müşahede edilen şeylerin ifadeleri olarak değerlendirmiştir. İmam-ı Rabbânî, ünlü akdemsiyen Hamid Algar'ın da;-" Sirhindî genel tecdid görevinin yanında kendisinin Nakşibendiyye'nin de ihya edicisi olarak görmüş ve tarikatın yeni fikirlerle zenginleştirmiştir"- dediği gibi tarihte önemli ihya hareketi yapmış öncü şahsiyetlerden birdir. Biz bu bildirimizi yaşadığı çağda bid'atlara karşı son derece hayatî mücadele veren, sünneti ihya içinin başta kendi tarikatı olmak üzere yanlışlıkları ıslah etme amacıyla, yazmış olduğu mektuplar çerçevesinde bildirimiz hazırladık. Çünkü onun düşüncesine göre her bid'at-i seyyie bir sünnetin ortadan kalmasına zemin hazırlar. Tebliğimizi; bir giriş, üç başlık altında ele aldık. Bunlar; itikadî, amelî ve tasavvufî yönden bid'at eleştirisi şeklindedir.

Anahtar Kelimeler: İmam-ı Rabbanî, Bid'at, Sünnet, İhya, Kritik.

DİNİ İHYA HAREKETLERİ BAĞLAMINDA EL-HİDAYE HAREKETİ VE MEHMED HANCİÇ'İN GÖRÜŞLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Zefir ADEMİ
Ardahan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ardahan/Türkiye
zefirademi@ardahan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6148-2267

Modernizm dini değerlerin toplumda gerilemesine ve dini argümanların itibarsızlaştırmasına sebep olmuştur. Gelişen ve değişen konjonktür çerçevesinde dinin aktif bir biçimde toplumda yer alması ve yeniden merkeze yerleşmesi amacıyla farklı düşünürler ve tezahür eden dini ihya hareketleri çare aramıştır. Ayrıca, bir toplumun bulunduğu hali kendisindekini değiştirmedikçe değişmeyeceği ve her asrın başında dini ihya etmek için bir müceddidin ortaya çıkacağı gibi fikirlerin temel bilgi kaynaklarında yer alması bu olguları teşvik eden unsurlar olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardan çekilmesiyle birlikte bu topraklarda yaşayan Müslümanlar hızlanan modernleşme ve sosyalizm gibi ideolojilere karşı korumak ve mevcut İslâm zihniyetini canlandırmak amacıyla belli şahsiyetler etrafında örgütlenmiştir. Bu dönemde Bosna Hersek'te "Yugoslavya Krallığı İlmiye Sınıfının Kuruluşu El-Hidaye" (Organizacija İlmije Kraljevine Jugoslavije) adında kurulan cemiyet 1945'e kadar düzenlemiş olduğu çeşitli konferanslar, yayınlamış olduğu kitaplar, farklı alim ve entelektüellerin görüşlerinin yer aldığı El-Hidaye dergisi aracılığıyla aktif bir biçimde faaliyet göstermiştir. Kuruluşundan itibaren icra heyetinin içinde yer alan, daha sonra ise başkanlık görevini yapan Mehmed Hanciç (Mehmed Handžić) yayınlamış olduğu eser sayısı ile ortaya koymuş olduğu fikirler sayesinde dönemin en etkin simalarından biri olarak görülmektedir. Bu çalışmayla günümüz Bosna Hersek devletinin kurulmasında kilit rol üstlenen Genç Müslümanlar Teşkilatının (Udruženje Mladi Muslimani) fikirsel doktrinini ve Aliya İzzetbegoviç'in zihin dünyasını inşa eden El-Hidaye cemiyetini ve onun en etkili ismi olan Mehmed Hanciç'in görüşlerini ortaya koymaya çalışacağız. Araştırma sürecinde Gazi Hüsrev Bey Medresesinin internet kütüphanesinde bulunan El-Hidaye dergisinin yazılarından istifade edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Dini Hareketler, El Hidaye, Mehmed Hanciç, Bosna Hersek.

BERNARD LEWİS'İN DOĞU-BATI MUKAYESESİ EKSENİNDE İSLAM DÜNYASINDAKİ GELENEKÇİ-YENİLİKÇİ FİKİRLERE YÖNELİK DÜŞÜNCELERİ

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ALİMOĞLU SÜRMELİ
Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye

Nüfusunun çoğu Müslüman olan ülkelerin son birkaç yüzyılda bilim, kültür ve sanat alanlarında çağın yeniliklerini yakalayamaması, Müslümanları öz eleştiri yapmaya sevk etmiştir. Bu öz eleştiriden dinî miras da payına düşeni almış, İslam toplumlarının inançlarının özgün değeri tartışma konusu edilmiştir. Mezkûr tartışmalar bir yandan geleneği sahiplenen selefi söylemlere hız kazandırmış; diğer yandan dinî, zamanın şartlarına göre yeniden yorumlamanın gerekliliğini kendisine referans edinen yenilikçi söylem ve hareketlere kaynaklık teşkil etmiştir. İki ayrı uca savrulma olarak nitelendirilebilecek mevzu bahis yaklaşımlara alternatif olarak üçüncü bir seçeneğin dillendiricileri ise geçmiş ile geleceği buluşturup bütünleştirmekten söz etmişlerdir. Sözünü etmiş olduğumuz yaklaşımlardan, yenilenmeyi referans edinen bazı Müslüman düşünürler ise oryantalist söylemin Doğu toplumlarındaki hizmetkârları olmakla suçlanmışlardır. Aslına bakılacak olursa Doğu insanının Batı'ya olan öfke ve nefretinin, her durumda suçluyu dışarda arama eğilimine dönüşmüş hali olan oksidental yaklaşım; Batı'nın Doğu toplumlarını statik veya az gelişmiş kabul ettiği ve bu kabulü üzerinden Doğu'nun Batı'ya tabi olması argümanını güçlendirdiği oryantal yaklaşımın antitezi olarak doğmuştur ve bu yaklaşım, içimizdeki öteki kâbusunu doğurmuştur. Bu çalışma, içimizdeki ötekilere, bizden olmayan ötekilerin gözünden nasıl bakıldığını resmetmeyi amaçlamaktadır. Bir bildirinin sınırlarını aşmaması gayesi ile konu, çalışmalarını İslam-Batı İlişkisi ve Ortadoğu konularına yoğunlaştırmış ve Türkiye'de de çok okunan bir akademisyen olan Bernard Lewis ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca çalışmamız ile herhangi bir oryantalistin İslam'da yenilenmeye dair yaklaşımının "düşman okunu takip etmek" olarak okunup okunmayacağının ve böylesi bir okumanın temellerinin bilimsel bilgi ve yöntem ışığında sorgulaması yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yenilenme, Bernard Lewis, Doğu, Batı, Oryantalizm.

ARAPÇA ÖZETLER

النهضة في علوم الحديث-الحديث الموضوعي نموذجًا

Doç. Dr. Abdullah LABABIDI
Gaziantep Üniversitesi, İslamî İlimler Fakültesi/Azez
Lababidi.1977@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2821-5260

مع وجود تخصص الحديث الشريف في جامعات العالم الإسلامي، كان لزامًا على مدرسي هذا التخصص إبراز مظاهر النهضة والتجديد في السنة النبوية الشريفة في العصر الحاضر، خصوصًا مع ظهور اصطلاح جديد شاع على ألسنة العلماء حديثًا ألا وهو الحديث الموضوعي، وفي ظل تكنولوجيا الاتصال الحديثة التي وفرت الكثير من الجهد والوقت كان لزامًا ربط المعارف والعلوم الإنسانية والاجتماعية بالسنة النبوية وإبراز دورها في معالجة مشكلات الأمة.

فتصنيف الحديث حسب الموضوعات أمر في غاية الأهمية، لأنه يجعلنا نتعايش مع الهدي النبوي حسب واقعنا الحالي بالشروط العلمية عند المحدثين في نقل كلامه ﷺ، ويمنح فرصة التأصيل الشرعي للعلوم الجديدة، كالسنة النبوية السياسية، والاقتصاد الإسلامي، والإعلام الإسلامي وغير ذلك من العلوم.

أهداف البحث:

إبراز دور الحديث النبوي في النهضة والتجديد في العصر الحالي.

بيان العلاقة بين الحديث الموضوعي والعلوم الأخرى.

تشجيع الباحثين في السنة النبوية للاتجاه نحو البحث الموضوعي بجميع ألوانه في الحديث النبوي.

ذكر أهم عناوين الأبحاث والرسائل التي نوقشت حديثًا في تخصص الحديث الموضوعي ويمكن أن يكون لها أثر في النهضة.

منهج البحث:

المنهج التحليلي الاستنباطي

خطة البحث:

المبحث الأول: مفهوم الحديث الموضوعي.

المبحث الثاني: التكامل النهضوي بين الحديث الموضوعي والعلوم الأخرى.

المبحث الثالث: أهم عناوين الأبحاث والرسائل التي نوقشت حديثًا في تخصص الحديث الموضوعي.

النتائج المتوقعة:

الحديث الموضوعي له أهمية في النهضة المرجوة عبر فهم النصوص الحديثية بالرؤية الإسلامية المعاصرة.

الحديث الموضوعي يمكن تطبيقه على قضايا العصر وحل مشكلاته.

ساهمت الأبحاث والرسائل التي كتبت في الحديث الموضوعي في النهضة.

الكلمات المفتاحية: النهضة، السنة النبوية، علوم الحديث، الحديث الموضوعي.

التدين والتنوير

أ. د. أحمد كازى
Prof. Dr. Ahmed KAZA
جامعة شعيب الدكالي كلية الآداب والعلوم الإنسانية، الجديدة /المغرب
ahmedkaza7@gmail.com

عرف المجتمع المعاصر تحولات عارمة، مست كل الوضعيات الانسانية من قيم، وأفعال، وعلاقات. ويشكل التدين كفعل إنساني-شخصي، مكونا من مكونات هذه الوضعيات الانسانية المتحولة. وقد شكلت مبادرات ودعوات الإصلاح، والنهضة والتجديد، وبالتالي الاحياء في المجتمع الاسلامي، لحظات موجهة للتدين، ولمستويات فهم الدين . وما جمع بين هذه المواقف هو أفق واحد، والممثل في العودة إلى العقل، والاحتكام إليه من أجل بلورة تصورات تتماشى والتحولات الاجتماعية والسياسية، والعلمية... فإذا كانت الأنوار في الغرب الأوروبي ملتصقة بالعقل بدءا من القرن18، فإن هذا ليس سوى اختزالا للدين في أطروحة واحدة، وهي الانفصال عن المجتمعإبعاد وصاية رجل الدين. إلا أن التنوير هو أفق أعمق من الأنوار وذلك بالدعوة إلى التحرر من العقل ذاته، والبحث عن جوهر الدين أو روحه: فإذا كان الهدف من الدين هو ابعاد الشر عن العالم والبحث عن سعادة الإنسان، بتحقيق العدالة والاعتدال، فإن هذا مشروط بإيجاد أو ممارسة تدين منفتح، وبالتالي تنويري.

إن بناء فهم تنويري للدين هو بالعودة للمعاني الباطنية- الرمزية، لا الاقتصار على الفهم الظاهري له. لأن هذا الفهم الأخير-الظاهري- ليس سوى جسرا للعبور إلى المعنى الباطني – الخفي، أو جوهر الدين. وذلك بتجسيد ممارسات وأفعال مضادة للعنف، والكراهية... وذات أبعاد تنويرية.

يعتبر التنوير تحررا، من عقال الماضي، ومن أشكال التدين الموروث. ويتطلب هذا مواقف نقدية مستمدة من حقول معرفية ذات أفق فلسفي-تساؤلي، لا تختزل التنوير في العقل وحده، بل تدعو إلى الجمع كما يرى "داريوشيغان " بين القوة الاستدلالية للعقل والقوة الروحية للوجدان.

إن الحاجة للتنوير في حقل التدين، هي حاجة للتعدد والاختلاف، والاعتراف، بالرأي المضاد، وبتنوع الاعتقادات لنفس الدين، خارج الوصاية، وبعيدا عن أشكال التكفير المضادة لروح الدين وذلك بنشر ثقافة العدل والاعتدال والوسطية، والمحبة والاخاء.... وبهذه القيم يتم ضمان الإحياء الحقاني للتدين، وللدين الحق: فهل الأهداف من التنوير، هو تحقيق الحرية في الاعتقاد؟ هل الاعتراف بتعدد الاعتقادات هو إبعاد لكل نزعة تكفيرية؟ ألا يمكن اعتبار التنوير هو مفتاح أو باب لكل نهضة ممكنة؟.

الكلمات المفتاحية: التدين، التنوير، النهضة، النقد، الظاهر، الباطن، التجديد، الحكمة.

مفهوم إحياء وتجديد علوم الحديث في القرن العشرين

طالب دكتوراة أحمد حسين
Ahmet HÜSEYİN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Doktora Öğrencisi
ahmadhoussein5361@gmail.com

كثرت في الآونة الأخيرة الحديث عن إحياء –أو تجديد- علم الحديث والخطاب الديني، وهي دعوات نراها تتصاعد بين الحين والآخر منذ أكثر من مئة عام على شكل موجات، نشعر وكأن الأمر هو عادي أو عشوائي لكن المتمعن يجد أنَّ وراء الأكمة ما وراءها، فمن غير الممكن أن تكون هذه الدعوات في مجالها الطبيعي. لا بد من توضيح بعض المفاهيم والأفكار التي يحاول أعداء الإسلام الدخول من خلالها ومن أهمها مفهوم الإحياء والتجديد، وتبيان خطر هذه الدعوات على مسار الحضارة الإسلامية وتشويه صورتها النقية، والتقليل من قيمتها عبر الانتقاص من أهم إنجازاتها، فعلم الحديث وما يتعلق به يكاد يكون العلم الوحيد الغير موجود إلا في أمة الإسلام.

ومن هذه المعطيات ننطلق في الدراسة، من توضيح مفهوم الإحياء والتجديد لغة واصطلاحا، ونعطي نبذة مختصرة حول علم الحديث وكم الافتراءات والكذب والتشكيك في مجال علم الحديث، وذكر أهمية علم الحديث وكون المسلمين هم المنفردون في هذا العلم وما يتفرع عنه من علوم، فبه تمَّ حفظ الدين وعلمنا أدق التفاصيل عن الرسول صلى الله عليه وسلم، وكأنَه بيننا. والتعريج على دعوات المستشرقين وتلامذتهم من العرب وغيرهم حول ضرورة تجديد الخطاب الديني، بأسلوب تحليلي، ومن ضمنه علم الحديث ولعله هو المقصود، وإيضاح كيف تلاقت هذه الدعوات مع أهل الضلال والبدع (إحياء، تجديد، إعادة نظر...)، أو غيرها من المفاهيم والكلمات البرّاقة، وكيف يتم تحريف المعاني والمقاصد الحقيقة لهذه الدعوات وإيصالها إلى غير أهدافها من خلال زعزعة الدين والتشكيك في أساسيات الإسلام.

نقوم بعرض بعض الأفكار والتساؤلات التي نحاول الإجابة عليها:

- تعريف مفهوم الإحياء والتجديد لغة واصطلاحا
- ما هي أهمية علم الحديث وما تفرع عنه من علوم؟
- الجذور التاريخية لدعوات التجديد أو التشكيك بعلم الحديث
- أهم دعوات المستشرقين في القرن العشرين حول علم الحديث بين مشكك ومدافع
- ما هي أهم الشبهات والشكوك التي طرحها المستشرقون وتلقفها بعض العرب
- توضيح الهدف الأساسي من هذه الدعوات والشعارات

فكان لا بد من توضيح كذب هذه الدعوات وأنَّ هدفها الأساسي الطعن في الكتاب والسنة عبر شعارات ظاهرها إصلاح وكلمات مزينة وعبارات مُنمقة.

الكلمات المفتاحية: علم الحديث، الإحياء، تجديد، مفاهيم، دعوات.

الإمام محمد بن العنابي وإسهاماته الإصلاحية والنهضوية في المغرب الإسلامي في العصر الحديث

أ. د. أجقو علي
Prof. Dr. Ajgou ALI
جامعة باتنة1، كلية العلوم الإنسانية والاجتماعية باتنة/ الجزائر
pr.ajgou@gmail.com

يعد العلامة الحنفي محمد بن محمود بن محمد بن حسين الجزائري الإزميرلي، المعروف بابن العنابي (1189ه-1267)، أحد الأقطاب الإصلاحية والنهضوية الإسلامية البارزة في المغرب الإسلامي في العصر الحديث: فقد كان عالما جليلا ومصلحا قديرا ومجتهدا مجددا ودبلوماسيا ماهرا وخبيرا بشؤون الدول. وهي صفات أهلته لأن يكون له قصب السبق في طرح قضايا التجديد والإصلاح السياسي والعسكري في عصره في بلاده الجزائر و في العالم الإسلامي.

إن المتأمل لمسار حركة الإحياء والإصلاح في الجزائر و في العالم الإسلامي يجد بوضوح مدى مساهمة ابن العنابي في الاهتمام بسؤال الإحياء في وقت مبكر وتناوله بمقاربة إبداعية و أفكار تجديدية تضمنها كتابه الموسوم بـ " السعي المحمود في نظام الجنود"، قبل أن يطرحها معاصروه من العلماء من أمثال رفاعة الطهطاوي المصري.

وعليه فسنحاول من خلال هذه المداخلة ان نبين جهود العلامة ابن العنابي الصادقة والأصيلة في مجال الإحياء الحضاري الإسلامي رغم محاولات التعتيم التي أحاطت به وبأفكاره الإحيائية، وذلك بمحاولة الإجابة على التساؤل التالي: إلى أي مدى ساهم العلامة الجزائري ابن العنابي في الحراك الإصلاحي والنهضوي؟ و إلى اي مدى كانت اسهاماته أصيلة و فعالة في طرح الإشكاليات الجوهرية ومعالجتها بمنظور تجديدي خاصة في المجالات السياسة، الاجتماعية و العسكرية؟

الأهداف: نهدف من وراء هذه المداخلة إلى:

- إماطة اللثام و إزالة العتمة عن هذا العالم الفذ والمصلح العبقري والإحيائي الرصين الذي بخسناه حقه ولم نقدره حق التقدير
- ابراز دوره كرائد من رواد النهضة و التجديد الحضاري في العالم العربي والإسلامي في العصر الحديث.

المنهج: طبيعة موضوع المداخلة تفرض علينا اتباع المنهجين الوصفي التاريخي و التحليلي النقدي

المصادر:

- محمد بن محمود بن العنابي، السعي المحمود في نظام الجنود، تحقيق محمد بن عبد الكريم، لجزائر 1983
- أبو القاسم سعد الله، رائد التجديد الإسلامي محمد بن العنابي، دار الغرب الإسلامي، بيروت، ط.2، دار الغرب الإسلامي 1990
- أحمد الشريف الزهار، مذكرات، الشركة الوطنية للنشر والتوزيع، الجزائر 1980

النتائج: من خلال القراءة الأولية يمكن الوصول إلى النتائج التالية:

- الإمام المفتي العلامة محمد بن العنابي يعد من ابرز رجالات الإصلاح الفكري والنهوض الحضاري في العالم الإسلامي في النصف الأول من القرن19.
- الإمام المفتي العلامة محمد ابن العنابي تبرز أفكاره النهضوية جليا في الميادين الاجتماعية، السياسية والعسكرية.
- الإمام المفتي العلامة محمد بن العنابي يتقدم على رفاعة الطهطاوي المصري في طرح أفكاره الإصلاحية و أيضا في رصانتها و أصالتها وانسجامها مع مقومات الأمة وفي طرح الإشكاليات الجوهرية ومعالجتها.

الكلمات المفتاحية: ابن العنابي، الإصلاح، النهضة، المغرب، الغرب، الجزائر.

دور المدارس الشافعية في النهضة الفقهية في القدس الشريف

د. عامر الديرشوي
Dr. Öğr. Üyesi Amer ALDERSHEWI
Ağri İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Ağrı /Türkiye

حظي القدس الشريف منذ بداية الإسلام بمكانة عظيمة، مما جعل المسلمين علماء وطلاباً يقصدونها لينهلوا من علومها، لكن احتلال الصليبيين للقدس قضى على تلك العلوم ولم يعد لها وجود يذكر، فكان لا بد من إعادة القدس وإعادة العلوم لها، فما إن فتح صلاح الدين القدس إلا وبيَّن أن هدفه هو إعادة القدس إلى حاضرة الخلافة الإسلامية وإعادتها إلى مكانتها العلمية المعروفة، لذا فقد جلس الفقهاء يدونون الفقه ويعقدون لشرحه المجالس والمناظرات، وأُنشئت لهذه المجالس الفقهية مدارس فقهية تتبع خطى أحد الأئمة الأربعة، ومنها المدارس الفقهية الشافعية في القدس الشريف، التي كانت لها الدور الكبير في النهضة الفقهية وإحياء علومه وخاصة في بلاد الشام، ومن هذه المدارس المدرسة الصلاحية التي أنشأها صلاح الدين الأيوبي بالقرب من سور القدس، وأَوكل التدريس فيها إلى بهاء الدين بن شداد صاحب كتاب النوادر السلطانية، ومن أشهر شيوخها ابن عساكر الدمشقي، وتقي الدين أبو عمرو بن أبي النصر النصري المشهور بابن الصلاح، ومنها أيضاً المدرسة البدرية نسبة إلى بدر الدين محمد بن أبي القاسم الهكاري، والمدرسة الباسطية التي أختطَّ أُسسها وقصد عمارتها شمس الدين محمد الهروي إلا أنه فارق الحياة قبل اكتمال بنائها، فهذه المدارس وغيرها كان لها الدور الكبير في النهضة العلمية وإحياء العلوم الدينية وخاصة الفقهية منها، وذلك بعد فترة الركود التي سادت عقب احتلال بيت المقدس من قِبل الصلبيين ومنعهم التدريس الشرعي فيه، وفي هذه الورقة سيتم الحديث عن هذه المدارس ودورها الكبير في إحياء الفقه والنهضة العلمية التي أعقبت تحرير بيت المقدس من الصليبيين.

الكلمات المفتاحية: الفقه، المدراس الشافعية، النهضة الفقهية، إحياء العلوم، القدس الشريف.

من وسائل إحياء الحضارة الأسلامية العَرَبيَّةُ واجبٌ دِينِـيّ ودنيويّ

أ. د. عاطف إسماعيل أحمد إبراهيم محيسن
Prof. Dr. Atef Ismail Ahmed IBRAHIM
Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye
aiaibrahim@firat.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7251-3425

اللغة لسان الدين الناطق الذي ينقل الفكر، ويدعوا إلى التأمل والابتكار، والاهتمام باللغة العربية بات واجبًا وأساسًا حتميًا لمفكري الإسلام ودعاته، فاللغة الجسر الناقل للمعتقد ووسيلة الفكر، والوسيلة التي إن أجادها المتعلمون لأصول الدين كانت المطية التي ينتقل الدين الصحيح بها للناس من مظانه ومصادره الأكيدة، وتمنح الفرصة الكاملة لكل متعلمي ومفكري الدين للاطلاع على جميع الآراء الفقهية المتعددة، وتمنح الفرصة لتمكين رأي فكري فقهي يناسب كل بيئة مسلمة، وتكون سببًا في مرونة التفاعل مع الدين وربطه بمقتيات العصر في جميع مجالاته الاقتصادية والاجتماعية والنفسية والسياسية.

كل مجتمع له ظروفه الجغرافية فيما يدور حول تحديد بدايات الشهور ونهاياتها وتوقيتات مستحقات الدين الفردية والجماعية كصلاة وزكاة وصوم و..... وكل مجتمع له ظروف الاقتصادية ومدى قربه وتفاعله مع غير المسلمين، فالمسلمون الذي تقترب بلادهم من بلاب يغلب على سكانها أنهم من أهل الكتاب أو الذين يدينون بديانات لا أساس لها ولا نصيب لها من رسالات الله الأمر يختلف من مكان لآخر، فكيف نحي الدين الصحيح لنا ونحن لا ندرك أساس ديننا وكيف ننقله إلى الآخرين بشكله الصحيح، ولابد وأن نوحد رؤيتنا إلى الآخرين حتى لا يفسر الآخرون اختلافاتنا المذهبية وكأنها اختلافات جوهرية في الدين فبدون اللغة العربية والاهتمام بها سيكون ديننا عرضة للتفكير الضيق وتكون السياسيات المهمشة والهامشية، ومن هنا يشوبها كل خلل يمكن أن تتخيله العقول.

كانت اللغة العربية لغة العرب التي اختارها الله عز وجل لتكون الوعاء الذي حمل رسالة الله إلينا، واختارها الله -عز وجل- لتكون حاملة المفاهيم والمضامين لهذا الدين بركنيه اللذين لا ينفصلان أبدا كتاب الله وسنة نبيه الكريم، تأكيدا لقول الله تعالى: {وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ} (الحشر، الآية 7)، مصدقا لقول الحبيب صلى الله عليه سلم فيما روي عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: تركت فيكم شيئين لن تضلوا بعدهما ما تمسكتم بهما، كتاب الله وسنتي، ولن يتفرّقا حتى يردا على الحوض.. وإن كان الحال هكذا فلابد وحتما لكل من يعمل في حقل الدراسات الإسلامية في أي قطر من أقطار الدنيا أن تكون اللغة سلاحه ووسيلته العظمى، فلا يمكن أن تعرف مضمون ومعاني القرآن الكريم وسنة الحبيب المصطفى دون إجادة هذه اللغة الغزاء فكيف تنقل الإسلام في شكله الصحيح في شكل لغوي قاصر ضيق وكأنه قشرة لغوية، كيف نعرف الصحيح ن الغث؟!، وكيف تنقل المفاهيم الصحيحة كصلاة وزكاة وحج ونسك و.... بدون أن تعرفها من أصولها العربية الصحيحة، وتعتمد على وسائل نقل الفكر الإسلامي الصحيح للغة العربية.

نطرح عليكم مشروعا حضاريا لابد وأن يوضع على طاولة النقاش والحوار والتفكير في تبنيه والتوسع فيه وهو بعنوان: ((العربية واجب ديني ودنيوي))

لابد وأن نؤكد على أن رسولنا الكريم قد تبنى فكرة تعليم وتعلم اللغة العربية وغيرها وهو في أصعب ظروف تنشئة الحضارة والمدنية الإسلامية وإحياء الفكر الراقي، وكان على شكلين.

الشكل الأول: أن جعل لكل من يعرف الكتابة من أسرى قريش في موقعة بدر أن يعلموا صبيان المسلمين الكتابة والقراءة، وهو الأمي.

الشكل الثاني: توجيهه صلى الله عليه وسلم الصحابة إلى تعلم اللغة الثانية، فمثلا: طلب النبي من زيد بن ثابت –رضي الله عنه- أن يتعلم السريانية

وعليه فلابد وأن ندعوا إلى الاهتمام في مشروعنا إلى تنمية اللغة العربية خاصة عند الفئات المخولة بنشر الدين والثقافة العربية والإسلامية كمعلمي العربية والأئمة، والخطباء، وقاريي القرآن ومتذوقيه، وكل العاملين في حقل الدراساتالتي تعنى ببرامج تعليم اللغة العربية لغير الناطقين بها.

وسيحاول البحث عرض ما تم ذكره ومناقشته وتجهيزه كمشروع يقدم على طاولة النقاش كي يتبناه المؤتمر إن وجد قبولا لدى المشاركين. إن شاء الله تعالى.

والله من وراء القصد وهو هدي السبيل.

الكلمات المفتاحية: مشروع التخطيط اللغوي، الدين الإسلامي، الدعاة والأئمة والخطباء، غير الناطقين.

مشروعية التدرج في تطبيق الأحكام الشرعية

أ.م.د. أياد كامل الزيباري
جامعة زاخو فاكولتي العلوم الإنسانية قسم الدراسات الإسلامية زاخو/العراق
ayad.kamil@uoz.edu.krd

إن هذا البحث يعد إسهاماً متواضعاً في دراسة التدرج في تطبيق الأحكام الشرعية ،والتي تهدف إلى دراسة مفهوم التدرج ومشروعيته وانواعه وحكمته وضوابطه، وكيفية تطبيق أحكام الشريعة ،لأن عملية الإصلاح في كل زمان ومكان ضرورة تفرضها أحوال الناس، وذلك لما لها من الأهمية العظمى لتسيير شؤون الحياة، والتدرج هي سنة من سنن الله في خلقه ،فمن أراد أن يغير أو يصلح يجب عليه أن يتبع هذه السنة، ومنهج التدرج في التطبيق منهج منطقي وعقلي ، وتقتضيه الحكمة ويدعو إليه المفكرون والمصلحون والحكماء ، ويتفق مع الطبائع السلمية، لأن الهدف من تطبيق الشريعة الإسلامية هو تحقيق مصالح الناس ، بجلب النفع والخير لهم ، ودرء الضرر والمفسدة عنهم ، فكان التدرج هو الواقع العملي الذي اتصف به التشريع الإسلامي.

الكلمات المفتاحية: مشروعية التدرج، أنواع التدرج، الضوابط الشرعية، تطبيق الأحكام الشرعية .

مقومات النهضة والحضارة في السنة النبوية

الدكتور أيمن جاسم محمد الدوري
Doç. Dr. Ayman Jassim Mohammed ALDOORI
Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Mardin/Türkiye
Ay_dor@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-4420-5257

تهدف هذه الدراسة لإبراز مقومات النهضة والحضارة في السنة النبوية والتي تحتاج إليها الأمم القوية، ولإثبات أن نبينا عليه الصلاة والسلام اهتم بجميع مقومات النهضة والحضارة لتعيش أمته في تقدم وازدهار دائم يتفوق على باقي الأمم.

وتستدعي الدراسة استخدام المنهج الاستقرائي والتحليلي لمقومات النهضة الموجودة في السيرة النبوية والمتمثلة بالمحاور الآتية:

1- التخصصات العلمية.
2- الإحصاء والتخطيط.
3- بناء العقلية البعيدة عن التخلف والجهل والعاطفة.
4- العمل والإنتاج.
5- الصناعات المدنية والعسكرية.
6- الصحة العامة.
7- النظام الاقتصادي الإسلامي.

وإن من أهم النتائج المتوقعة لهذا البحث ما يأتي:

- أساس نهضة أي أمة يقوم على العلم، وقد اهتمت السنة النبوية بالعلم بجميع تخصصاته لإيمانها بأهمية النهضة والحضارة.
- لا يمكن للنهضة أن تقوم إلا بالإحصاء والتخطيط، وقد استخدم النبي صلى الله عليه وسلم الإحصاء؛ لكي يستطيع أن يخطط لأموره العسكرية، وأموره الاقتصادية، ومفاوضاته مع أعدائه.
- جعلت السنة النبوية من أركان النهضة تكوين العقلية العلمية البعيدة عن التخلف والجهل والعاطفة، فحثت النصوص الكثيرة على تهيئة المناخ النفسي والفكري للمسلم للإدلاء برأيه وبحجته والبعد عن التخمين والظن وعدم اتباع الأهواء والعواطف.
- دعت السنة النبوية إلى ما تحتاج إليه النهضة والحضارة من العمل والإنتاج، فدعت إلى العمل الدنيوي، واعتبرته عملًا صالحًا وعبادة إذا صحَّت فيه النية، والتُزمت فيه حدود الله، ورُوعي فيه الإتقان والأمانة، ولم ترض أبدًا أن يجلس الإنسان ويقعد عن طلب الرزق بدعوى التوكل على الله.
- حثت السنة النبوية على العديد من الصناعات ليقينها أنها أهم أسباب النهضة والتقدم.
- إذا كانت النهضة تحتاج إلى الصحة العامة، فلا يوجد دين دعا إلى العناية بصحة الإنسان وبدنه أكثر من الدين الإسلامي، فجاءت السنة النبوية تنهى عن كل ما يؤذي الجسم، من المخدِّرات والمسكرات والمفتِّرات، وتحث على الصحة البدنية بجميع أشكالها.

- اعتنت السنة النبوية عناية بالغة بالنظام الاقتصادي والذي يعد أحد أهم مقوّمات الأمة، وسبيل لرفع مستواها؛ لما له من دور كبير في نهضة الأمم، وقد تميزت الشريعة الإسلامية بنظام اقتصادي واقعي وشامل لكل المتغيرات الأساسية، ومرن يستجيب لأي متغيرات بعيدًا عن الجمود والنمطية، ومعتمدًا على المشورة في تعقيب الآراء المختلفة.

الكلمات المفتاحية: السنة النبوية، مقومات، النهضة، الحضارة.

قوة العقيدة الحية أداةً لصناعة الصحوة الرشيدة

د. بتول أحمد جندية
Dr. Batoul JINDIA
letsrisecom@gmail.com

بسم الله، الحمد لله والصلاة والسلام على رسول الله، أما بعد:

فإنه منذ بداية عصر النهضة الحديث، عايشت الأمة الإسلامية تجارب إحيائية كثيرة واعدة ما لبثت أن أُجهِضت، وخلّفت وراءها يأسًا وعجزًا لم تستطع الأمة تجاوزهما إلا بانطلاق شرارة الثورات العربية العفوية التي كسرت القيود النفسية، وانفلتت من قواعد المنطق المثقف الذي حصر التقدم في شرطين أساسيين: القوة العلمية، والقوة الاقتصادية.

ومع أن تاريخ هذه الأمة قدّم لنا نماذج واقعية ومتكررة للنهوض المستند إلى معطيات صفرية، فإن الهزيمة النفسية التي تعاني منها الطبقة المثقفة والقيادية جعلتها أبعد ما تكون عن استلهام تجربتها الحضارية العريقة، فظلت عامةُ التجارب الإصلاحية والتحررية تعاني من فشل مزمن لا يعتبر بالدروس.

إن القوى المادية ستظل قوى معطَّلة ما لم تحركها وتوظفها أهداف تستند إلى عقيدة راسخة تؤمن بها الأمة؛ وتتجه الأمم إلى الانحدار والزوال بمقدار تخشّب عقيدتها وتحولها إلى طقوس وتقاليد عقيمة لا تؤثر في سلوك المجتمع، وتعجز عن توجيه أهدافه باتجاه واحد يحقق هوية الأمة ورسالتها، وهذا عام في كل الأمم.

وقد ظلت الأمة الإسلامية تحلم بامتلاك القوى المادية والسيطرة عليها لتحقيق التنمية، واتجاه التنمية المجرد عن الهوية والهدف قد يقود إلى نتائج عقيمة تناقض شروط النهضة الأساسية التي تعول على الإنسان لا على الإنتاج، وعلى بذل المجتمع لا على المكاسب؛ وكلامنا هنا على أكثر النماذج التنموية إيجابية، لا على النماذج السلبية والفاشلة.

ما يسعى هذا البحث إليه هو وضع اليد على العامل الأساسي المُهمل في صناعة النهضة المعاصرة، وهو الفكرة اليقينية الجامعة التي تجعل الأفراد أمة ذات عقيدة مُعَصِّبة توجّههم لتحقيق أهداف مشتركة. ذلك من دون أن ننفي أو نستبعد خطط السيطرة على العوامل المادية وتوظيفها في مشروع النهوض الرشيد.

إن توجيه الاهتمام إلى إنتاج الإنسان وبيئته، أكثر من توجيه الاهتمام إلى الإنسان نفسه وعقيدته؛ مهما كانت، هو محاولة لصناعة نهضة الأمة باستعمال عوامل انهيار الأمم، فالمنطلق الأساسي للفاعلية التاريخية هو تعزيز عوامل الإرادة والهوية، وما يُظَنُّ أنه شروط هو في حقيقته مكاسب قريبة أو بعيدة للإرادة الفاعلة.

في سبيله لبرهنة فرضيته، يستعين البحث بالمنهج التاريخي المقارن، والمنهج الواقعي الوصفي، والمنهجين التحليلي والتنبُّئي؛ استفادةً من النماذج التاريخية والحضارية المختلفة، ووعيًا بمعطيات الواقع المعاصر، ووصفًا لطبيعتها، وتحليلاً لمسبباتها، وتنبوًا بنتائجها وبمنهجية فاعلة لعلاجها.

الكلمات المفتاحية: العقيدة الحية، الصحوة الرشيدة.

آليات إحياء السنة النبوية

أ. د. فرست عبد الله يحيى الورميلي
Prof. Dr. Farsat Abdullah Yahya AL-WARMELY
جامعة زاخو فاكولتي العلوم الإنسانية قسم الدراسات الإسلامية زاخو/العراق
farsat.yahya@uoz.edu.krd

يتناول هذا البحث مفهوم إحياء السُّنَّة النبوية وآليات إحيائها، فيبين القصد من آليات إحيائها وتأصيل ذلك شرعاً من خلال بيان فضل إحيائها بأحاديث نبوية وآثار الصحابة والتابعين وأقوال العلماء، كما يتطرق البحث إلى بيان مكانة السُّنَّة النبوية ومنزلتها في التشريع الإسلامي، فهي المصدر الثاني بعد القرآن الكريم للشريعة الإسلامية كونها المبينة والمفسرة لمجمله، والمخصصة والمقيدة لعامه ومطلقه، والشارحة لغوامضه، والعاضدة لأحكامه، وكل ذلك مستشهداً بآيات كريمة وبأحاديث نبوية وإجماع الأئمة.

ثم جاء البحث ليلقي الضوء على أهم الوسائل والآليات التي تتم بها إحياء السُّنَّة النبوية فمنها التي تتعلق بالتوعية العامة للمسلمين بضرورة نشر السُّنَّة النبوية والعمل بها، ومنها المتعلقة بالمادة العلمية للسنة النبوية، ومنها المتعلقة بالداعين إلى إحياء السُّنَّة النبوية والتمسك بها، وخُتم البحث بخاتمة مفيدة أوجز فيها خلاصة للنتائج التي توصل البحث إليها.

الكلمات المفتاحية: آليات، إحياء، السُّنَّة، مكانة، حجية.

إحياء الاسلام بين أحمد خان الهندي وجمال الدين الأفغاني دراسة تحليلية مقارنة

أ. د. فرست مرعي إسماعيل
Prof. Dr. Farsat Marie ISMAIL
جامعة زاخو فاكولتي العلوم الإنسانية زاخو/العراق
Firsat.ismail@uoz.edu.krd

لقد برزت حركات الاصلاح الاسلامي في الربع الاخير من القرن التاسع عشر الميلادي في كل من الهند والدولة العثمانية ومناطق أخرى من العالم الاسلامي، لاسيما وأن روادها قد انبهروا بالحضارة الغربية، وأن أجزاء عديدة من العالم الاسلامي قد وقعت فريسة للاستعمار الاوروبي، لذا حاول هؤلاء المصلحون القيام بحركة موائمة بين الاسلام ومتطلبات العصر، أي التوفيق بين الحياة والفكر الاسلاميين وبين مطالب الحضارة الغربية الحديثة.

فقد ظهر في الهند السير أحمد خان الهندي(1817 – 1890م)، وهو أحد كبار الشخصيات الاسلامية في الهند، وكان هذا الشخص يحاول القيام بحركة تحديدية في الاسلام لأن الانكليز كانوا قد سيطروا على الهند بعد ثورة عام1857م، وأن جحافل المبشرين والمستشرقين كانوا يجوبون الهند شمالاً وجنوباً للانتقاص من الاسلام وعده ديناً لا يصلح للوقت الحاضر. وقد سانده في اتجاهه هذا السيد أمير علي(1849 – 1928م)، غير ان الكثير من علماء المسلمين في الهند سموا هذه الحركة بالاعتزال الجديد؛ بسبب افتتان السيد احمد خان بالعلم الطبيعي والحضارة الغربية المادية، ؛ لذلك أنشأ الانكليز لهم عدة جمعيات ومعاهد لدعم فكرتهم مثل كلية عليكره، التي تستند على تفسير القرآن الكريم على أساس طبيعي، يناقض تماماً القول بالمعجزات وخوارق العادات، بالاضافة الى القول بأن النبوة غاية تحصل وتكتسب عن طريق الرياضة النفسية. وكان من تداعيات هذه الحركة ظهور الحركة القاديانية في الهند بدعم من الانكليز.

وفي الوقت نفسه فقد ظهر السيد جمال الدين الافغاني (1838 – 1897م) في الدولة العثمانية ودعا الى حركة إصلاح شاملة في جميع الميادين على أمل اللحاق بالركب الاوروبي المتطور، وسانده في ذلك الشيخ المصري محمد عبده(1849 –1905م) الذي حاول هو الاخر القيام بحركة إصلاح في مؤسسات الازهر، لذلك لقي الرجلان معارضة شديدة من علماء المسلمين التقليديين.

وكان من نتئج هذه الحركة ظهور حركات الاحياء الاسلامي المتمثلة في الجامعة الاسلامية بزعامة السلطان عبدالحميد الثاني، وحركة الاخوان المسلمين في مصر فيما بعد وغيرها.

هذا البحث يتكون من تمهيد وثلاثة مباحث وخاتمة وقائمة المصادر والمراجع

تمهيد: يتضمن لمحة عن حركات الاصلاح والنهضة في التاريخ الاسلامي.

المبحث الاول، حركة احياء أحمد خان الهندي ونتائجها.

المبحث الثاني: حركة إحياء جمال الدين الافغاني ونتائجها.

المبحث الثالث: دراسة تحليلية مقارنة بين نتائج الحركتين على الواقع الاسلامي المعاصر.

الكلمات المفتاحية: الاسلام، الاحياء، التجديد، أحمد خان الهندي، جمال الدين الافغاني.

فلسفة الاصلاح في فكر الشيخ البشير الابراهيمي

أ. د. مباركة حاجي
Prof. Dr. Hadji EMBARKA
جامعة الجزائر2، كلية العلوم الانسانية والاجتماعية /الجزائر
mbarka.hadji@gmail.com

يعد الشيخ العلامة البشير الابراهيمي علم من اعلام الفكر الاصلاحي في تاريخ الجزائر ، فهو قطب من اقطاب جمعية العلماء المسلمين بل وابرز مؤسسيها، في البداية كان نائبا لرئيسها الشيخ عبد الحميد ابن باديس، ثم رئيسا لها بعد وفاته ، حيث تجشم ورفاقه العلماء مغبة حمل رسالة التربية والإصلاح ،ونشر العقيدة الصحيحة ،ومحاربة البدع والخرافات والجهل والأمية ، باستخدام سلاح الكلمة لإصلاح الفرد والمجتمع و اعداد الاجيال الواعية . فلا يمكن الحديث عن المشروع النهضوي في الجزائر في العصر الحديث دون التوقف عند جهود جمعية العلماء المسلمين برآسة الشيخ الجليل عبد الحميد بن باديس الذي يعد رائدا من رواد الحركات الإصلاحية في العالم الغربي والإسلامي، فقد شهد بعبقريته واعترف بعظمة جهاده الكثير من علماء المشرق والغرب، كلإمام حسن البنا، والعلامة محمد الغزالي، والدكتور محمود قاسم، والمفكر مالك بن نبي، والفيلسوف جاك بيرك (JAQUES BERQUE) وشارل اندري جوليان (CHARLES ANDRE JULIEN) وغيرهم كثي اذا اعتبرنا الشيخ البشير الابراهيمي من ابرز مؤسسي جمعية العلماء المسلمين التي تعد مدرسة في الاصلاح وإعداد جيل الثورة والتحرير من براثين المستدمر الغاشم ، فماهي اهم الاسس التي بنى عليها الابراهيمي فلسفته الاصلاحية ؟

اذا اعتبرنا الشيخ البشير الابراهيمي من ابرز مؤسسي جمعية العلماء المسلمين التي تعد مدرسة في **الاصلاح** وإعداد جيل الثورة والتحرير من براثين المستدمر الغاشم ، فماهي اهم الاسس التي بنى عليها الابراهيمي فلسفته الاصلاحية ؟

-**أهمية الدراسة:** تكمن اهمية الدراسة في تحليل تجارب السابقين من علماء الاصلاح ودورهم في استنهاض الامم ، وإعداد الاجيال بالتربية والإصلاح لمواجهة العدو الغاصب ، وبناء الاوطان .

-محددات الدراسة: وسوف نعمد الى العناصر التالية :

1مكانة البشير الابراهيمي من جمعية العلماء المسلمين الجزائرية .
2فلسفته في التربية والتعليم .
3مفهوم الاصلاح الديني والاجتماعي .
4موقف الامام الابراهيمي من الاستدمار الفرنسي والعدوان الاسرائيلي على فلسطين .
خاتمة .

-**منهجية الدراسة:** وسوف نعمد الى المنهج الاستقرائي التحليلي بالوقوف على آثار الامام الابراهيمي التي جمعها نجله الدكتور احمد طالب الابراهيمي ، في عدة مجلدات ، اضافة الى بعض الدراسات التي تناولت ميراث جمعية العلماء عامة ، وفكر الشيخ البشير الابراهيمي خاصة .

الكلمات المفتاحية: الاصلاح، التربية، التعليم ، الثورة ، البناء ، جمعية العلماء.

تحليل مفهوم الإحياء في آيات القرآن من حيث سلوك الإنسان ومسؤوليته

Doç. Dr. Hakan UĞUR
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Konya /Türkiye hakanugur1@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2037-6091
Dr. Hacer ÇELİK
MEB Karatay Ali Ulvi Kurucu AİHL Öğretmeni, Konya /Türkiye
hacercelik-42@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0357-1928

جذر كلمة الإحياء " حيي" . فلفظ " حيي" في اللغة يدل على معنى الحياة، سواء أكان متعلقا بنبات بأن يكون طريا يهتز، أو بنار بأن تكون مشتعلة متقدة، أو بأرض بأن تكون خصبة، أو بليل بأن يسهر فيه بالعبادة و القيام. فإنما هو يدل على معنى البقاء والحفاظ على الحياة، كما في لفظي الإستحياء والتحية. وهذا اللفظ يجيئ على شيئ ما يكون فقد شيئا أو اختل فيه شيئ فأعاده إليه، فإحياء الميت إعادة الروح إليه، وجعله حيا من جديد، وإحياء النبات جعله أخضر نديا بعد أن كان جافا يابسا . وإحياء النار إعادة الإشتعال والإتقاد إليها. واحياء الأرض، إعادة الخصب والعمار إليها بعد أن انحلت وجف زرعها وصارت مواتا، حتى أنه أطلق على المطر والغيث لفظ "الحيا" لما له من دور في إحياء الأرض . الحي في كلام العرب خلاف الميت، والحيوان خلاف الموات. والحي من أسماء الله تعالى، فالله عز وجل الحي الباقي الذي لا يجوز عليه الموت ولا الفناء. وردت كلمة الحياة في القرآن على اوجه عديدة منها : نفخ الروح في صورة الإنسان بعد تمييزها, و محيي الحي بمعنى العاقل العارف، الحي بمعنى المهتدي، و الحياة بمعنى البقاء، و الحياة الروحاني والمعنوي، والحياة بعد الموت.

إن الإسلام في هذا العصر، يمر بغربة شديدة تشبه الغربة التي عاشها في بداية الأمر. فلقد إستولى الغزو الفكري والثقافي اليهودي والصليبي على أبناء هذه الأمة من كل ناحية، وتمكن من إفسادها وإبعادها عن الكثير من الأصول الدينية الإسلامية، حتى أصبح الكثير منهم ينتمي للإسلام بالإسم والهوية لا بالعقيدة والسلوك، يعيشون حياتهم في لهو ولعب منشغلين في شهوات الدنيا عن الإعداد للموت والحياة السرمدية. وأضحت عقيدتهم اليوم الآخر مجرد نظريات تقرأ وتدرس في الكتب والمدارس دون تأثير عملي على حياتهم و واقعهم. فبرغم الفساد والضياع الذي يعيشه الكثيرون، نجد مقابله صحوة إسلامية عظيمة في مختلف بقاع الأرض، ونجد الكثير من الدعاة والعلماء الذين يقفون في وجه أعداء الدين. ونجد العودة إلى حقائق الإسلام وقيمه ومبادئه، يزداد يوما بعد يوم. ومن باب المساهمة في هذه الصحوة الإسلامية، فقد قررنا بعد الاستعانة بالله إعداد هذا البحث تحت عنوان " تحليل مفهوم الإحياء في آيات القرآن من حيث سلوك الإنسان ومسؤوليته " ، لعلها تساهم في إحياء هذه الأمة، وإحياء قلوب أفرادها، وإيقاضهم من غفلتهم، وتحذيرهم لما ينتظرهم في الآخرة، وتشكيل سلوكهم حسب الآيات التي وردت فيها مفهوم الإحياء، و مساعدتهم على إدراك مسؤولياتهم نحو الإحياء. و قد قمنا من خلال هذا البحث، بإستعراض الآيات التي إشتملت على مفهوم الإحياء وتحليلها من جهة سلوك ومسؤولية الإنسان.

الكلمات المفتاحية: التفسير، القرآن الكريم، الإحياء، الحياة، مسؤولية الإنسان.

من الاحياء إلى التجديد

Halassa AMMAR
University of Casdi Merbah, Ouargla/Algeria
ammarhalassa@yayoo.fr

انطلق مفهوم الاحياء في التراث الإسلامي من المفهوم السلفي لهذا المصطلح الذي ينطلق من المقولة المأثورة عن إمام دار الهجرة مالك بن أنس الذي قال لا يصلح حال آخر هذه الأمة إلا بما صلح به آخرها .- مما يجعل استنادا على هذا المفهوم- مفهوم الاحياء يرتبط بمفهوم الإصلاح . وبهذا ينحصر جهد الاحيائيين في إعادة النسخة الأولى للإسلام كما هي مرة أخرى . ولكن سؤالا وجيها يعترض عملية البعث هذه وهو : هل يمكن أن نضمن أن ما تم استرجاعه يمثل بالفعل النسخة الأولى ؟ وحتى وإن سلمنا جدلا أنها تمثل النسخة الأولى فهل تستطيع أن تؤتي ثمارها في عصر غير عصرها وفي بيئة غير بيئتها ؟ ألا يمكن أن يكون التجديد أكثر وجاهة ونجاعة في العصر الحالي ؟ ألا يمكن اعتبار ما وصلت إليه الحركات الإحيائية في العصر الحالي من تعصب وجمود وترويج للإسلام البدوي ، لخير دليل على فشل المنهج الإحيائي ؟ ألا يمكن أن تكون مقولة الإمام مالك كلمة حق أريد بها باطل ؟ ومن ناحية أخرى ، ألا يمكن اعتبار تجارب الدول الإسلامية الرائدة من أمثال تركيا ومليزيا خير دليل على نجاعة المنهج التجديدي ؟ هذا ما ستحاول أن تجيب عنه هذه المداخلة .

الهدف: الوصول إلى أن منهج التجديد بمفهومه الحديث جدير بنقل المسلمين من التخلف إلى الحضارة.

المنهج : تعتمد هذه المداخلة على المنهج التاريخي لارتباط عناصرها بالأحداث التاريخية المختلفة . وهذا لايمنع من الاستفادة من بعض الاجراءات المنهجية التي تخدم الموضوع مثل : الوصف ، والتحليل ، والمقارنة ، والاستقراء .

بعض نتائج البحث

عدم صلاحية الاحياء في العصر الحالي

لا بد من تبني منهج المجددين لولوج عتبات الحضارة

لابد من الاستفادة من التراث الإحيائي لربط حاضر الأمة بماضيها

لابد من الاستفادة من تجارب الدول الرائدة في هذا المجال

بعض مراجع البحث

إحياء علوم الدين للغزالي

شروط النهضة ، وجهة العالم الإسلامي مالك بن نبي

السنة بين أهل الفقه والحديث محمد الغزالي

الفكر الاسلامي المعاصر غازي التوبة

الكلمات المفتاحية: الاحياء، التجديد، الاصلاح النهضة.

النظر المقاصدي لمقاربة التشهيد الإنساني مقاربة تحليلية موضوعاتية في فكر الدكتور طه عبد الرحمن

الدكتورعماد المرزوق
Associate Prof. Imad EL MERZOUK
Zayed University, United Arab Emirates
Imad.ELMerzouk@zu.ac.ae

نستفتح بالذي هو خير ونصلي ونسلم على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه وسلم:

استوقفني إشكال عميق بعد اطلاعي على كتاب"حوارات من أجل المستقبل"، لمصنفه طه عبد الرحمن، يقول فيه"إن الدعوة السليمة إلى التجديد هي تلك التي تجعل من الإنسان العربي أو الإنسان المسلم، لا آلة، أي منظومة ميتة من الوسائل، والوقائع وإنما تجعل منه آية أي مجموعة حية من المقاصد والقيم.. "

من هذا المنطق كان تصوري لإعداد هذه الورقة مرتهنا بهيكل مؤسس على دعامتين: الأولى القوة الروحية لتجديد الإنسان المسلم تجديداً وإحياءً، والثانية كمال القوة العقلية لإثبات، أي اليقظة، أنها عاقلة قوة وفعلاً.

وإيمانا مني بمركزية الإنسان في سياق المرجعيات المختلفة، فقد ارتأيت وسم مقالتي ب"النظر المقاصدي لمقاربة التشهيد الإنساني في فكر الدكتور طه عبد الرحمن"، ولعل هذا الاختيار مؤسس على منهج فريد في المعالجة والتحليل، مذيل بجملة تساؤلات تؤصل للنازلة.

فما موقع سؤال القيم في فكر الدكتور طه عبد الرحمن -بين الكونية والخصوصية-؟، وكيف ينظر د.طه للعمل الديني الانساني؟ وما هي الأسس اللازمة لمواجهة التقليد المنهجي الذي أنشأه العلمانيون في تناولهم لإشكال علاقة الإنسان بين الديني والسياسي؟وهل هناك ميكانيزمات محددة لمعالجة إشكالية بناء المصطلح بين الإبداع والإتباع؟...هذه الأسئلة المحورية...، سأحاول عرضها باعتبارها أركان الدراسة التي سأؤسس لها أهدافا عامة وأخرى إجرائية تنظر لما يحفظ للإنسان كينونته ويقيم له الوجود المثالي في العالم المرئي، ولعل تأملنا في كلي فكر طه عبد الرحمن سيفسح أمامنا رؤية إحيائية تجديدية تكشف قصد الشارع من الخلق، وإبرازا للدلالات الناظمة لهذا المنهج.

لنظم تصميم عملي محكم يراعي أهداف المؤتمر العلمي، فقد مهّدت له بحثا تمهيديا حول الدراسة النظرية لمقاربة التشهيد الإنساني، لأنتقل لاحقا لبيان كيفية توظيف د. طه عبد الرحمن ل "التشهيد"ومنهجه في إعماله من خلال مباحث خمسة :

المبحث الأول: أثر تنقل القيم الأخلاقية في محو مظاهر العمل والتجزيء الخلقي؛

المبحث الثاني: أثر الاختلاف الفكري في تفعيل الإيمان وجهد الارتقاء؛

المبحث الثالث: مناهج دراسة التراث الإنساني بين الوافد والأهلي؛

المبحث الرابع: التشهيد ونقض مسلمة التسييد؛

المبحث الخامس: النسبة الإئتمائية والتحرر الروحي.

خاتمة

الكلمات المفتاحية: التشهيد، الائتمانية، التجديد، الاحياء، النظر المقاصدي، طه عبد الرحمن.

النهضة الفقهية للأسرة بين الأصالة والتغيير مناهضة العنف الأسري أنموذجا

أ. د. إسماعيل أبابكر علي البامرني
Prof. Dr. Ismael Ababakr Ali AL BAMARNI
جامعة دهوك، كلية القانون والسياسة /العراق
Ismael.ali@uod.ac

لا تخلو الأسرة من نزاعات وعنف أسري لأسباب عديدة كالاختلاف بين الزوجين في الأيدولوجيات والرغبات والانتماء العرقي.

ومما يؤسف له ان العنف الأسري يسنده البعض من حيث المشروعية الى أحكام الفقه الإسلامي المستنبطة من النصوص الشرعية.

وهنا يتعين علينا أن نعي حقيقة مشروعية العنف الذي يمارس داخل الأسرة باسم الإسلام وفقهه. وقد وجدت العديد من الدراسات تشير الى شرعنة العنف الذي يمارسه الزوج استنادا الى قوله تبارك وتعالى "واللاتي تخافون نشوزهن فعظوهن واهجروهن في المضاجع واضربوهن" وبعد ذلك يبررون عنفهم استنادا الى حديث الرسول عليه الصلاة والسلام "ولكم عليهن أن لا يوطئن فرشكم أحدا تكرهونه، فإن فعلن ذلك فاضربوهن ضربا غير مبرح".

وقد ارتأيت أن أقابل بين هذه النصوص الشرعية وبين جسامة العنف، وخاصة الذي يمارسه الرجال ضد النساء، وهل هذا ما يقبله الشرع؟ فرأيت ان النصوص قد أسيء فهمها واستخدمت في غير مجالها استنادا الى أفهام سقيمة ومريضة ورغبوية لا أكثر. وأن سنة الرسول وسيرته يتناقض مع الواقع المؤلم. وهنا أدركت أن هناك مفهوما ومقصودا آخر يريده الإسلام من نصوصه الشرعية لا تلك المفاهيم والمقاصد التي تحقق رغبات ذكورية تستند الى فكر ضيق. ووجدت أننا يجب أن نكون نحن كما تريده النصوص الشرعية لا العكس.

وفي ضوء المفاهيم الحقيقية للنصوص الشرعية تستعيد الأسرة نهضتها الفقهية والفكرية مؤسسا على ما يريده الاسلام. فالأسرة بعد ذلك وإن كانت لن تخلو من النزاع إلا أنها قد تخلو من العنف تطبيقا لمفاهيم الإسلام الحقيقية وتحقيقا لمقاصده. ووجدت هذا من بيان الرسول عليه الصلاة والسلام حينما قال لأصحابه موجها لهم رسالة الإسلام الحقيقية في التعامل مع النساء " لن يضرب خياركم" وهذا ما أكده الشافعي حينما فهم تلك الحقيقة معقبا على قول الرسول. فقال: "ونختار له من ذلك ما اختار رسول الله صلى الله عليه وسلم".

<u>وقد اعتمدت على مصادر منها:</u>

1. القران الكريم.
2. صحيح مسلم، الامام مسلم.
3. معرفة السنن والآثار، أبو بكر البيهقي.
4. المصنف في الأحاديث والآثار، أبو بكر بن أبي شيبة.
5. التَّنويرُ شَرْحُ الجَامِع الصَّغِيرِ، محمد بن إسماعيل.

6. البحر المحيط الثجاج في شرح صحيح الإمام مسلم بن الحجاج، محمد بن علي بن آدم بن موسى.
الكلمات المفتاحية: العنف الأسري، الاصالة، الفهم، النهضة.

المفهوم النهضوي للتصوف عند الشيخ محمد سعيد رمضان البوطي

أ. د. إسماعيل ابابكر علي البامرني
Prof. Dr. Ismael Ababakr Ali AL BAMARNI
جامعة دهوك كلية القانون دهوك/العراق
Ismael.ali@uod.ac
أ. د. عابد حسن جميل
Prof. Dr. Abid Hasan JAMIL
جامعة دهوك كلية القانون دهوك/العراق

الدكتور محمد سعيد رمضان البوطي الذي ولد عام ١٩٢٩ في قصبة جزيري من أسرة دينية مشهورة بالتقوى كان عالما جليلا وفقيها ومفسرا وشيخا يجمع بين الفكر والفقه والتصوف والعقيدة. كان عالما جمع علوم الشريعة إلى أن لقي ربه شهيدا سنة 2013 وهو يلقي محاضرة في تفسير القرآن الكريم في المسجد في دمشق في سوريا.

التصوف اسم حادث لواقع ومسمى قديم فهو ليس مجرد أذكار وأوراد يؤديها المتصوف. بل إنه حالة من النسك تزكّي النفس وتطهّرها من آثام الدنيا ومتعلقاتها التي تمنع الوصول الى مراد قوله تبارك وتعالى {قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا (9)} [الشمس: 9]. لقد كانت النهضة الفكرية للتصوف نابعة من حقيقة الدين. ومن هنا فان البوطي أكد على ان التصوف الحق الذي ينهض الأفراد والامة من غفلتها ليس ذلك الذكر الذي يعزل الناس في وحدتهم. بل الجهاد الحقيقي في قوله تعالى "وجاهدوا في الله حق جهاده" هو التصوف نفسه. ولن يكون الجهاد حقيقيا إلا إذا تفرع عنه وانبثق عنه الجهاد بالمال والنفس. ومن هنا فإن القول بوجوب الاعتكاف والانعزال عن الحياة ومتطلباتها كشرط للتصوف فإنه في نظر البوطي واقع لا يمت الى الإسلام ولا الى التصوف المشروع بأية صلة.

ومن هذه الزاوية أخذ البوطي على عاتقه توضيح خطأ المتصوفة حينما خرجوا عن مراد الله في تزكية النفس، ووضح تشدد السلفية في عدم قبول ما عند الصوفية من طرائق لسمو الروح وتزكيتها. وحدد أن المشكلة تكمن في أفعال الناس وسلوكهم لا في المصطلحات. حيث يقول عن طرق الصوفية "فإن رأيتها داخلة في معاني الكتاب والسنة... فهي من جوهر الدين ولبّه". وكأن البوطي يقول عن التصوف وحقيقته التي تتطابق مع جوهر الإسلام:

علم التصوّف علم ليس يعرفه ... إلا أخو فطنة بالحق معروف
وليس يعرفه من ليس يشهده ... وكيف يشهد ضوء الشمس مكفوف.

<u>اعتمدنا على مصادر عديدة منها:</u>

1. السلفية مرحلة زمنية مباركة لا مذهب إسلامي، الدكتور محمد سعيد رمضان البوطي.
2. والدي القصة الكاملة لحياة الشيخ ملا رمضان البوطي، د. محمد سعيد رمضان البوطي.
3. قوت القلوب في معاملة المحبوب ووصف طريق المريد إلى مقام التوحيد، محمد بن علي بن عطية الحارثي، أبو طالب المكي.

دور المؤسسات القرآنية المعاصرة في إحياء ونهضة علم القراءات

أستاذة محاضرة إسراء محمود عيد
Öğr. Gör. İsraa Mahmood EID
Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Mardin /Türkiye
israaeidd@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9102-6665

علم القراءات من أشرف العلوم لتعلقه بكتاب الله تعالى، وللأسف فقد خفت سناه في هذا العصر وعزف عنه كثير من طلاب العلم، لذا انبرى لإحياء هذا العلم العديد من العلماء في المراكز التعليمية، وجاء هذا البحث بهدف تسليط الضوء على بعض المراكز القرآنية التي عنيت بنشر القراءات وإيصالها إلى كل أرجاء المعمورة مستخدمة المنهج الاستقرائي والوصفي والتحليلي.

كما تهدف هذه الدراسة إلى بيان طبيعة عمل هذه المراكز والمواقع الإلكترونية ودورها في إحياء ونهضة علم القراءات، مع عرض لأبرز ايجابياتها وأهم العقبات التي تحول دون تحقيق أهدافها.

وسيتم تقسيم الدراسة إلى قسمين، القسم الأول يتحدث عن مراكز تعليم القراءات والتي من أبرزها: مجمع القرآن الكريم في الشارقة بدولة الإمارات العربية، ومركز اقرأ للقراءات والدراسات القرآنية في الجامعة الأمريكية في الصومال، ومركز القراءات القرآنية في جمعية المحافظة على القرآن الكريم في الأردن.

والقسم الثاني يتحدث عن أهم المواقع الإلكترونية الخادمة للقراءات القرآنية، ومن أبرزها: موقع مقرأة جامع الملك خالد، موقع إجازة اونلاين، موقع الشيخ أحمد همام إجازات أون لاين في القراءات والمتون، موقع التيسير، موقع الدكتور محمد سالم محيسن، مقرأة الأكاديمية الإسلامية، موقع مقرأة الحرمين، وموقع مشكاة.

إن وجود هذه المراكز القرآنية والمواقع الإلكترونية سيسفر عن نتائج عظيمة منها:

1-تخريج جيل يعتني بدراسة القراءات المتواترة التي نزل بها القرآن الكريم دراسة نظرية تطبيقية، كما يهتم بأحكام التلاوة والتجويد.

2-إعداد سفراء من الخريجين يعملون على نشر القراءات القرآنية روايةً ودرايةً يتحلون بأخلاق وآداب أهل القران.

3-تهيئة الخريجين للعمل على نشر التواصل مع مؤسسات المجتمع لنشر الوعي الديني والثقافي.

4-إكساب الطالب المهارة العالية على قراءة القرآن كاملًا بالقراءات العشر المتواترة، وتأهيله للحصول على السند المتصل برسول الله صلى الله عليه وسلم من خلال قراءته على الشيوخ المجازين.

5-إحياء هذا العلم الشريف، وصونه من الاندثار والإندراس.

التفكرعند الصوفيه من خلال القرآن الكريم والسنة النبوية

أ.م.د. عز الدين حسن جميل الاتروشي
Prof. Dr. Izz al-Din Hassan Jamil AL-ATROUSHI
جامعة زاخو فاكولتي العلوم الإنسانية قسم الدراسات الإسلامية زاخو/العراق
atroshya@yahoo.com

لقد وهب الله سبحانه وتعالى الانسان العقل والقدرة على التفكير بحيث تمكنه من النظر والبحث في الاشياء, وان قدرة الانسان على التفكير هي التي جعلته اهلاً للتكليف بالعبادات وتحمل مسؤولية الاختيار والارادة, وهذا هو ما جعله اهلاً للخلافة في الارض, وقد دعا القرآن الكريم دعوة صريحة الى التفكير فقد حث الله سبحانه وتعالى الانسان على التفكير والنظر في الكون والتأمل في الظواهر الكونية المختلفة, قال تعالى:((قل سيروا في الارض فأنظروا كيف بدأ الخلق)) كما حث الانسان على تحصيل العلم ومعرفة سنن الله وقوانينه في جميع ميادين العلوم المختلفة قال تعالى((افلا ينظرون الى الابل كيف خلقت والى السماء كيف رفعت والى الجبال كيف نصبت والى الارض كيف سطحت))وقد بين القرآن الكريم اهمية التفكير في حياة الاسان ورفع من قيمة الانسان قال تعالى:((قل هل يستوي الذين يعلمون والذين لا يعلمون)) ومع ذلك حط القرآن الكريم من شأن من لا يستخدم عقله وتفكيره بأن جعله ادنى درجة من الحيوان حيث قال تعالى:((ان شر الدواب عند الله الصم البكم الذين لا يعقلون)) وقد ورد في فضل التفكر والحث عليه آيات واحاديث كثيرة, قال الامام الغزالي رحمه الله تعالى:((كثر الحث في كتاب الله على التدبر والاعتبار والنظر والافتكار ولا يخفى ان الفكر هو مفتاح الانوار ومبدأ الاستبصار)) وقال الامام ابن القيم: ((الفكر في آلاء الله ونعمه وامره ونهيه وطرق العلم به وبأسمائه وصفاته من كتابه وسنة نبيه وما والاهما يثمر لصاحبه المحبة والمعرفة)) وقد دعا رسول الله صلى الله عليه وسلم كذلك الى التفكير في آيات الله في بديع خلقه,فالتأمل والتفكير في خلق الله سبحانه وتعالى من افضل انواع العبادة ونهى عن التفكير في ذات الله , فعن ابن عباس: ان قوماً تفكروا في الله عز وجل فقال النبي عليه الصلاة والسلام:((تفكروا في خلق الله ولا تتفكروا في الله فانكم لن تقدروا قدره)).

أهمية البحث:

ان اعمال الفكر في الكون والبحث والتنقيب في هذا العالم, يثمر تطوراً وتقدماً ترقى به أمتنا وتقود به الأمم, وكان المسلمون اولى من غيرهم بالصعود على ظهر القمر, وكان من الواجب عليهم ان يكونوا من اسبق الأمم الى تطور حضاري نافع لأن دينهم أمرهم بهذا وحثهم عليه .

أهداف البحث:

1- بيان ان تفكير الانسان معرض للخطأ فقد يعترض التفكير بعض العوائق فتحرفه عن طريقه السوي وتحول بينه وبين الوصول للحقيقة .

2- ضرورة القيام بجمع اكبر قدر من البيانات المتعلقة بالموضوع الذي يفكر الانسان فيه كي يكون تفكيره سليماً يؤدي به الى معرفة الحقيقة,وذلك عن طريق الملاحظة الدقيقة والبحث العلمي المنظم.

منهج البحث:

ربطت موضوعات البحث بآيات القرآن الكريم, وعزوت الآيات الى سورها وارقامها , وذكرت الاحاديث المتعلقة بالبحث وخرجت تلك الاحاديث كلها, وقد قمت بتقسيم البحث الى مقدمة واربعة مباحث وخاتمة .

المبحث الأول: وفيه تعريف التفكر لغة واصطلاحاً ويندرج تحته مطلبان :

المطلب الأول: التفكر لغة .

المطلب الثاني: التفكر اصطلاحاً .

المبحث الثاني: حقيقة التفكر والحث عليه في الكتاب والسنة وجعلته في مطلبين:

المطلب الأول: حقيقة التفكر .

المطلب الثاني: الحث عليه من الكتاب والسنة .

المبحث الثالث: اقسام التفكر وثمراته, ويندرج تحته مطلبان :

المطلب الأول: اقسام التفكر .

المطلب الثاني: ثمرات التفكر .

المبحث الرابع: خطوات التفكير في حل المشكلات, والعوامل التي تعوق التفكير وتؤدي الى جموده, ويندرج تحته مطلبان:

المطلب الأول : خوات التفكير في حل المشكلات .

المطلب الثاني: العوامل التي تعوق التفكير وتؤدي الى جموده .

الخاتمة: وفيها ملخص البحث, والمصادر والمراجع .

واخيراً اود ان اقول ان هذا البحث الهام متواضع في الدعوة الى التفكر في آيات الله سبحانه وتعالى واحاديث الرسول الكريم عليه افضل الصلاة والتسليم, لأن من تفكر في عظمة ربه, وعظم ذنبه, وضعف نفسه , وتدبر في آيات ربه, واسأل الله سبحانه وتعالى في عملي هذا الاخلاص والقبول,وان يكتب لمؤتمركم العلمي كل النجاح والتوفيق والحمدلله أولاً واخرا.

الكلمات المفتاحية : التفكر؛ الصوفية؛ القرآن الكريم؛ التفسير .

السلطان صلاح الدين الايوبي (ت 589 ه / 1193م) واحياء المذهب السُنـي (دراسة تاريخية في الاجراءات الممهدة لمشروع الاحياء)

أ. د. كرفان محمد احمد
Prof. Dr. Karavan AHMED
جامعة دهوك كلية التربية الاساسية قسم العلوم الاجتماعية اميدي
karavan.ahmed@uod.ac
أ. د. درويش يوسف حسن
جامعة دهوك كلية العلوم الانسانية قسم التاريخ
darwesh.yousif@uod.ac

تهدف هذه الدراسة الى التصدي لموضوع مهم في التاريخ الاسلامي عموما والتاريخ الايوبي على وجه الخصوص ، الا وهو تتبع الخطوات الرئيسية لمشروع احياء المذهب السني ، ذلك المذهب الذي حذف نهائيا من واقع الحياة اليومية في مصر على يد الخلفاء الفاطميين لاكثر من مائتي سنة ، وقدر الله تعالى في النصف الثاني من القرن السادس الهجري / الثاني عشر الميلادي ، ان يهيأ في بلاد الشام ومصر شخصيتين تاريخيتين على جانب كبير من الانسانية والشجاعة والشعور بالمسوولية في سبيل اعادة احياء المذهب السني الا مصر الا وهما كل من السلطان العادل نورالدين زنكي والقائد الاسفهسلار (صلاح الدين الايوبي – السلطان لاحقا) ، حيث سخرا كل الجهود ووظفوا كل الخبرات ، لكي تاتي بثمارها وتعود مصر سنيّة مرة اخرى الى ظل الخلافة العباسية ، التي دابت خلفاؤها العمل من اجل تحقيق تلك الغاية ، وتحقق ذلك بعد ان خطى صلاح الدين العديد من الخطوات التي رسمها وعمل على تطبيقها ونجح مسعاه في استعادة مصر سنية .

اولا- دوافع اختيار الموضوع :

1 – رغبة الباحثين في التصدي لموضوع اعادة الهيبة للخلافة الاسلامية السنيّة الى مصر .
2 – رصد الظروف التاريخية التي ساعدت صلاح الدين الايوبي على احياء المذهب السنّي الى مصر.
3 – الوقوف عن قرب على موقف الخلافة العباسية من التغيير المذهبي الذي حصل في مصر.

ثانيا ـ اهمية الدراسة :

اما اهمية هذه الدراسة فتبرز من خلال النقاط التالية :

1 – التعرف على شخصية صلاح الدين الايوبي والظروف التي حملته على المسير الى مصر.
2 – معرفة الاحوال التي ادت الى دخول مصر في الدائرة الشيعية الفاطمية .
3 – ابراز الجهود التي صرفت من قبل نورالدين محمود وصلاح الدين الايوبي من اجل اعادة المذهب السنّي الى مصر .

ثالثا – اشكالية الدراسة :

1 – ماهي العوامل التي دفعت بصلاح الدين الايوبي الى التفكير في احياء المذهب السنّي الى مصر .
2 – الى اي مدى ساعدته الظروف السياسية في مصر لانجاح مشروعه الاحيائي ذلك ؟
3 – كيف تمكن من احياء المذهب السنّي الى مصر .
4 – ماهي ردود الافعال الشيعية على احياء صلاح الدين للمذهب السنّي .

رابعا – الاطار العام للموضوع :

الاطار الزماني ، يتحدد بالمرحلة التي تحرك فيها صلاح الدين من اجل احياء المذهب السنّي والغاء المذهب الشيعي ، بين السنوات ، 564-567 ه . اما الاطار المكاني ، فيتركز في مصر تحديدا .

خامسا – تقسيمات الموضوع :

تتالف هذه الدراسة من مقدمة وخاتمة ، فضلا عن مباحث ثلاث ، الاول يتعلق بشخصية صلاح الدين الايوبي وسيرته ، اما المبحث الثاني فقد كرس للظروف السياسية التي ساعدت صلاح الدين على احياء المذهب السني ، بينما المبحث الثالث فخصص ، للحديث عن الاجراءات التي اتخذها صلاح الدين الايوبي لانهاء المذهب الشيعي ، واحياء المذهب السنّي الى مصر .

سادسا – مصادر الدراسة :

اعتمدت هذه الدراسة على جملة من المصادر الرئيسية ، ولاسيما المعاصرة لتاريخ الدولة الايوبية ، وياتي في مقدمتها ، كتاب (البرق الشامي) للعماد الاصفهاني (ت 597 ه / 1200م) ، باختصار البنداري المسمى (سنا البرق الشامي) باعتبار ان الجزء المتضمن حوادث السنوات (564 – 467 ه) مفقود . وهناك كتاب (الكامل في التاريخ)، لابن الاثير الجزري (ت 630ه / 1232م) ، وهو يعد المسجل النقدي لعصر السلطان صلاح الدين الايوبي ، كما هناك (النوادر السلطانية والمحاسن اليوسفية) لابن شداد الموصلي (ت 632ه / 1234م) ، فضلا عن كتاب (التكملة لوفيات النقلة) للمنذري (ت 656 ه / 1258 م) ، حيث القى الضوء على ترجمة السلطان صلاح الدين وضمن ترجمته اهم الإجراءات التي قام بها لاحياء المذهب السني ، ولاننسى كتاب (الروضتين في اخبار الدولتين النورية والصلاحية) لابي شامة المقدسي (ت 665 ه / 1266 م) ، الى جانب مصنف التراجم الاربلي (وفيات الاعيان في انباء أبناء الزمان) لابن خلكان (ت 681ه / 1282م) ، بالإضافة الى (مفرج الكروب في اخبار بني أيوب) لابن واصل الحموي (ت 697ه / 1298م) ، يضاف اليهم كتاب (المختصر في اخبار البشر) لابي الفداء الايوبي (ت 732 ه / 1331م) ، و(تاريخ الإسلام ووفيات المشاهير والاعلام) و(سيرة اعلام النبلاء) للذهبي (ت 748ه / 1347 م) . فضلا عن عدد اخر من المصادر الاصيلة والمراجع الثانوية والدراسات والمقالات الاكاديمية مثبتة في قائمة المصادر والمراجع الملحقة بالبحث .

الكلمات المفتاحية: صلاح الدين، الاحياء، المذهب السنّي، التاريخ الإسلامي.

دور المستشرقين في بناء النهضة الاسلامية بين تصورات فؤاد سزكين ومالك بن نبي

أ. د. مليكة مذكور
Prof. Dr. Malika MEDKOUR
جامعة حسيبة بن بوعلي، كلية العلوم الإنسانية والاجتماعية، الشلف / الجزائر
medkour.malika@yahoo.fr

مما لاشك فيه أن الدراسات الإستشراقية المتخصصة ساهمت في النهضة الإسلامية الحديثة من خلال الكثير من الجهود المثمرة التي وفرت علينا الجهد والوقت، سواء من خلال ما كتب باللغة العربية أو ما كتب عن التراث العربي الإسلامي بلغات متعددة ساهمت ترجمتها في اكتشاف تراثنا المفقود، إلا أن هذه الدراسات منها ما كتب بأمانة علمية وكان هدفه البحث عن حقائق الأمور، ومنها ما كتب بطريقة شوهت التراث وزيفته.

وقد تصدى كل من فؤاد سزكين ومالك بن نبي لهذه الظاهرة بكشف عثرات المستشرقين وهفواتهم ومزالقهم في قراءة التراث العربي الاسلامي، وان كان هدفهما واحدا هو البحث عن النهضة المنشودة، إلا أن منهج كل منها كان مختلفا، فقد تبنى فؤاد سزكين طريق البحث عن النهضة من خلال منهج إحياء التراث العربي الاسلامي ورد الاعتبار له لإعادة العلوم العربية الإسلامية إلى مكانتها الحقيقية في تاريخ العلم، بينما كان لمالك بن نبي نظرة مستقبلية ترى أن التمسك بتصحيح تراثنا وقرائته قراءة ابستيمولوجية والنظرة الارتدادية للماضي من خلال الحفر في النصوص التي تركوها، ونشر مؤلفاتهم لا تنفعنا في الدفع إلى الأمام، ولا تساعدنا مثل هذه الحقائق في تحقيق انطلاقة علمية حقيقية في عصرنا؟ خاصة أننا أمام مجتمعات متطورة علميا وتكنولوجيا .

الاشكالية : ما الفرق بين المشروع النهضوي لفؤاد سزكين ومالك بن نبي وكيف كانت مقاربتهما لدور ومواقف المستشرقين؟.

ولتحليل هذه الاشكالية سنعمد إلى المزج بين عدة مناهج منها المنهج التحليلي المقارن لتحليل هذه المشاريع النهضوية وإبراز الفروق بينهما.

بهدف الوقوف على مختلف التصورات والحلول المطروحة في عصرنا للنهضة والتطور، والوقوف على ما تحقق منها وما يُنتظر منا لتحقيقه.

الكلمات المفتاحية: المستشرقين، احياء التراث الاسلامي، التجديد، النهضة، فؤاد سزكين، مالك بن نبي.

تجديد الخطاب الديني: دوافعه وضوابطه

أ. د. محمد محمود كالو
Mohamed KALOU
Adıyaman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Adıyaman /Türkiye
mkalu@adiyaman.edu.tr

لقد أثارت قضية تجديد الخطاب الديني جدلاً كثيراً في المجتمعات الإسلامية، فتبنى فكرة التجديد العديد من الدارسين، ورأوا أن عملية تجديد الخطاب الديني ضرورة حتمية، لصعوبة مخاطبة الأمة باللغة الفقهية الرصينة التي صيغت بها المتون العلمية والتي لا يقدر على فهمها إلا طلبة العلم، بينما يصعب فهمها على كثير من الناس، مما يستلزم خطاباً يراعي فيه التغييرات التي تطرأ على الحياة كما يراعى فيه العرف، وخاصةً أن بعض المفاهيم الدينية قد تسبب في كوارث عديدة منها كارثة الإرهاب.

وآخرون رأوا أن مصطلح التجديد ارتبط بدعاةٍ أرادوا هدم كلِّ شيء، وطمس الهوية الإسلاميَّة، ومعظم حديثهم يرتبط بالغرب والسعي إليه وتقليده، فما الحاجة إلى تجديد الخطاب الديني؟ وما دوافعه وضوابطه؟ وما تأثير هذه الدعوة على المسلمين؟ وما مستقبل دعوة التجديد؟ وما موقف المسلمين منها؟

تهدف هذه الورقة للإجابة عن هذه الأسئلة وغيرها، حتى يتسنى التمييز بين التجديد المنضبط الصحيح والتجديد المنحرف.

الكلمات المفتاحية: تجديد، الخطاب، الدوافع، الأهداف.

النهضة الاجتماعية في السنة النبوية

الدكتور محسن إبراهيم أحمد
Dr. Mohsen Ibrahim AHMED
جامعة دهوك، كلية العلوم الإنسانية، دهوك/ العراق

جاءت الشريعة الإسلامية بمجموعة من الأحكام والعقائد أوجب بها الإنسان المسلم بالالتزام بها حتى يكون فرداً صالحاً في مجتمعه ومن هذه الأحكام التي شدد الاسلام عليها هو الأحكام الأخلاقية وخاصة ما هو متعلقاً بالأسرة المسلمة سواء من ناحية علاقة الرجل مع زوجته أو مع أولاده من بنين وبنات حتى تختلف هذه البنية الأساسية عن غيرها وتكون أسرة سعيدة يتربى من خلالها الأولاد تربية إسلامية صحيحة فبصلاحها تكون المجتمع سليما وصالحاً للعيش لأفرادها وتكون هذه الأسر سبباً للنهوض بالمجتمع نحو الغايات العليا من التقدم سواء من الناحية الإجتماعية أو الإقتصادية بل يشمل جميع نواحي الحياة، سنحاول من خلال هذه الدراسة المتواضعة الإشارة إلى هذه المسائل الإجتماعية التي حث الإسلام عليها وسنذكر النصوص النبوية المتناثرة في كتب السنة التي أشارت إلى هذه الأخلاقيات السامية التي بها تسعد الفرد والمجتمع معاً.

مشروع النهضة والإصلاح عند الأستاذ بديع الزمان سعيد النورسي

محمد أبو الخير السيد
Muhammed SEYYİD
جامعة السلطان محمد الفاتح الوقفية بإسطنبول
abolkhair1st@gmail.com

تلقي هذه الورقة الضوء على المشروع الإصلاحي والنهضوي الذي دعا إليه وباشره الأستاذ المجدد بديع الزمان سعيد النورسي، فمن خلال استعراض سيرة حياته المدونة والتاريخ القريب، وكذا من خلال قراءة تحليلية لرسائل النور التي تمثل الخطاب النظري والمنهجي لهذا المشروع، يتبين لنا أن الأستاذ النورسي قدَّم ومارس أحد أهم المشاريع الإصلاحية والتجديدية في القرن العشرين.

إن أهم الأسس التي يقوم عليها مشروع النورسي وتمثل معالمَه هي: (1) تجديد تلقي الوحي باعتباره جوابًا على أسئلة الإنسان الكبرى، و(2) المفاصلة مع الحداثة الغربية ومخرجاتها نقدًا وتقويمًا، و(3) تحرير الإنسان من خلال الإيمان التحقيقي، و(4) إخراج الإنسان المستخلف عبر مشروع (المدرسة الزهراء).

وبعد أن تستعرض الورقة هذه المعالم النظرية والفكرية بالقدر الكافي، تنتقل إلى استعراض التجربة العملية لهذا المشروع، وترى الورقة أن لدعوة النور في تركيا الجمهورية تجربة متفردة في الحركة، تمتاز عن الحركات الأخرى في العالم العربي والإسلامي، وهي جديرة بالاستعراض والإفادة مع التنبيه إلى ما يحمل طابع الخصوصية وما يقبل التعميم، وتعرض الورقة لأهم سمات دعوة النور ونمط حركتها وانتشارها مقارنة بالحركات الأخرى في العالم العربي والإسلامي (الإخوان المسلمين والدعوة السلفية في النصف الأول من القرن العشرين).

في ختام البحث تتساءل الورقة: بعد مضي قرابة قرن على مشروع النورسي، وأكثر من نصف قرن على رحيله، ماذا بقي من مشروعه؟ وهل استنفد إمكاناته؟ وماذا يمكن أن يقدم لنا في زماننا الراهن؟ تختم الورقة بحثها بالإجابة عن هذه الأسئلة الملحَّة.

يؤمن مُعِدُّ البحث أن لدى النورسي الشيء الكثير الذي يمكن أن يسهم في الإجابة عن أسئلة التجديد والإصلاح، ويحدد الموقف من الحداثة، ويثري مشروع النهوض، كما يؤمن بضرورة مقاربة هذا المشروع وإعادة قراءته من زوايا شتى.

اعتمد البحث على قراءة تحليلية لرسائل النور وسيرة الأستاذ النورسي بلغتها الأصلية وترجمتها العربية، إضافة إلى مراجع متنوعة حول تاريخ تركيا الحديث، وتجارب الحركات الإسلامية.

الكلمات المفتاحية: النورسي إصلاحيًّا مجدِّدًا، تجديد تلقي الوحي، تحقيق الإيمان، الموقف من الحداثة، المدرسة الزهراء.

التفاعل بين حركة التجديد في علم الحديث والمجالات العلمية المعاصرة في العالم العربي

الأستاذ: محمد سيد بلابان
Muhammet Seyyit BALABAN
جامعة اليرموك، كلية الدراسات العليا، إربد/الأردن
muhammed.seyyid42@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3191-8629
طالب الدكتوراه: محمد أمين أرديم
Muhammed Emin ERDİM
الجامعة الأرنية، كلية الدراسات العليا، عمان/الأردن
erdimmuhammedemin@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4288-0475

بدأت معالِم ظاهرة التجديد تتبلور في العالم الإسلامي على وجه التقريب منذ بدء حركة التحقيق في مختلف العلوم الإسلامية بشكل عام، وفي علم الحديث بوجه خاص، بل وساهمت هذه الظاهرة في إحياء السنة النبوية في مجالات علمية معاصرة، كما كان لها دور في قمع البدع، ومعالجة المشكلات في ضوء السنة النبوية في عصرنا هذا، كما كان لها أثر في تمهيد الطريق إلى فهم جديد للنصوص وربطها بالعلوم العصرية، وتصحيح الأفكار الخاطئة وفق الرؤية الإسلامية. فظهر في علم الحديث عدة مجالات علمية أهمها: الحديث الموضوعي، والإعجاز العلمي، والحديث التحليلي، والحديث الموضوعي التحليلي، اقتصرت هذه الدراسة على الحديث الموضوعي والإعجاز العلمي لأهميتهما البالغة، ولدورهما الفعال في المجالات الأخرى في الدراسات الحديثية.

توصلت هذه الدراسة إلى مجموعة من النتائج، أهمها: أن محاور التجديد تدور حول خمسة محاور أساسية هي: إحياء السنة، قمع البدع، تنزيل الأحكام الشرعية على الواقع، الفهم الجديد للنصوص وربطها بالعلوم المعاصرة وفق الرؤية الإسلامية، وتصحيح التعليقات والأفكار الخاطئة المترتبة على نصوص الشرعية لدى العلماء في مصنفاتهم، وأن صعوبة الفصل بينهما من حيث الأسبقية والتأثير، كما أن بينهما دعماً تبادلياً، وأن تسهيل مجالا الحديث الموضوعي والإعجاز العلمي في إمكانية الربط بين السنة النبوية والعلوم العصرية، وأن هناك تزامن بين المجالين وتاريخ التجديد المعاصر، حيث بدأت مظاهر التجديد بتحقيق المصنفات الحديثية مع بدء نماذج الحديث الموضوعي المبدئية في تعليقاتها، وأن تمثل الموسوعات الحديثية والندوات العلمية في مظهر من مظاهر التجديد على دراسات الحديث الموضوعي والإعجاز العلمي، حيث تم تحديد الموضوعات الحديثية المناسبة لواقع العصر، وتحديد مناهجهما، وأن فتح الجامعات لعب دورا مهما في التركيز على دراسات الحديث الموضوعي والإعجاز العلمي، إذ بدأ تدريس علم الحديث في التعليم العالي في مرحلتي الماجستير والدكتوراه، وأدى ذلك إلى توجيه همة الباحثين إلى الإجابة عن المسائل المستجدة وابتكار حلول جديدة للمشاكل المعاصرة في ضوء السنة النبوية.

الكلمات المفتاحية: التجديد، الحديث الموضوعي، الإعجاز العلمي، التفسير العلمي، التقسيم الموضوعي.

أثر الدراسات الاستشراقية في إحياء الدرس الحديثي في القرن العشرين: دراسة تقويمية نقدية في السياقات والنتائج

الدكتور محمد صديق
Dr. Muhammed SIDDIK
Milli Eğitim Bakanlığı, Konya /Türkiye
m.sddik85@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6773-3303

تعرض الدرس الحديثي من بداية القرن العاشر إلى القرن الرابع عشر الهجري إلى حالة من الضعف على مستوى التدريس والتأليف كما أشار الدكتور نور الدين العتر، فلم يدرس في تلك الفترة سوى مختصرات ولم نشهد ظهور مؤلفات تعالج مسائله.

غير أن هذه الحالة ستتغير مع مطلع القرن القرون الحديثة وخاصة في القرن العشرين، حيث عاد النشاط إلى ميدان علوم الحديث وكان لهذا أسباب عدة، ومن أهم هذه الأسباب بتصورنا: الدراسات الاستشراقية في علوم الحديث وآرائهم التي شككت في الحديث على مستويين: مستوى نسبة الأحاديث إلى الرسول، ومستوى ضعف منهج النقد الحديثي المتبع من قبل علماء الحديث، لذلك التفت العلماء في العصور الحديثية إلى علوم الحديث من جديد بمنهجية جديدة لدراسته، وهذا بدوره أدى إلى إحياء ونهضة فيه.

وعليه فالسؤال الأساسي للبحث يتثمل في الأثر الذي أحدثته الدراسات الاستشراقية وآرائها في إحياء البحث الجديد في علوم الحديث على مستوى التأليف والمناهج، والنتائج التي أفضت إليه هذه العملية ككل.

سينطلق البحث من أسئلة محددة لسيره تتمثل في:

1 كيف تم النظر إلى الحديث وعلومه ومناهج النقد فيه من منظور الدراسات الاستشراقية؟ ذلك أن معرفة تصورات المدرسة الاستشراقية مهم لفهم التطورات الحاصلة في ساحة علوم الحديث في العصور الحديثة.

2 كيف أثرت هذه الدراسات والآراء في إحياء علوم الحديث، وهل ثمة جديد على المستوى المنهجي والمعرفي في علوم الحديث في الدراسات الحديثية في القرن العشرين وما بعده؟ وإن كان هناك ثمة شيء جديد فما هو؟ وما أثره على إعادة تشكيل علوم الحديث؟ وكيف تأثر التأليف الحديثي بهذه التطورات؟

3 هل كانت هذا الإحياء كافياً في التعامل مع شبه الاستشراق حول الحديث وعلومه؟

سيعتمد البحث أولا في دراسة آراء الاستشراق في الحديث وتصنيفها لينطلق إلى الدراسات الحديثية في القرن العشرين ليدرك العلاقة والأثر المباشر الذي أحدثته هذه الدراسات الاستشراقية ليصل إلى تقييمها عبر سؤال هل كانت هذه الجهود كافية في رد آراء الاستشراق في الحديث. ولذلك يتوقع أن يكون البحث مكونا من ثلاثة أقسام: في القسم الأول سيتم تناول آراء الاستشراق، أما في الفصل الثاني فسيتناول البحث كيف تعاملت الدراسات الحديثية مع هذه الآراء وكيف قدمت الجديد على المستويين المنهجي والمعرفي، أما الثالث فسيتم تقييم هذه الجهود.

الكلمات المفتاحية: الاستشراق، الدرس الحديثي، القرن العشرين، الإحياء، علوم الحديث.

الإسلام وأهل الذمة التسمية والمدلول

أ.م.د. مصلح صالح الدّوسكي
جامعة زاخو، فاكولتي العلوم الإنسانية، قسم الدراسات الإسلامية
muslihsalih@yahoo.com

تشهد الأمة الإسلامية في هذه المرحلة العصيبة من حياتها اجتماع الأعداء والمغرضين ضد دينها وقيمها وأخلاقياتها، حيث يصفونها وأهلها بشتى الأوصاف والألقاب الكريهة، كالإرهاب والعنف والتطرف والتزمت، وعلى الرغم من أن هذه الافتراءات والاختلاقات غير صحيحة، يدحضها ما يزخر به تراثها العريق، وتشريعاتها العادلة بالأدلة الدامغة التي تنفي تلك الافتراءات والأكاذيب المغرضة.

ومن هذا المنطلق يهدف هذا البحث إلى توضيح عما أشكل والتبس في أذهان بعض الناس عن الإسلام على أسس شرعية، وأدلة ونصوص من القرآن والسنة، تكشف عن سماحة الإسلام ووسطيته، وعدله واتزانه، وتأكيده للتعايش السلمي مع الآخرين، فالإسلام نظام كامل وتشريع شامل يتناول شؤون الدين والدنيا، دون انعزالية وفصل، ويقوم التشريع الإسلامي على نهج عادل في العلاقات بين المسلمين وغيرهم، وعلى التعايش والتعاون والتفاهم وتبادل النفع ورعاية الحرمات، وكفالة الحريات، كما يبني علاقاته أيضاً على سلام البشرية، وأمن الوجود الإنساني، فالعلاقات الإسلامية وسيلة للمسالمة والمهادنة والتعاون لخير البشرية، والواقع التاريخي والسياسي يؤكد في جلاء وصدق ووضوح أن الرسول صلى الله عليه وسلم هو مؤسس قواعد وأسس السلم بين الناس، وهذا ظاهر جلي لمن درس سيرة الرسول صلى الله عليه وسلم، وسنته.

دور المؤسسات التربوية والاجتماعية في تنمية القيم الحوارية

أ. م. مثنى حميد شهاب
جامعة ديالى، كلية العلوم الاسلامية/ العراق
baqubaorang@gmail.com
أ.م.د. فاضل أحمد حسين
جامعة ديالى، كلية العلوم الاسلامية/ العراق
د محمد البويسفي
جامعة القاضي عياض المغرب العربي

الحمد لله رب العالمين وافضل الصلاة واتم التسليم على سيدنا محمد وعلى اله وصحبه وسلم، وبعد:

من ينظر إلى التراث الإسلامي يعلم أن قضية الحوار قضية قديمة وفيها نصائح ثمينة أملتها تجارب متنوعة، لكنها تظل شذرات متفرقة وعبارات وجيزة منتشرة في هذا التراث، فالحوار في المصطلحات التي انتشرت في الآونة الأخيرة وأصبح الكل ينادي بالحوار ويدعوا إلى منهجه عن طريقه سواءً كان حقاً أو باطلاً، والتقدم والتطور السريع الذي حصل في عالمنا في شتى المجالات ومنها الاتصال ، ساهم في جعل العالم قرية صغيرة ، بل يرى البعض انه اصبح غرفة صغيرة، وهذا كله يساهم في حصول تقارب بين الشعوب، ولكي نستفيد من هذا الانفتاح الحضاري لا بد من وجود تفاهم وتقارب وهذا لا يحصل الا بالحوار، وفي ظل هذه المعطيات نود ان ننبه الى ان الاسلام ومنذ ظهوره دعا الى التأمل والحوار ، بل كل ما جاء به الانبياء من الله عز وجل قائم على الحوار وهذا ثابت في كتاب الله وسنة رسول الله القائمة على الحوار وآدابه ، مما جعلها مؤثرة في الجميع ، لذا نرى ان الحوار غير مقتصر على الحوار بين المسلمين بل مع الجميع ، وامرهم وحثه على ادب الحوار ، وهذا ساهم وبشكل كبير في نشر الاسلام، وهذا ما سنتناوله في بحثنا ، وقد تم تقسيم البحث الى مبحثين :

المبحث الاول ويتضمن عدة مطالب:
المطلب الاول :التعريف بمفردات البحث ومرادفات الحوار.
المطلب الثاني: صور للحوار من خلال القران الكريم والسنة النبوية.
المطلب الثالث: ادأب الحوار وعوائقه.
المبحث الثاني :اثر الحوار في الفرد والمجتمع ويتضمن عدة مطالب:
المطلب الاول : الاسرة ودورها في الحوار.
المطلب الثاني: دور المدرسة والاعلام في الحوار
الخاتمة

منهج البحث :

1- المنهج الوصفي: وصف الواقع أو الظاهرة، كما توجد في الواقع من أجل إصدار الأحكام الصحيحة لها، لأنّ الحكم على الشيء فرع من تصوره، فإذا اختل الوصف اختل الحكم
2- المنهج الاستقرائي: تتبع الموضوع واستقراؤه من مظانه، وجمع المعلومات المتعلقة به.

اهمية البحث:

1- أهمية الحوار باعتباره من أهم وسائل الدعوة إلى الله تعالى والتي يمكن من خلاله تحقيق نتائج وفوائد لا يحققها غيره وأثره في التغير.
2- ازدياد الحاجة الى الحوار لان الأمة الإسلامية تعاني من مؤثرات خارجية تجعل ابناءها في مواجه صعبة غالبا ما يحصل التأثر في تلك الافكار الدخيلة .
3- ان اسلوب الحوار يعد من الاساليب التعليمية لذا يجب تأطيره باداب لكي يحقق الغاية المرجوة منه.
4- تنمية ثقافة الحوار على مستوى الاسرة والمدرسة والمسجد والاعلام.

مشكلة الدراسة:

المجتمع الإنساني يقف مؤثراً ومتأثراً بجملة المتغيرات والمستجدات العميقة المشهودة ،والتي تطال انعكاساتها الايجابية والسلبية ؛ لذا يحتاج المجتمع ومن يتصدر ان يكون ملما باداب الحوار لأنه طريق الدعوة إلى الله والأخذ بالشريعة الإسلامية لإيصالها للناس ،ولذا كان من الضروري الوقف على الدور الذي تقدمه الاسرة والمدرسة والمسجد والاعلام في تنشئة الفرد والمجتمع على الحوار وآدابه.

الكلمات المفتاحية: التربية، القيم، الحوار، الاجتماعية.

حاجة المسلمين الى تجديد الفقه الإسلامي واحيائه

أ.م.د. نصير خضر سليمان
Assist. Prof. Dr. Naseer Khudher SULAIMAN
جامعة زاخو/ العراق
naseer.sulaiman@uoz.edu.krd, ORCID ID: 0000-0001-6737-0151

لقد مرّ الفقه الإسلامي منذ ظهوره وتاسيسه ونشاته الى عصرنا الحاضر بمراحل كثيرة ومتنوعة، وكان في تطور مستمر وحسب حاجات الناس، وظروفهم وحياتهم وكان سببا في علاج مشاكلهم والمسائل المستحدثة التي تظهر في وقت لاخر، واضافة لذلك فقد كانت هنالك مدارس فقهية تفترض مسائل لم تكن وقعت ولكن تفترضها واقعة وتضع لها الحلول، تحضيرا لوقوعها، ومر الفقه الإسلامي كما ذكرنا بمراحل كثيرة وكان عصرها الذهبي ما ذكرناه انفا ولكن بعدها أصاب الفقه الجمود والاخذ بالنصوص الفقهية كانها نصوص مقدسة لا يمكن تاويلها او ترجيح بعض على بعضها او تركها والاخذ بغيرها وهذا ما نستطيع ان نسميه التعصب الاعمى للاخذ باراء الفقهاء حيث يؤدي ذلك الى الاعتقاد بعصمتهم وهذا لا يمكن لغير الأنبياء، وهذا التعصب كان سببا رئيسيا في وقوع اهل العلم بالجمود الفقهي الذي كان العائق الأساسي في تطور الفقه الإسلامي ونهضته من جديد فلغة الفقه المكتوبة كانت لغة كل عصر كتب ودون فيه الفقه الإسلامي، لذلك هناك أسباب كثيرة لاعادة النظر في بعض المسائل الفقهية منها اختلاف الزمان والبيئة الاجتماعية ووجود ثقافات متنوعة وتغير أساليب الحياة والتقدم العلمي والحضاري وغيرها من الأسباب، وما ذلك الا اكمال لما بداه الاولون واحياء لتراثهم العظيم، فمسائل الفقه تحتاج الى اياد امينة لتعيد صياغتها ويشمل ذلك اغلب المسائل الفقهية الموجود في أبواب وكتب الفقه وسأركز في هذه الورقة البحثية على بعض المسائل الفقهية التي تحتاج الى صياغة ملائمة لعصرنا منها متعلقة بالعبادات ومنها متعلقة بالاحوال الشخصية .

الكلمات المفتاحية: الفقه، الاحياء، التجديد، العبادات، الأحوال الشخصية.

دور الصوفية في الدعوة والاصلاح،الشيخ عبدالقادر الجيلاني(ت: 561هـ/1156م) نموذجاً

أ.د. شوكت عارف محمد الاتروشي
Prof. Dr. Shawkat Arif Mohammed AL-ATRUSHI
جامعة زاخو، فاكولتي العلوم الانسانية قسم التاريخ /العراق
Shawkat.a.mohammed@uoz.edu.krd, ORCID ID: 0000-0002-2820-8781

من المعروف أن التصّوف جزء لا يتجزأ من تاريخ الإسلام نفسه، ومظهراً من مظاهره، والتصّوف الذي نعنيه هنا هو التصّوف السني المُعتدل البعيد عن تيارات الغلو والتطرف التي انحرفت عن التصّوف الاسلامي الحقيقي الذي يستمد اصوله، وقواعده الشرعية من القرآن الكريم، والسنة النبوية المُطهّرة، وبهذا الصدد يزخر تاريخ المسلمين بالكثير من الدعاة، وأعلام التصّوف ممن كان لهم دور مُؤثر في ترسيخ ثوابت الاسلام العليا، والبحث مُحاولة للتعرف على المنهج الدعوي، والاصلاحي للشيخ عبدالقادر الجيلاني(ت: 561هـ/1156م) مُؤسس الطريقة القادرية باعتباره نموذجاً حياً لكبار أئمة الصوفية ممن كان لهم أثر بالغ في اصلاح المجتمع الاسلامي من خلال سلوكه، ودعوته الى تطهير النفس، واخلاص العبادة، والتمسك باصول الشريعة، والابتعاد عن التطرف، والتشّدد في الدين، والحث على العمل، والتحّلي بالأخلاق الحميدة، مُقتفياً بذلك لسيرة الرسول صلى الله عليه وسلم، ونهج صحابته الكرام رضوان الله تعالى عليهم.

ويمكن القول أن الشيخ الجيلاني كان يُمثل بسلوكه، ونهجه التربوي رسالة اصلاحية كبيرة للمجتمع الاسلامي في عصره بعد ما كان قد أصابه التشتت، والتناحر، واستولى على قلوب أبناءه حب الدنيا، والتقاتل على الجاه، والتفافهم حول الملوك، والامراء وتقديسهم لهم.

أما بخصوص البحث فقد ارتأينا تقسيمه الى مُقدمة، وثلاثة مباحث رئيسية كالأتي:

1. : جوانب من سيرة الشيخ عبدالقادر الجيلاني، وعصره.
2. : مفهوم التصّوف عند الشيخ عبدالقادر الجيلاني، وتأسيسه للطريقة القادرية.
3. : منهجه في الدعوة، والاصلاح من خلال دعوته الى الاخلاص في العبادة،واتباع الشريعة، والدعوة الى العمل، ونصرة الحق، والتمسك بالاخلاق الحميدة، والتواضع الى ما هنالك .

الكلمات المفتاحية :الصوفية؛عبد القادر الجيلاني؛ الاصلاح.

الشرط الأخلاقي للنهوض والترقي، دراسة مقارنة للإصلاح الحديث في الديانات المعاصرة

الدكتور يوسف بنلمهدي
Dr. Youssef Ban ELMAHDI
جامعة قطر، كلية الشريعة والدراسات الإسلامية، الدوحة/ قطر
ybanelmahdi@qu.edu.qa, ORCID ID: 0000-0001-8745-4360

عرف العالم في العصر الحديث صحوات لمجموعة من الأمم والشعوب التي كانت ترزح تحت نير التخلف والاستعمار، وتعيش في حالة من التدابر والتناحر والتشرذم، والغفلة عن المعاصرة والتقدم والتحضر، فاستطاعت فك القيود وتجاوز العقبات من خلال إحياء الإلزام الأخلاقي وبعث القيم النبيلة التي أحيت المعنى في وجدان الجماعة الدينية، وأذابت الشرور الظاهرة والأحقاد الباطنة، وأيقظت الهمم ووجهتها نحو إدراك البغية، وقد قاد هذه الحركات رواد وقادة عرفوا باستلهام الدين وقيمه في تحقيق النهضة والإحياء، وتسعى هذه الورقة إلى إضاءة جوانب من الإصلاح الديني المعاصر في المسيحية والهندوسية والكونفوشية، من خلال رصد سيرة وفلسفة أعلام الإصلاح في الأديان المذكورة.
محاور البحث:
1- حركات الإحياء الديني في القرنين التاسع عشر والعشرين: قراءة في ضوء فلسفة التاريخ.
2- الإحياء والشرط الأخلاقي: جدلية الترقي والتردي.
3- نماذج في الإحياء الديني والأخلاقي:
- الهند (غاندي والصحوة الأخلاقية)
- الولايات المتحدة الأمريكية (الإنجيلية - اليهودية)
- الصين (الكونفوشية الجديدة).
- الإحياء الأخلاقي في الإسلام (النورسي).

تقييم نقدي أخلاقي للصحوات ونتائجها.

الكلمات المفتاحية: الإحياء، الأخلاق، غاندي، الكونفوشية الجديدة، الإنجليلية، اليهودية، النورسي.

نظرة الحركة الإصلاحية لتزيين النساء (التجميل نموذجاً)

زيني عادل توفيق
كلية القانون والعلوم السياسية ، جامعة دهوك / العراق
ztawfeeq2019@gmail.com

هذه الدراسة عن نظرة حركة الإصلاح في الإسلام، ويتخذ تزيين وتجميل النساء نموذجاً، فالبحث يذهب إلى متابعة أهمية التطورات التي جرت على العمليات التجميلية فقهاً وشرعاً، ويدعوا تنظيم الواقع في هذا الموضوع الذي يشهد توسعاً كبيراً وتسارعاً في أحداثه، وكذلك معرفة علاقة بعض العوامل في الرغبة بإجراء العمليات التجميلية، كالظروف الاجتماعية مثل انتشار وسائل التواصل الاجتماعي، أو الحالات النفسية مثل عدم رضا الإنسان بمظهره، أو لسبب الهروب من علامات التقدم بالعمر، ومعرفة مدى تأثير كل هذه العوامل على حركة الإصلاح.

مشكلة الدراسة

نظراً لتعدد واختلاف أسباب اللجوء لإجراء عمليات التجميل ما بين الضرورة الطبية والاجتماعية والنفسية، وبين الهوس في البحث عن المزيد من الجمال، اختلفت آراء الفقهاء في حكم العمليات التجميلية، وبيان المشروعة والمحظورة منها، انطلاقا من الأسباب التي ذكرناها فقد نقع في مشكلة تستوجب الحل، وهي الجواب على الأسئلة التالية: ما ميزان أو معيار الفقه في العمليات التجميلية؟ وما مدى شرعيتها؟ وما هي غايتها؟ وما هي الضوابط الشرعية للعمليات التجميلية؟ وفي هذا العصر ازدادت الرغبة في إجراء الكثير من العمليات الجراحية التجميلية.

أهمية الدراسة

تناولت هذه الدراسة موضوع التجميل، الذي يعتبر قضية طبية معاصرة من نظرة الشريعة الإسلامية وحركة الإصلاح، فتتجلى أهمية موضوع التجميل في إنه يعد من أحدث الجراحات الطبية التي يمارسها الأطباء على الناس، وإنها أخذت بالانتشار أو التأثير بشكل كبير في مجتمعنا الإسلامي وبشكل أوسع من المجتمعات الغربية، وبسبب تقدم الطب تقدماً ملحوظاً، عليه فلابد من جمع الأحكام الشرعية المنتشرة فى أبواب عديدة من أبواب الفقه الإسلامي، حيث أن هناك الكثير ممن يجهلون أو يتظاهرون بالجهل بالأحكام الشرعية لهذه العمليات.

محددات الدراسة

خلال دراستنا للموضوع تم تركيز إطار البحث على عمليات التزيين والتجميل وعلى النساء بصورة خاصة ، فهي الغرض من وراء هذا البحث من أجل الوقوف على تنظيمها في مجتمعنا الإسلامي الحنيف.

منهجية الدراسة

اتبعت الدراسة على المنهج الاستقرائي التحليلي، وذلك بجمع المادة العلمية المتعلقة بالموضوع واستخراجها من القرآن الكريم والسنة النبوية الشريفة، وبعض كتب الحديث وشروحه، وذكر آراء العلماء والمفكرين وفي الإتيان بالأحكام الجديدة التي تعني الموضوع. لقد سبق وأن كتبت بحث الماجستير عن الأحكام المتعلقة بعمليات التجميل، دون أن أعمق عن آثار هذه العمليات على أمن واقتصاد المجتمع.

دراسات سابقة

قد سبقني في كتابة الموضوع الدكتور عمر القراي في كتابه بعنوان الفكر الإسلامي وقضية المرأة، وكتاب تحرير المرأة عند العصرانيين للدكتور عادل بن حسن الحمد، حيث تناولا قضايا المرأة وتطوراتها مع تقدم المجتمع وكيفية التعامل معها في ديننا الحنيف.

الكلمات المفتاحية: الإصلاح والإحياء ، الحركة الإصلاحية، التزيين، التجميل، النساء.